

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

TÜRKÇE SÖZCÜK SINIFI İÇERİSİNDE SIFAT

Doktora Tezi

Faruk ÖZEN

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

TÜRKÇE SÖZCÜK SINIFI İÇERİSİNDE SIFAT

Doktora Tezi

Faruk ÖZEN

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Paşa YAVUZARSLAN**

Ankara, 2026

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

TÜRKÇE SÖZCÜK SINIFI İÇERİSİNDE SIFAT

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof.Dr. Habibe YAZICI ERSOY**
- 2- Prof.Dr. Paşa YAVUZARSLAN**
- 3- Prof.Dr. Murat KÜÇÜK**
- 4- Doç.Dr. Melike ÜZÜM**
- 5- Dr.Öğr. Üyesi Bilge GÖKTER GENÇER**

**Tez Savunması Tarihi:
24.02.2026**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN danışmanlığında hazırladığım “**Türkçe Sözcük Sınıfı İçerisinde Sıfat (Ankara 2026)**” çalışma sürecinde doktora tezimdaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri, bilimsel araştırma ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

31.03.2026

Faruk ÖZEN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlı Türk Dil Kurumunun Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Bursu ile desteklenmiştir.

ÖNSÖZ

Çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sözcük sınıfları ve sıfat sınıfı üzerine yapılan çalışmalar bir hayli fazladır. Bu çalışmalarda sözcük sınıfları ve sıfatın incelenmesi, çağdaş dilbilgisi verilerinden hareketle anlambilimsel içeriğe, biçimbilimsel yapıya ve sözdizimsel dağılıma göre yapılmaktadır. Türkiye’de ise geleneksel dilbilgisi çalışmalarında sıfatla ilgili pek çok çalışma olmasına rağmen bu çalışmalar daha çok birbirini tekrarlar niteliktedir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda sıfatın cümledeki konuma, anlama veya görevli olmasına göre sınıflandırıldığı ve sıfatı belirlemede kapsayıcı ölçütlerin ortaya konulamadığı görülmektedir. Bu bağlamda bu tez, prototip kuramı bağlamında sıfat sınıfının kategorik ve kategori dışı özelliklerini belirleyip betimlemeyi, hangi sözcüklerin sıfat olarak sınıflandırılması gerektiğini ve sıfat sınıfının diğer açık sınıf üyeleriyle benzerliklerini ve farklılıklarını biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel düzeyde dilbilgisel geçerli ölçütler belirleyerek ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmam boyunca bana yol gösteren, bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, tezi düzeltme aşamasında tek tek sabırla okumalar yapan, kendisiyle yollarımızın kesişmesini hayatımdaki dönüm noktalarından biri olarak gördüğüm tez danışmanım ve saygıdeğer hocam Prof.Dr. Paşa YAVUZARSLAN’a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bana bilim insanının nasıl olması gerektiğini her anlamda o öğretmiştir. Ders döneminde kendisiyle tanıştığım, samimiyeti ve akademik yaklaşımıyla her zaman yol gösterici olan Prof.Dr. Murat KÜÇÜK’e de tez savunmasındaki katkıları ve değerlendirmeleri için teşekkür ediyorum. Ayrıca tez izleme komitesinde bulunan Prof.Dr. Habibe YAZICI ERSOY ve Dr.Öğr. Üyesi Bilge GÖKTER GENÇER’e de tez yazım süreci ve savunmadaki katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Tez savunma sınavındaki değerli katkıları için Doç.Dr. Melike ÜZÜM’e de ayrıca teşekkür ederim.

Bu çalışma, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Lisansüstü Eēitim ve Araştırma Bursu ile desteklenmiştir. Bu desteēi saēlayan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna baēlı Türk Dil Kurumu Deēerlendirme ve Yönetim Kuruluna teēekk r ederim.

Eēitim hayatım boyunca hem ölmeden önce hem de öldükten sonra maddi desteklerini çokça hissettiēim dedem Nuri ÖZEN’e minnettarım. Yine aynı şekilde bu yolculukta maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan babam Yunus ÖZEN ve annem Makbule ÖZEN’e teēekk r ederim. Bunun yanında her türlü desteēini g rd ē m, tez yazım sürecinde ilgisini hep hissettiēim, zamanından  aldıēım, canım eşim, hayat arkadaşım Nudiye ÖZEN ve canım oēlum Kayra ÖZEN’e sonsuz teēekk r ediyorum. Siz olmasaydınız her şey çok zor ve dayanılmaz olurdu ve belki de hiç olmazdı. İyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	vii
TABLOLAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Prototip Kuramı (<i>Prototype Theory</i>)	11
1.2. Sözcük Sınıflarının Kategorik ve Kategori Dışı Kullanımı.....	16
1.3. Sözcük Sınıflandırmalarında Ölçüt Kullanımı	20
1.4. Sıfat Tipolojileri.....	24
1.4.1. Sıfat Anlamsal Tipleri.....	25
1.5. Sıfat Anlamsal Tiplerinin AÖ'deki Dizilimi.....	29
1.5.1. Kesintili ve Kesintisiz Dizilim	30
1.5.2. Dizilim Hiyerarşisi	32
1.6. Belirleyiciler (<i>Determiners</i>)	33
1.7. Ara Değerlendirme	37
2. BÖLÜM: SÖZCÜK SINIFLARI BAĞLAMINDA SIFATIN KATEGORİ DIŞI KULLANIMI VE İŞLEVSEL DEĞİŞİM.....	40
2.1. Sözcük Sınıfı (<i>Word Classes</i>) Kavramı	43
2.2. Sözcük Sınıfı Belirleme Ölçütleri	47
2.2.1. Anlambilimsel İçerik (<i>Semantic Content</i>)	55
2.2.2. Biçimbilimsel Yapı (<i>Morphological Structure</i>).....	57
2.2.3. Sözdizimsel Dağılım (<i>Syntactic Distribution</i>).....	58
2.3. Sözcük Sınıflandırmaları	60
2.3.1. Türkçe Temelinde Yapılan Sözcük Sınıflandırmaları	60

2.3.2. Çağdaş Dilbilgisi Yaklaşımları Temelinde Yapılan Sınıflandırmalar	66
2.4. Sıfatın Kategori Dışı Kullanımları	76
2.4.1. Sıfatın Adsıl (<i>Nominal</i>) Kullanımı	78
2.4.1.1. Anlambilimsel İçerik Farkı.....	78
2.4.1.2. Sözdizimsel Dağılım Farkı	83
2.4.2. Sıfatın Yüklem (<i>Predicate</i>) Konumunda Kullanımı.....	84
2.4.2.1. Bağıntı Kurulan Öge Farkı	84
2.4.2.2. Zaman Farkı.....	85
2.4.2.3. Sözdizimsel Dağılım Farkı	87
2.4.3. Sıfatın Bileştirmede (<i>Compounding</i>) Kullanımı.....	89
2.4.3.1. Anlambilimsel İçeriğin Belirsizleşmesi.....	90
2.4.3.2. Dereceleme Zarflarıyla Nitelenememe.....	92
2.5. Sözcük Sınıflarında İşlevsel Değişim (<i>Functional Shift</i>)	93
2.6. Ara Değerlendirme	99
3. BÖLÜM: SÖZCÜK SINIFI İÇERİSİNDE SIFAT.....	100
3.1. Sıfatın Kategorik ve Kategori Dışı Özellikleri	101
3.1.1. Sıfatın Kategorik Özellikleri (Sınıf Tanımlayan)	102
3.1.1.1. Niteleme (<i>Attribution</i>) ve Niteleyici Konum (<i>Attributive Position</i>)....	102
3.1.1.2. Çokanlamlılık (<i>Polysemy</i>)	104
3.1.1.3. Karşıtanlamlılık (<i>Antonymy</i>) ve Yakınanlamlılık (<i>Synonymy</i>)	105
3.1.1.4. Soyutluk (<i>Abstractness</i>).....	108
3.1.1.5. Derecelenebilirlik (<i>Gradability</i>).....	108
3.1.1.6. Pekiştirme (<i>Reduplication</i>).....	112
3.1.1.7. Daraltma (<i>Restriction</i>) ve Donatma (<i>Modification</i>)	114
3.1.1.8. Kesişme (<i>Intersectivity</i>) ve Kesişmeme (<i>Non-Intersectivity</i>).....	114
3.1.1.9. Zaman (<i>Time</i>).....	117
3.1.2. Sıfatın Kategori Dışı Özellikleri (Sınıf Tanımlamayan).....	118
3.1.2.1. DURUM Yükleme (<i>CASE Assignment</i>)	118

3.1.2.2. Yükleme (Predication)	121
3.1.2.3. Yüklemcil Konum (Predicative Position)	123
3.1.2.4. Ad Sonrası Konum (Post-Nominal Position)	124
3.1.2.5. Ad Dm (Noun Ellipsis).....	126
3.2. Sıfat Balı bek Yapılar	127
3.2.1. Niteleyici S (Attributive AP).....	127
3.2.2. Yüklemcil S (Predicative AP).....	129
3.2.3. Edat Tamlayıcılı S (AP with a PP Complement)	131
3.2.4. Tamlayıcısı A Olan S (AP whose Complement is NP).....	132
3.2.5. Bağlı S (Coordinated AP).....	134
3.3. Sıfat ve Açık Sınıf yeleri	134
3.3.1. Sıfat ve Ad	135
3.3.1.1. Niteleyici Konumdaki Ad.....	147
3.3.2. Sıfat ve Zarf.....	154
3.3.3. Sıfat ve Eylem	161
3.4. Sıfat Sınıfı Belirleme Testleri	165
3.4.1. Sdzimsel Dağılım Testi.....	166
3.4.2. Biçimbilimsel Yapı Testi.....	169
3.4.3. Anlambilimsel İçerik Testi.....	173
3.5. Ara Değerlendirme	179
SONUÇ	181
KAYNAKLAR	185
DİZİN.....	193
TÜRKÇE-İNGİLİZCE DİZİN.....	196
ÖZET	204
ABSTRACT	205

KISALTMALAR

A:	Ad
A>S:	Addan Sıfat
A>Z:	Addan Zarf
AÖ:	Ad Öbeği
Bağ:	Bağlaç
BEL:	Belirleyici
ÇÖ:	Çekim Öbeği
E:	Eylem
E>S:	Eylemden Sıfat
E>Z:	Eylemden Zarf
Ed:	Edat
EdÖ:	Edat Öbeği
EÖ:	Eylem Öbeği
İDK:	İlke ve Değiştirgenler Kuramı
Sf:	Sıfat
S>S:	Sıfattan Sıfat
S>Z:	Sıfattan Zarf
SÖ:	Sıfat Öbeği
TUD:	Türkçe Ulusal Derlemi
ÜD:	Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi
Zf:	Zarf
Zm:	Zamir
ZÖ:	Zarf Öbeği

TABLÖLAR

Tablo 1: Sözcük Sınıfları ve Özellikleri

Tablo 2: Sıfat Sınıfının Dizilim Biçimine Göre Dağılımı

Tablo 3: Sözcük Sınıfları

Tablo 4: Sözcük Sınıflarının Anlambilimsel İçerik Özellikleri

Tablo 5: Sözcük Sınıflarının Biçimbilimsel Yapı Özellikleri

Tablo 6: Sözcük Sınıflarının Sözdizimsel Dağılım Özellikleri

Tablo 7: Jean Deny'in Sınıflandırması (1922/1941)

Tablo 8: Muharrem Ergin'in Sınıflandırması (1958/2009)

Tablo 9: Tahir Nejat Gencan'in Sınıflandırması (1979)

Tablo 10: Mehmet Levent Yener'in Sınıflandırması (2007)

Tablo 11: Atabey, Kutluk ve Özel'in Sınıflandırması (1983)

Tablo 12: Tahsin Banguoğlu'nun Sınıflandırması (1974/2015)

Tablo 13: Hacı İbrahim Delice'nin Sınıflandırması (2012)

Tablo 14: Zeynep Korkmaz'ın Sınıflandırması (2014)

Tablo 15: Martin Haspelmath'ın Sınıflandırması (2001)

Tablo 16: Andrew Carnie'nin Sınıflandırması (2004)

Tablo 17: Andrew Radford'un Sınıflandırması (2006)

Tablo 18: Talmy Givon'un Sınıflandırması (1984)

Tablo 19: Paul Kroeger'in Sınıflandırması (2005)

Tablo 20: Edward Finegan'in Sınıflandırması (2008)

Tablo 21: Gerald Patrick Delahunty and James Garvey'in Sınıflandırması (2010)

Tablo 22: Türkçe Sözcük Sınıfları

Tablo 23: Açık ve Kapalı Sınıfın Başlıca Özellikleri

Tablo 24: Zaman Kararlılığı Ölçeği

Tablo 25: Sıfat Sınıfı Yapan Yapım Ekleri

Tablo 26: Açık Sınıfın Çok Ölçütlü Karşılaştırmalı Özellik Matrisi

GİRİŞ

1. Tezin Adı

Araştırmalar ve incelemeler sonucunda tezin adı, “**Türkçe Sözcük Sınıfı İçerisinde Sıfat**” olarak belirlenmiştir.

2. Konu ve Amaç

Türkçe üzerine yapılan geleneksel dilbilgisi incelemelerinde; çağdaş dilbilgisi yaklaşımları dikkate alınmamış, sözcük sınıfları cümle içindeki öge konumu, anlamı ya da görevi açısından tasnif edilmiştir. Sözcük sınıfı belirlemede kullanılan ölçüt, test ve parametreler, sözcükleri her zaman doğru ayırt etmeye imkân sağlayamamıştır. Dolayısıyla sözcüklerin sınıfını belirleyecek kapsamlı test ve parametreler geliştirilememiştir.

Sözcük sınıfı içerisinde sıfat sınıfı, Türkçe için üzerinde daha fazla çalışılması gereken sözcük sınıflarından biridir. Bu nedenle sıfat sınıfıyla ilgili hazırlanan bu tez çalışmasında, öncelikle sıfatı tanımlayan sınıf özelliklerinin ne olduğu ve bu sınıfın diğer açık sınıf üyeleriyle anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel açıdan ne gibi ilişkiler kurduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sıfat sınıfını belirlemek için testler geliştirmek de çalışmanın amaçları arasındadır. Bu amaç doğrultusunda sıfat ile diğer açık sınıf üyeleri arasındaki ilişkiler biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel açıdan incelenmiştir. Aynı şekilde, sıfat sınıfını belirlemeye yönelik geliştirilen test ve parametreler de bu üç olguya dayalıdır.

3. Yöntem

Sıfat sınıfı geleneksel dilbilgisi anlayışına ait bilgilerde karma/kompleks bir sözcük sınıfı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Prototip Kuramı ve Bhat’in (1994) kategorik ve kategori dışı kullanım yaklaşımı, tezin yöntemini belirlemede önemli yol göstericiler olmuştur. Aynı zamanda çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sözcük sınıflandırma ölçütleri olarak kullanılan üç olgu da sıfat sınıfının belirlenmesi amacıyla

yöntem olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada daha çok tipolojik ve işlevsel (*functional*) bir yaklaşım tercih edilerek sıfat sınıfı betimlenmeye çalışılmıştır. Türkçe özellikle sözdizimsel dağılımda esnek kullanımlara izin verdiğiinden sıfatları, işlevsel yaklaşım temelli açıklamanın daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Fakat bunun yanında bazı bölümlerde formalist yaklaşımlara da yer verilmiştir.

4. Veritabanı

Sıfat sınıfının kategorik özelliklerini ve hangi sözcüğün sıfat olarak sınıflandırılması gerektiğini belirlemek ve sıfatın açık sınıf üyeleriyle ilişkilerini ortaya koymak amacıyla sözlükçe (*lexicon*), *Türkçe Sözlük*, Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) veritabanı olarak kullanılmıştır. Ayrıca *Türkçe Sözlük*'ten sıfat etiketli bütün sözcükler indeks (dizin) olarak temin edilmiştir.

5. Sınırlılıklar

Bu çalışma, Türkçedeki sıfat sınıfını prototip kuramı çerçevesinde ele almakta; ancak belirli kuramsal ve yöntemsel sınırlılıklar içermektedir. İlk olarak, araştırmada yalnızca sıfatın temel biçimi (prototip) incelenmiş, sıfat işlevinde kullanılan sıfat tümcecikleri (*relative/adjective clause*) ve diğer karmaşık niteleyici yapılar kapsam dışında bırakılmıştır. Bu tercih, sıfat sınıfının çekirdek özelliklerini görünür kılmayı amaçlamakla birlikte, Türkçede niteleme işlevinin tüm yapılarını içermemesi bakımından sınırlayıcıdır. Ayrıca çalışma, sıfatların kategorik (prototipe en yakın, sınıfı daha çok temsil eden üye) ve kategori dışı (prototipe uzak, sınıfı daha az temsil eden üye) görünümünü ele almıştır.

Veri seti açısından çalışma yalnızca sözlükçe, *Türkçe Sözlük* ve Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) örnekleriyle sınırlıdır. Dolayısıyla sözlü dilde karşılaşılan anlık kullanımlar, bölgesel ağızlar, sosyal çeşitlilik içeren metin türleri veya tarihsel dönemlere ait veriler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

6. Bölümler

Kuramsal Çerçeve’de tezin konusu olan sıfat ile ilgili alanyazında kullandığımız bazı yaklaşımlara yer verilmiştir. Prototip kuramı hakkında kuramsal bilgiler verilmiş ve bu kuramın sözcük sınıflandırmalarında daha çağdaş, kapsayıcı ve sınıfları tanımlamada daha esnek bir bakış açısı sunan yaklaşım olduğu üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra sıfatların kategorik ve kategori dışı kullanımları olduğu iddia edilmiş ve bu kullanımlar örneklerle açıklanmıştır. Sözcük sınıflarının bütünleşik açıklama sistemi oluşturan biçim, anlam ve dizim özelliklerine göre sınıflandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Alanyazında sıfatlarla ilgili yapılan tipoloji çalışmalarından da bahsedilmiştir. Türkçede sıfata ait anlamsal tiplerin ne olduğu ve bu tipler arasında bir dizilim ilişkisi olup olmadığı tartışılmıştır. Son olarak belirleyici sınıfının sıfat sınıfına dâhil olup olmadığı da tartışılmıştır.

İkinci Bölüm’de ise sözcük sınıfı kavramının ve olgusunun ne olduğu, sözcüklerin ve dolayısıyla sıfatın hangi ölçütlere göre sınıflandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu Bölüm’de sıfatın kategori dışı kullanımları incelenmiştir. Bu bağlamda sıfat sözcük sınıfı ve diğer sözcük sınıfları arasındaki işlevsel değişim olgusu da irdelenmiştir. Bu iki olgunun farklı dilbilgisel süreçler olduğu vurgulanmıştır.

Üçüncü Bölüm’de de ilk olarak sıfatın kategorik ve kategori dışı özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından sıfatın baş olduğu öbek yapılar analiz edilmiştir. Açık sınıfı üyeleri olan ad, eylem ve zarf ile sıfat arasındaki benzerlik ve farklılıklar tartışılmıştır. Son olarak anlambilimsel içerik, biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım temelinde sıfat sınıfı belirleme testleri geliştirilmiştir.

1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın odağını oluşturan sıfat¹ sözcük sınıfı ile diğer sözcük sınıfları, çeşitli dilbilgisel ilke ve yaklaşımlar doğrultusunda sınıflandırılmaktadır. Bu Bölüm’de, sözcük sınıflandırmasına ilişkin temel kuramsal çerçeve ile sıfat sınıfına yönelik alanyazındaki başlıca bilgilere yer verilecektir. Sunulan bilgiler çağdaş dilbilgisi kuramlarının ortaya koyduğu ölçüt ve veriler doğrultusunda değerlendirilerek, sözcük sınıflarının ve özellikle sıfatın hangi ilke ve ölçütlere göre sınıflandırılması gerektiği tartışılacaktır.

Sözcüklerin sınıflandırılması tarih boyunca birçok filozof ve dilbilimci tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Bugün de sözcük sınıfları ve onların sınıflandırılmasıyla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmalar Eski Yunan geleneğinde önemli yer tutmaktadır. Lyons, Platon’un ad (*onoma*) ve eylem (*rhema*) itibarıyla iki sınıf belirlediğini ifade eder (1983: 19). Harris-Taylor, Aristo’nun sözcük sınıflarını sekiz kategoride sınıflandırdığını belirtmiştir. Bunlar; ad (*onoma*), hece, harf, bağlaç (*sundesmos*), eylem (*rhema*), tanımlık (*arthron*), söz (*logos*) ve durum (*ptosis*)’dur (2002: 28). Bunlardan bazıları günümüzdeki sözcük sınıflandırmalarında yer almamaktadır. Trakyalı Dionysios, alanyazında geleneksel dilbilgisinin ilk örneği olarak kabul gören *Gramer Sanatı* adlı eserinde, sözcük sınıflarını eylem, ad, zarf, bağlaç, tanımlık, ortaç, zamir ve edat olarak sekiz kategoride ele almıştır. (Thraks, 2006: 31-63). Strazny’in çalışmasına göre ise Hint geleneğinde Yaska, sözcüklerin sınıflarını ad (*nama*), eylem (*akhyata*), önek (*upasarga*) ve edat (*nipata*) olarak dört

1 Sıfat sözcüğü Arapça kökenli *vasıf* sözcüğü ile aynı kökten oluşmuştur. Bu sözcüğün nitelik, özellik gibi anlamları vardır. İngilizcede sıfatın karşılığı olarak *adjective* terimi kullanılır. Bu sözcük köken itibarıyla Latince *adjectivum/adicere* sözcüğünden gelir ve anlam olarak eklenen demektir. Ayrıca Türkçe Sözlük’te sıfat, “Bir adı nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımlardan inceleyen, belirten kelime, ön ad: beyaz (ev), güzel (çocuk), beş (gün), bu (kitap) gibi” olarak açıklanmıştır.

kategoride ele almıştır. Arap geleneğinde ise sözcük sınıfları ad, eylem ve harf (edat/bağlaç vb.) olarak ayrılmıştır (2005: 78). Bu sözcük sınıflandırmalarında günümüzde sıfat olarak kabul gören sözcükler ad sınıfı içerisinde. Ancak günümüze yaklaştıkça sözcük sınıflarının detaylı bir biçimde belirlenmesi sonucu, sıfat da sözcük sınıfı olarak hem geleneksel hem de çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sözcük sınıflandırmalarına dâhil edilmiştir.

Platon, Aristoteles ve Panini'ye kadar uzanan, sıfatın hangi sınıfa dâhil edileceği veya tek başına bir sınıf kabul edilip edilmeyeceği ve aynı zamanda ad, eylem gibi sınıflarla ilişkisine dair uzun süredir bir anlaşmazlık vardır. Bu anlaşmazlık, dillerin her bir sınıf ayrımı için derecelendirmeler oluşturduğunu varsayarak çözülebilir. Yunanca ya da Sanskritçede, adlar ve sıfatlar arasında herhangi bir ayrım görülmeyebilir. Ancak bu durum İngilizce, Kannada (Hindistan) gibi diğer dillerin bu ayrıma sahip olmasını engellemez (Bhat, 1994: 5). Bu bağlamda Türkçe için bu engelin olmadığı varsayılmaktadır. Çünkü ilerleyen bölümlerde ifade edileceği gibi sıfat dilbilgisel açıdan sistematik, kendine özgü örüntüler göstermektedir.

Dixon, dünyadaki bütün dillerde ad, eylem ve sıfat sözcük sınıfının varlığını araştırmanın oldukça ilgi çekici bir konu olduğunu belirtmektedir. Dünya dillerinin birçoğunda aksini gösterecek ikna edici bir örnek bulunmadığı sürece ad ve eylem sınıfının varlığı kabul edilir. Fakat Dixon, dünya dillerinin bazılarında sıfat sınıfının var olduğunu, bazılarındaysa olmadığını belirtir. Dünya dillerinin bazılarında sıfat sınıfı ya hiç yoktur ya da sıfat olarak adlandırılabilir küçük ve üretken olmayan bir sınıfın varlığı söz konusudur. Bu açıdan bir dilin sıfat sınıfı olmadan adların özelliklerini nasıl belirttiği merak konusu olacak bir olgudur (1982: 1-2)

Givón, sıfat sınıfını “dillerde kötü şöhretli değişken bir sınıf” olarak tanımlamıştır (1979: 13). Bu tanım hem diller arası hem de dile özgü bakış açısıyla sıfatların kategori dışı özellikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Diller arasında yapılan

karşılaştırmalı çalışmalar, sıfatın dilde evrensel bir sınıf olmadığını göstermektedir. Tüm dillerde ad ve eylem gibi açık sınıf üyeleri ayırt edilebilirken birçok dilde müstakil bir sıfat sınıfı yoktur. Sıfat sınıfına açıkça sahip olmayan diller, özellik sözcüklerini çoğunlukla ad ve eylemler (alt türleri) aracılığıyla kodlar. Dolayısıyla varlık ve kavramların özelliklerine gönderimde bulunan sözcükler, ad ve eylem sınıflarıyla birçok özelliği paylaşan yapılara girme eğilimindedir (Thompson, 1988: 169). Bu bağlamda özellik sözcüklerinin sınıflandırılmasında diller arası mevcut farklar, temelde üç sıfat kodlama türü ile tanımlanır: **Sıfat, sıfat niteliğinde ad ve sıfat niteliğinde eylem** (Harrie Wetzter, 1996: 5).

(1)

Türkçe (Sıfat)

a. *uzun* (Sf) *tren* (A)

b. *arabanın* (A) *pahalısı* (Sf)

Japonca (sıfat niteliğinde eylem)

a. *naga-i* *ressya*

long-GEÇMİŞ ZAMAN OLMAYAN *train*

long train – *uzun tren* (Dixon ve Aikhenvald, 2004: 55).

(1)'deki örneklerde de görüleceği üzere sıfat sınıfına sahip Japoncada adın özelliği, bağımsız bir sıfat sınıfıyla aracılığıyla değil, eylem-temelli nitelik taşıyan birleşimlerle ifade edilmiştir. Bu sistem, Bhat (1994), Dixon ve Aikhenvald (2004) ve Stassen (2009)'ın sınıf-temelli tipolojileriyle uyumlu olup, sıfat sınıfının evrensel olmadığını, nitelik alanının diller arasında farklı biçimlerde parçalandığını göstermektedir.

William Croft da sıfatların evrenselliğini sorgular. Araştırmalarında sıfat sınıfının bazı dillerde bulunmadığını, bu anlamların eylemler ya da adlar aracılığıyla karşılandığını ifade eder. Bu dillerde sıfat sınıfı, ad veya eylem sınıflarıyla iç içedir.

Croft, sıfat sınıfının her dilde farklı biçimde ortaya çıkabileceğini vurgular. Bu yaklaşım, Dixon ve Aikhenvald’a (2004) benzer şekilde kategori esnekliği (*category flexibility*) ve işlevsel tipoloji temellidir. Croft’a göre sıfatlar çoğu zaman durum bildiren eylemlerle (*stative verb*) ifade edilir. Özellikle Filipince, Tay Dilleri, Güneydoğu Asya ve Amerika yerlisi dillerinde bu durum görülür. Ona göre sıfat denilen şey aslında bir sınıftan ziyade işlevdir. Sıfat için bu işlev, bir adın özelliğini belirtmektir (2010: 65-70). Dixon ve Croft gibi araştırmacılar, sıfatların doğasını sorgulayarak dil tipolojisinde kategori esnekliği ve işlevsel sözcük sınıfı (birden fazla işleve sahip) kavramlarını öne çıkarmışlardır. Bu bağlamda sıfatlar, her dilde aynı biçimde ortaya çıkmayan, kimi zaman eylemlerle kimi zaman adlarla örtüşen ve niteleme işlevi gören işlevsel bir anlam alanı olarak görülmektedir. Türkçe gibi dillerde bu tür yapılar, sözcük sınıflarının katı sınırlarla değil, sözdizimsel dağılım ilişkilerine göre belirlendiğini ortaya koyar.

Benzer biçimde Bhat de sıfatları evrensel bir sınıf olarak kabul etmez. Fakat yine de sıfat sınıfının dilsel olarak belirlenip tanımlanabileceğini savunmaktadır. Sıfatlar, sabit evrensel bir listeye göre değil her dilin kendi biçimbilimsel yapısı ve sözdizimsel dağılımı içinde tanımlanabilir. Dolayısıyla sıfatları tanımlamada daha ölçülebilir ve güvenli bir sistemsal çerçeve oluşur (Bhat, 1994).

Sıfat sınıfına sahip diller için sıfat sınıfının anlamsal içeriği dilden dile oldukça sabittir. Dolayısıyla Türkçedeki bir sıfat; İngilizce ve Almanca bir sığata çevrilebilir ve eş değeri (equivalence)² sağlanarak kümeler birbiriyle eşleşebilir. Aynı zamanda

2 “sözdizim, çeviribilim 1— Farklı dilbilgileri arasında güç eşitliği ilişkisi; örn. aynı tümce dizilerini üreten iki dilbilgisi eşdeğerlidir. 2— Dağılımsal eşdeğerlik aynı ortamda kullanılan dilbilimlerinin niteliği. 3 – Üyeleri mantıksal açıdan eşit olan, eksik ögeli ile aşamalı karşıtlıktan ayırt edilebilen karşıtlık. 4 – Çeviride kaynak ve erek dillerde yapı, anlam ve işlev ilişkisi kurma ile ilgili nitelik” (İmer ve diğ., 2019: 124).

bunun tam tersi de geçerlidir. Dolayısıyla sıfat sınıfına sahip olan diller, sıfatlarla ifade edilen kavramlarda önemli benzerlikler gösterir (Dixon, 1982: 3).

(2)

Türkçe

- a. Bu şehir *modern* (Sf) bir (BEL) mimariye (A) sahiptir.
- b. Önümüzde *uzun* (Sf) yol vardı.
- c. Odası bugün çok *temizdi*. (Sf)
- ç. O, *güçlü* (Sf) bir sporcudur.

Almanca

- a. Diese stadt hat eine sehr *moderne* (Sf) architektur.
- b. Wir hatten einen *langen* (Sf) Weg vor uns.
- c. Sein zimmer war heute sehr *sauber*. (Sf)
- ç. Er ist ein *starker* (Sf) sportler.

İngilizce

- a. This city has very *modern* (Sf) architecture.
- b. There was a *long* (Sf) journey ahead of us.
- c. Their room was very *clean* (Sf) today.
- ç. He is a very *strong* (Sf) athlete.

(2)'de Türkçe, Almanca ve İngilizce (Comrie, 2018) sıfatların tümü anlamsal içerik bakımından aynıdır. Bu bağlamda sıfatların ayrı bir sınıf oluşturduğu dillerde, eşdeğerlikleri büyük oranda benzerdir.

Bhat'e göre dilbilimciler, genel olarak sıfat sınıfının ad ve eylem sınıfından farklı "**karma/kompleks**" sınıf oluşturduğu görüşündedir. Bu görüşün temel sebepleri arasında iki farklı olgu vardır. Bu olgulardan ilki, sıfatların ayrı bir sınıf oluşturduğu dillerde hem adların hem de eylemlerin kategorik özelliklerinin bazılarını üstlenmesidir. İkinci olgu ise sıfat sınıfının, Çince gibi bazı dillerde eylemlerin, Sanskritçe gibi bazı

dillerde ise adların içinde sınıflandırılmalarıdır. Fakat sıfatın çoğunlukla ad, eylem ve zarfın işlevlerini yerine getirmek zorunda olduğu yapılarda bu sınıflarla aynı özellikleri paylaştığı görülür. Sıfat, kategorik özelliklerini yansıttığı niteleyici işlevinde kullanıldığında ise diğer sınıfların hiçbir özelliğini göstermez (Bhat, 1994: 92).

Sözcük sınıfları incelenirken dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi, belli bir sınıfa ait üyelerin gösterdiği farklı özelliklerin dilden dile değişkenlik göstermesidir. Sanskritçe gibi bazı dillerde sıfatları adlardan ayıran neredeyse hiçbir özellik bulunmazken diğer dillerde bu durum daha az ve daha fazla görülebilir. Bu bağlamda Bhat, sıfatların karma/kompleks bir sınıf oluşturduğu iddiasını savunmaz ve böyle bir iddiayı gerekli görmez. Çünkü adların, eylemlerin ve zarfların da tıpkı sıfatlar gibi kendi kategorik özelliklerini kaybetmeye ve diğer sınıfların özelliklerini göstermeye eğimli olduğundan bahseder. Bunun sebebinin sınıfların kendi kategorik özellikleri dışında kullanılması olduğunu vurgular (1994: 152).

Noam Chomsky'e göre (1981: 48), sıfat hem ad hem de eylem özellikleri göstermektedir. Zarf ve edat ise ne eylem ne de ad özelliği gösterir.

Tablo 1: Sözcük Sınıfları ve Özellikleri (Chomsky, 1981: 48)

Sınıf	Özellik
Ad	+A -E
Eylem	-A +E
Sıfat	+A +E
Zarf	-A -E
Edat	-A -E

Aşağıda verilen örneklerin bazılarında sıfat, kendi sınıfına ait kategorik özelliklerin tümünü göstermektedir. Bazılarında ise hem adın hem de eylemin kategorik özelliklerini üstlenmiştir.

(3)

- a. Çocuğun *şekilli* (Sf) saçı vardı.
- b. Sokaktan *güzel* (Sf) kadın geçti.
- c. Çocuk kitap okumaya *hevesliydi*. (Sf)
- ç. Kendisine anlatılanlardan *mutluydu*. (Sf)
- d. Sokaktan kadının *güzel-i* (Sf) geçmişti.

(3-a)'da ve (3-b)'de sıfat, sınıfını en iyi temsil ettiği, kategorik özelliklerini yansıtabileceği ad önü konumdadır. Sıfat, bu konumda ne ad ne de eylem özellikleri gösterir. Fakat (3-c,ç)'de sıfat, ek eylem (koşaç-*copula*) yardımıyla bünyesine eylemin alabileceği ekleri almış ve yüklemcil konumda öbek yapısında üye içererek rol yüklemiştir. Benzer biçimde (3-d)'de de iyelik eki alarak adın kategorik özelliklerinden birini üstlenmiştir. Her iki durumda da sıfat, başka sınıflara ait özellikleri üstlenmiş ve kategori dışı bir kullanıma sahip olmuştur.

Diller, baş (*head*) ve bağımlıları (*dependents*) arasındaki sözdizimsel ilişkileri biçimbilimsel yapıda farklı şekillerde yansıtabilmektedir. Bunlar baş-imleme (*head-marking*), bağımlı-imleme (*dependent-marking*), çift-imleme (*double-marking*) ve sıfır imleme (*zero-marking*)'dir. Baş ve bağımlılar arasındaki sözdizimsel ilişkiler Türkçede, bağımlı-imleme ile gösterilir. Çünkü Türkçede sözdizimsel ilişkiler/işlevler durum yükleme ve AÖ'lerle ilişkili olan ekler veya parçacıklar ile gösterilir. Dünya dilleri incelendiğinde çarpıcı bir nicel ilişkiyi görmek mümkündür. Geçişsiz yüklem işlevinde kullanılan yani eylem benzeri olan sıfatlar bağımlı-imleme (*dependent-marking*) ile işaretlenen dillerde bulunma eğilimindedir. Koşaç tümleci işlevinde kullanılan yani eylem benzeri olmayan sıfatlar ise baş-imleme (*head-marking*) ile işaretlenen dillerde

bulunma eğilimindedir. Türkçe açısından bakıldığında ise yüklemcil sıfatlar, geçişsiz yüklem işlevinde kullanılır yani eylem benzeri işleve sahiptir ve bağımlı imleme ile işaretlenir. Birçok Avrupa dili, Kuzey Afrika, Kuzey ve Batı Asya ve Kuzey Hint dilleri de bu kategoridedir (Dixon ve Aikhenvald, 2004: 32-33).

(4)

Bağımlı İmleme

a. araba+nın (A) koltuk+u (A)

b. tatlı (A) oldukça (Zf) lezzetli+ydi (Sf)

Özetle, sıfat çoğu dilde müstakil bir sınıf olarak varlık göstermektedir. Fakat bu sınıf, bazı dillerde var olmayabilir. Dolayısıyla çağdaş dilbilim kuramları çerçevesinde sıfatın evrensel bir sınıf olmadığı varsayılabilir. Sıfat sınıfının eylemin ve adın kategorik özelliklerini üstlenmesi, sıfatın karma/kompleks bir sınıf olduğunu veya aslında böyle bir sınıfın olmadığını göstermez. Sözdizimsel dağılımda sözcükler, bazı yapılarda başka sınıfların kategorik konumlarında (sınıfın tüm özelliklerini yansıtan) bulunup kendi sınıfına ait olmayan bazı özellikleri üstlenebilir. Bu durum, sözcük sınıflarının sözdizimsel dağılımda farklı işlevlerde kullanılmasına bağlı olarak dilin doğal bir işleyişi olarak varsayılmalıdır.

1.1. Prototip Kuramı (*Prototype Theory*)

Kategorizasyonun/Sınıflandırmanın alternatif bir kuramı olan “Prototip Kuramı” bilişsel psikolojide Eleanor Rosch tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, bir kavram ya da varlığın kullanım deneyimine bağlı olarak, bireylerin zihninde ait olduğu kategorinin en temel ve prototip örneği olarak temsil edildiğini ileri sürmektedir. (Rosch, 1978). Örneğin bir konuşur *kuş* sözcüğünü kullandığında, konuşurun zihninde sıradan bir kuş görüntüsü oluşur. Zihinde ortaya çıkan bu hayvanı doğal olarak kuşgillerden olan *penguen* ya da *devekuşu* olarak düşünmez. Bu hayvanın ne türden bir kuş olduğu

sorulduğunda konuşur *serçe*, *güvercin* ve *kartal* diyebilir. *Kuşgiller*, bir üst kavramı (genel sınıflandırma) yansıtır. Bunun yanında *serçe*, *güvercin* ve *kartal* temel (prototip) veya o sınıfı daha çok temsil eden üyedir. *Penguen*, *devekuşu*, *tavuk* daha az prototiptir ve sınıfını daha az temsil eder.

Üst Kavram (Kategori)		
Kuşgiller		
Sınıfını Daha Çok Temsil Eden		
Serçe	Güvercin	Kartal
Sınıfını Daha Az Temsil Eden		
Penguen	Devekuşu	Tavuk

Prototip kuramına göre insan sınıflandırması, belirli bir kategorinin merkezinden çevresine doğru ilerler ve bir kategorinin merkezindeki örnekler bu kategori için “**prototip**” olarak kabul edilir. Bu kuram, kategorilerin kesin sınıflandırmadan ziyade daha çok dereceli ve örneklemeyle dayalı olduğunu varsaymaktadır.

(5)

a. hayvan (kategori)

köpek>solucan – daha çok temsil-daha az temsil

b. çiçek (kategori)

papatya>kaktüs – daha çok temsil-daha az temsil

(5-a)’da *hayvan* kategorisi içinde yer alan *köpek*, *solucan*’a kıyasla kategorinin prototip merkezine daha yakın bir üye olarak değerlendirilmektedir. Benzer biçimde (5-b)’de *çiçek* kategorisi içinde bulunan *papatya* da *kaktüs*’e göre kategoriyi daha yüksek düzeyde temsil etmektedir. Prototip kuramına göre, kategorinin merkezinde yer alan kavram, o kategoriye ait tüm ayırt edici özellikleri en yüksek düzeyde barındırmaktadır.

Bu doğrultuda, kategorinin çevresinden merkezine doğru ilerledikçe üyelerin ait oldukları kategoriye temsil etme derecesi artmaktadır.

Rosch'un araştırmasının bir bulgusu da temel, üst (kategori) ve alt öge arasındaki ayrımdır (1978). Örneğin, *sandalye*, *araba* veya *köpek* gibi sözlüksel ögeler, sırasıyla üst ögeler olan *mobilya*, *araç* veya *memeli* gibi ögelere kıyasla temel kabul edilir. Ayrıca, *sallanan sandalye*, *spor araba* veya *av köpeği* gibi alt ögeler de bulunmaktadır. Lakoff'a göre sözlüksel ögelerin düzeyindeki bu ayrımın, insanların nesnelerle etkileşim biçimine (algılama, imgeleme, onlar hakkındaki bilgileri düzenleme) bağlı olduğuna işaret etmektedir. İnsanlardan kategorilerin niteliklerini listelemeleri istendiğinde, üst seviye (kategori) üyeleri çok az, temel seviye (prototip-daha çok temsil eden) üyelerin ise çoğunu listeler. Alt seviye (daha az temsil eden) üyeler ise diğer üyelerden daha az listelenir (1987: 47).

Bu bağlamda Prototip kuramı ve sözcüklerin sınıflandırılması arasında doğrudan ve anlamlı bir bağlantı vardır. Bu bağlantı, kategori/sınıf kavramının kesin özellik dizisi ile tanımlanamayacağını, bunun yerine merkezden çevreye doğru değişen üyeler olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu sınıflandırma kuramı, dilbilimcilere göre (Dixon 1982; Givón 1984; Hopper ve Thompson 1984; Lakoff 1987; Croft 1991; Bhat 1994) dildeki sözcük sınıflarını tanımlamak, özelliklerini belirlemek ve sınıflandırmak için klasik kuramdan daha uygun bir kuramdır. Sözcük sınıflarında bulunan bazı sözcükler, kendi sınıfını temsil etme açısından daha yetenekli iken bazı sözcükler temsil yeteneği bakımından kısıtlamaya sahiptir. Çevrede bulunan sözcük sınıfı üyesi, merkezdeki üye ile aynı değerlendirilmemeli ve ayrı bir sınıfa da girmemelidir. Sıfatlar, çeşitli anlam alanları (boyut, renk, değer, yaş, hız vb.) sıfat sınıfı içinde farklı “**merkezîlik**” derecelerine sahiptir.

Bu kuram, sıfatların özellikle sözdizimsel açıdan kesin ve sabit bir dağılıma sahip olmadığını, merkezî (prototip) üyeler ve çevresel üyelerden oluşan bir sınıf olarak

düşünülmesi gerektiğini gösterir. Bu düşünce, dilbilimde sıfatların anlamsal, biçimsel ve işlevsel çeşitliliğini anlamada temel bir kuramsal çerçeve sunar. Bu bağlamda Türkçede sıfat sınıfının tüm üyeleri aynı ortak özellikleri paylaşmaz. Sıfat sınıfını daha çok temsil eden üyeler vardır ve bunlar dilin üretken çekirdek sıfatlarını oluşturur. Diğer yandan, sıfat-ad ve sıfat-eylem sınırları arasındaki bulanıklık, Rosch'un (1978) merkez ve çevre kavramıyla uyumludur. Bu durum, dilbilimsel analizlerde Türkçe sıfat sınıfının esnek, çok katmanlı ve dereceye bağlı olarak ele alınmasını gerektirir. Yine bu bağlamda Dixon (1982, 1991) ve Bhat (1994) gibi dilbilimciler, *büyük*, *kırmızı* ve *yeni* gibi sözcüklerin sıfat sınıfının prototip üyeleri olduğunu belirtmektedir. Daha az prototip olanlar ise bazen ad veya eylemin özelliklerini üstlenebilir. Bu sıfat sınıfının prototip bir yapıya sahip olduğunu yani merkezde belirgin ve net sıfatlar, çevrede ise daha esnek ve sınırları belirsiz olan üyeler olduğunu göstermektedir.

Bu kurama göre bir kategorideki üyelerden birinin prototip olması, aynı kategorideki diğer üyelerle ortak özellikleri paylaşmasıyla yakından ilişkilidir. Aynı kategoriye ait birden fazla üyenin ortak özelliklere sahip olma derecesi ile bu kategorilerin başka kategorilere ait üyelerin özelliklerine sahip olma derecesi, yüksek düzeyde negatif ilişki gösterir (Rosch, 1978: 37). Bu duruma sözcük sınıfları açısından bakacak olursak; belli bir sınıfa ait prototip olarak değerlendirilen sözcük, diğer sözcük sınıflarının özelliklerini göstermemelidir.

Örneğin;

- a. Bir adın özellik kümesi belirtmesi,
- b. Bir sıfatın renk, boyut, hız vb. anlamsal tipleri ifade etmesi gibi.

Bazı dilbilimciler klasik kategori kuramının sözcük sınıflarını yeterince tanımlayamadığını varsaymaktadır. Bu klasik kurama göre bir sınıfı tanımlayan özelliklerin o sınıfa ait tüm üyeler tarafından paylaşıldığı kabul edilir. Bu bağlamda bir sınıfa ait tüm üyelerin eşit statüye sahip olduğu düşünülür (Lakoff, 1987: 39). Fakat ad,

eylem ve sıfat gibi açık sınıfa ait sözcükler böyle bir varsayımı desteklememektedir. Çünkü bu sınıfa ait üyelerin hepsi aynı özellikleri paylaşmaz. Bir sıfat niteleyici konumunda bulunabilirken diğer bir sıfat yüklemcil konumunda veya addan sonraki bir konumda bulunabilmektedir. Bazı sıfatlar derecelenebilirken bazı sıfatlar derecelenememektedir. Bu bağlamda herhangi bir sınıfa ait üyelerin bazıları, o sınıfın tüm kategorik özelliklerini üzerinde barındırırken bazıları ise barındırmamaktadır. Bu da bazı sınıf üyelerinin, o sınıfı daha çok temsil etmesi, bazılarının da daha az temsil etmesi demektir. Daha az temsil etmek, sözcüğün farklı bir sınıfa ait olması demek değildir. Bu sözcükler, sınıfını daha az temsil etse de hâlâ özelliklerini gösterdiği sınıfın üyesidir.

(6)

a. Hava *bulutluydu*. (Sf)

b. Havanın *bulutlusu* (Sf) iç karartıyor.

(6-a)'da ve (6-b)'de *bulutlu* sıfatı, sıfat sınıfının kategorik özelliklerini göstermektedir. Fakat aynı zamanda bu sıfatlar, başka sınıflara ait bazı kategorik özellikleri de üstlenmiştir. *Bulutlu* sıfatı, (6-a)'da eylemin (6-b)'de ise adın kategorik özelliklerinden bazılarını üzerinde barındırmaktadır ve bu kullanımdaki sıfat, sınıfını daha az temsil etmektedir. Bu sözcükler, farklı bir sınıfın üyesi değil yine sıfat sınıfının bir üyesidir. Kendi sınıfının birçok özelliğini gösteren ve diğer sınıfların özelliklerini üstlenen bazı sıfatlar, sınıf değişikliğine uğramamaktadır. Ancak İşlevsel Değişim Bölümü'nde (bkz. 2.5.) belirtilen değişimler bu kapsamın dışındadır. Bu değişimlerde sınıf değişikliği gerçekleşmektedir.

Prototip kuramının sıfatların sınıflandırılması açısından önemi, on yedi farklı dil verisine dayalı olarak yapılan Dixon'un (1982, 1991, 2004) çalışmasından da çıkarılabilir. Dixon, sıfatları yedi farklı semantik tipe böler ve *boyut*, *yaş*, *değer* ve *renk* olmak üzere dört tanesinin, tutarlı bir şekilde bir sıfat sınıfı ile ilişkilendirildiğini

belirtir. Sınırlı sıfat sınıfına sahip dillerin bile en azından bu dört anlamsal tipe sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında *fiziksel özellik*, *insan eğilimi* ve *hız* gibi diğer anlamsal tipler sırasıyla eylem, ad ve zarf gibi diğer sınıflara dâhil olmaya eğilimlidir, bu da onların sınıfını daha az temsil ettiğini göstermektedir. Dixon, farklı bir çalışmada bu anlamsal tiplere altı tip daha eklemiştir. Bu tipler; *zorluk*, *benzerlik*, *nitelik*, *miktar*, *konum* ve *asıl sayı* anlamsal tipleridir (1982: 1-2). Bu çalışmada da sıfat sınıfı incelenirken büyük ölçüde Dixon'un belirlemiş olduğu tipoloji temel alınacaktır.

1.2. Sözcük Sınıflarının Kategorik ve Kategori Dışı Kullanımı

Tarihsel olarak sıfatlar, birçok dilde yüklemcil (*predicative*) konumda temel bir kullanım göstermiştir. Tipolojik ve tarihsel çalışmalar, özellikle Hint-Avrupa dillerinde sıfatların önce yüklem olarak işlev gördüğünü ve niteleyici (*attributive*) kullanımının daha geç geliştiğini ortaya koymaktadır (Croft, 1991; Dixon ve Aikhenvald, 2004). Bu bulgular, sıfatların tarihsel süreçte yüklemcil işlevinin, sınıfın çekirdek özelliklerinden biri olduğunu göstermektedir. Öte yandan, çağdaş dilbilim yaklaşımlarında sıfat sınıfını tanımlayan ölçütler, araştırmacılar arasında farklılık göstermektedir. Bhat (1994), sıfat sınıfının kategorik özelliği olarak yalnızca niteleyici kullanımını kabul etmekte ve sıfatın yüklemcil konumda kullanımını kategori dışı bir kullanım olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde, Stassen (2009) de çağdaş dillerde sıfatların sınıf özelliklerini belirlerken niteleyici kullanımın çekirdek özellik olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, sıfatın yüklemcil kullanımı, tarihsel açıdan yaygın ve temel olsa da çağdaş sınıf tanımlarında bu kullanım, sıfatın kategorik özelliklerinden biri olarak görülmemektedir. Yüklem konumunda bulunmak, eylemin kategorik özellikleri içerisinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tarihsel veriler, sıfatın yüklemcil kullandığı yerini ortaya koyarken, kuramsal sınıflandırmalar çağdaş dilde bu kullanımın sıfatın sınıf tanımlayıcı özelliklerinden biri olmadığını varsaymaktadır.

Sonuç itibariyle sıfatların yüklemcil kullanımı, tarihsel dönemde temel kullanımlarından biri olarak varsayılmaktadır. Fakat bu kullanım, günümüzde sözcük sınıflarının çeşitlenmesi ve çağdaş sınıf sınırlarının belirlenmesinde sıfat sınıfı için kategorik özellik olarak tanımlanmamaktadır. Bu açıdan sıfatın yüklemcil konumdaki kullanımı, tezde de çağdaş kuramsal sınıflandırmalar ve Bhat'in yaklaşımı (1994) çerçevesinde kategori dışı kullanım olarak ele alınacaktır.

Sözcük sınıfları arasında özellikle de açık sınıfta, kategorik (birincil) ve kategori dışı (ikincil) kullanımlar sıklıkla görülmektedir. Her sözcük sınıfının kendine özgü sınıf tanımlayıcı kategorik özellikleri vardır. Açık (*opened*) sözcük sınıfları (ad, eylem, sıfat, zarf) bazen başka sınıfların özelliklerini üstlenebilmektedir. Bu açıdan sözcük sınıflarının kategorik ve kategori dışı kullanımları arasında bir ayrım yapma ihtiyacı vardır. Bu ayrım, aynı zamanda prototip kuramıyla yakından ilişkilidir. Bir sözcük sınıfının prototip üyesi (sınıfını daha çok temsil eden) o sözcük sınıfına ait tüm kategorik özellikleri üzerinde barındıran üyesidir. Dolayısıyla bir sözcük sınıfına ait olan prototip örnek, diğer sözcük sınıflarının kategorik özelliklerini üzerinde barındırmamaktadır. Kategori dışı kullanım durumunda başka bir sınıfın özelliğini üzerinde barındıran sözcük sınıfı, prototip örnek olmayacaktır.

(7)

a. *solgun* (Sf) çiçek (A)

b. çiçek (A) *solgundu* (Sf)

c. çiçeğin (A) *solgunu* (Sf)

(7-a)'da *solgun* sıfatı prototip sıfat özellikleri göstermektedir. Çünkü bir sıfatın kategorik özellikleri arasında niteleyici olarak AÖ'de eklenti olmak ve onun niteliği hakkında bilgi vermek vardır. (7-b)'de ve (7-c)'de ise *solgun* sıfatı başka sınıfların kategorik özelliklerini göstermektedir. (7-b)'de bir eylemin kategorik konumu olan yüklem konumunda, (7-c)'de ise bir adın kategorik konumunda bulunmaktadır. Bu

açından (7-a)'da *solgun* sıfatının kategorik kullanımı iken, (7-b) ve (7-c) ise kategori dışı kullanımıdır. Bu sözcükler, kategori dışı kullanıma sahip olsa da tez boyunca ifade edileceği gibi, sıfat sınıfına aittir.

Kategori dışı kullanımlar, sadece sıfat sınıfıyla sınırlı değildir. Adın da kategori dışı kullanımları olduğu varsayılmaktadır. Ad, yüklem konumunda bulunabilir. Fakat adı yüklem olarak kullanabilmek için, ad ile üyeleri arasında anlamsal ilişki kurmaya zorlamak gerekir (Croft, 1991: 69). Sıfat ve ad herhangi bir biçimbilimsel değişiklik olmaksızın sadece kategori dışı kullanımla (yüklem olarak) eylem olamaz. Sıfattan eyleme ya da addan eyleme geçmek için sözcük oluşumuna başvurmak, yani yeni bir sözcüksel birim yaratmak zorunludur (Bhat, 1994: 122).

(8)

a. Son zamanlarda gördüğüm en (Zf) güzel (Sf) *arabaydı* (A).

(8-a)'da ad, eylemin kategorik konumu olan yüklem konumunda kullanılmıştır. Aynı zamanda ek eylem yardımıyla eylemin alabileceği zaman eklerinden birini (geçmiş zaman eki) biçimbilimsel yapısına almıştır. Bu kullanımıyla *araba* adı kategorik konumunun ve özelliklerinin dışında kullanılmıştır. Buradaki kullanım, kategori dışı kullanımdır. Bu bağlamda anlaşıyor ki yüklem konumunda bulunan bir sözcük (sıfat veya ad), yüklemcil tamlayıcı (*predicative complement*) olarak yüklem işlevi üstlenmek zorundadır.

Aynı zamanda ad, (9)'da görüleceği üzere sıfatın kategorik özelliklerini yansıttığı konumu olan niteleyici konumda da bulunabilmektedir. Yine aynı şekilde bu bulunabilme sadece kategori dışı bir kullanım sonucudur. Adın bu konumda kullanımı Sıfat-Ad Bölümü'nde (bkz. 3.3.1.) ayrıntılı bir biçimde işlenecektir.

(9)

a. *kadın* (A) polis (A)

b. *taş* (A) ev (A)

c. gümüş (A) şamdan (A)

Bunun yanında Türkçede eylemin de kategori dışı kullanımlarının olduğu görülmektedir. Türkçede isim-eylem, sıfat-eylem ve zarf-eylem olarak adlandırılan eylemsiler, eylem sınıfının kategori dışı kullanımı olarak varsayılabilir. Bir eylem ancak kalıcı sıfat yapan yapım eklerini alarak sıfat sınıfına dâhil olmaktadır. Fakat eylemsi yapısındaki sözcükler, sözdizimsel dağılımdaki işlevleri gereği bir adı niteler ve geçici sıfat işlevinde kullanılır. Özellikle bu tür yapıların alanyazında eylemsi olarak adlandırılması da bu sözcüklerin sıfat olmadığını gösterir.

(10)

a. Maymun duvardan *atlamıştı*.

b. Duvardan *atlayan* maymun *uzun* kuyrukluymuştu.

(10-a)'da *atlamıştı* eylemi kendi kategorik konumu olan yüklem konumundadır. Fakat sözdizimsel dağılımda değişikliğe gidilerek *atlamıştı* eylemi, (10-b)'de *maymunu* nitelemiş ve sıfat işlevli yantümce (*relative clause*) oluşmuştur. Bu yapıdaki “atlayan” sözcüğü aslında hâlâ eylemin birçok özelliğini göstermektedir ve niteleyici konumda bulunan herhangi bir prototip sıfatın yaptığı gibi kalıcı bir niteleme gerçekleştirmez. Dolayısıyla bu sözcük sıfat sınıfına ait bir sözcük değil aksine eylemin kategori dışı kullanımı olarak varsayılmalıdır.

Son olarak sözcük sınıflarının kategori dışı kullanımları ve işlevsel değişim, çağdaş dilbilimde kategori esnekliğinin iki farklı boyutunu gösterir. Bu iki olgunun ayrımı, sözcük sınıflarının kuramsal temelli belirlenip betimlenmesinde belirleyici öneme sahiptir. Kategori dışı kullanım, sınıfa ait üyenin temel kategorik özelliklerini koruyarak bağlama bağlı ek işlev üstlenmesini ifade etmektedir. Bu durumda üye, ait olduğu sınıfın kategorik özelliklerinin bazılarını veya birçoğunu yitirmez, sadece sözdizimsel çerçeveye uyum sağlayan yan bir dağılım sergiler. Buna karşın işlevsel değişim, bir üyenin başka bir sınıfın biçimbilimsel, sözdizimsel ve işlevsel özelliklerini

sistematik biçimde üstlenmesidir ve çoğu zaman üyenin yeniden sınıflandırılması ya da dönüşümü/değişimi olarak değerlendirilir. Dolayısıyla kategori dışı kullanım bağlamsal ve sınırlı bir esnekliğe sahipken, işlevsel değişim sözcüğün biçimbilimsel yapısını, sözdizimsel dağılımını ve dilsel işlevini kökten değiştirir.

1.3. Sözcük Sınıflandırmalarında Ölçüt Kullanımı

Eski Yunan dilbilgisi yaklaşımında sözcük sınıflandırmada büyük ölçüde anlambilimsel içerik testi tercih edilmiştir (Bayrav, 1998: 111). Fakat anlambilimsel içeriğin bazı durumlarda sözcükleri sınıflandırmada tek başına yeterli olmadığı artık açıkça bilinmektedir. Sözcük sınıflarını belirlerken, sözcüğü birden fazla dilbilgisi düzleminde gözlemleyip sözcükleri aynı zamanda ölçüt olarak kullanılan anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel düzlemde sergiledikleri davranışlara göre sınıflandırmak gerekir. Çünkü sözcük sınıflarının birden çok dilbilgisel özelliği vardır. Bir sınıfın uygun bir şekilde karakterize edilmesi ve belirlenebilmesi için, iki veya daha fazla ölçüt kullanma ihtiyacını birçok bilim insanı kabul etmiştir (Bhat, 1994: 15; Radford, 2004: 33; Carnie, 2006: 38). Dolayısıyla sıfatların sözcük sınıfı içerisindeki yerinin belirlenmesi için çok boyutlu bir yaklaşım gerekmektedir.

Çağdaş dilbilgisi kuramları, sözcük sınıflarının tek bir ölçüte dayanarak belirlenemeyeceğini; bunun yerine anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel özelliklerinin tek tek teste tabi tutulmasının gerekliliği üzerinde dururlar. Bu yaklaşımlara göre bir sözcüğün sınıfı yalnızca anlamına ya da yalnızca aldığı ek türlerine bakılarak belirlenemez; çünkü pek çok dilde aynı anlamsal alanı paylaşan sözcükler farklı biçimbilimsel davranışlar gösterebilmekte ve farklı sözdizimsel dağılımlarıyla ayrışabilmektedir. Bu nedenle güncel tipolojik ve kuramsal yaklaşımlar, sınıflandırmayı çok ölçütlü (*multi-criteria*) bir temele yerleştirerek bir sözcüğün sınıfını hem anlambilimsel içeriği hem biçimbilimsel yapısı hem de sözdizimsel dağılımı

üzerinden belirlemeyi yöntemsel bir zorunluluk olarak görürler. Dolayısıyla bu özellikler, sınıfları belirlemede bütünleşik bir açıklama sistemi oluşturur. Böylece sözcük sınıflarının belirlenmesi daha güvenilir, evrensel ölçekte karşılaştırılabilir ve dilsel formasyonu daha doğru yansıtan bir çerçeveye kavuşur.

Her dilin kendine özgü biçimbilimsel yapısı ve sözdizimsel dağılımı olduğu için sözcük sınıflandırmalarında birden fazla ölçütün kullanılması güvenilir ve kabul edilebilirdir. Bu bağlamda örnek verecek olursak geleneksel dilbilgisi yaklaşımında, yüklem konumunda bulunan sıfat, cümle içerisindeki dilsel işlevine bakılarak belirlenmiştir. Çünkü geleneksel dilbilgisinde sözcük sınıflandırmaları, bir sözcüğün cümle içerisindeki işlevine göre yapılmaktadır. Sözelimi bu yaklaşımda bir sıfatın adı niteleyebilmesi için adın önünde bulunması gerekir. Dolayısıyla yüklem konumunda bulunan bir sıfat adın önünde olmadığı için sıfat olarak varsayılmaz. Bunun aksine çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sıfatın sadece adın önünde bulunmadığı addan sonra da gelebileceği bilinen bir gerçektir.

(11)

Fransızca

a. *Ils ont bu un vin (A) excellent. (Sf) (Mükemmel bir şarap içtiler)*

(“excellent” = *mükemmel*, addan sonra)

İspanyolca

b. *He visto una casa (A) blanca. (Sf) (Beyaz bir ev gördüm)*

(“blanca” = *beyaz*, addan sonra)

(11)’de görüldüğü üzere Fransızca ve İspanyolcada sıfat, ad sonrası öge (*post-nominal*) konumdadır (Comrie, 2018).

Sıfat sınıfı, Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış geleneksel dilbilgisi kitaplarında (Ergin, 1958/2009; Korkmaz, 2014) adın, Türkiye dışında yapılmış Türkçe dilbilgisi çalışmalarında ise varlıkların niteliğini belirten sözcük sınıfı olarak tanımlanmıştır (bkz.

Sultanzade, 2008). Bu anlayışta sıfatın, bir niteleyici olarak addan önce gelerek ad ile birlikte sıfat tamlaması oluşturduğu varsayılır. Bu anlayışa göre *çalışkan öğrenci* gibi bir örnekte *çalışkan* adın solunda yer aldığı için sıfat, *öğrenci çalışkan* örneğinde ise yüklem işlevinde olduğu için ad kabul edilmektedir. Sıfatın sınıfını belirlerken sadece adın önünde adı niteleme özelliğinin bulunduğu varsayılırsa doğru tespitler elde edilemez. Bu durumu bir örnekle tartışalım;

(12)

a. Masanın üzerinde *siyah* kitap vardır.

b. Masanın üzerindeki kitap *siyah*tır.

Yukarıdaki açıklamaya uygun bir şekilde geleneksel anlayışta *siyah* sözcüğü (12-a)'da sıfat olarak varsayılırken (12-b)'de ad olarak varsayılır. Fakat *siyah* sözcüğü sağında ya da solunda olsa da kitabın rengi, yani niteliği hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda her iki örnekte de aslında *siyah* sözcüğü sıfat sınıfına ait sözcüktür. Geleneksel anlayışta (12-b)'de *siyah* sözcüğünün ad olarak kabul görme sebebi sözcüğün sınıfının, ad cümlesi olgusuna bağlı olarak belirlenmiş olmasıdır. Burada yüklem konumunda bulunan *siyah* sözcüğü bir sıfattır ve yüklemcil işlevde (*predicative function*) kullanılmıştır. Anlambilimsel içerik açısından bakıldığında her iki örnekte de *kitap* adının özelliği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu konumda dahi *siyah* sözcüğünün sıfat sınıfında olduğu görüşü, ileriki bölümlerdeki açıklamalarımızda ayrıntılı görülecektir.

(13)

a. *anamlı* (Sf) bakış (A)

b. bakış (A) *anamlı*ydı (Sf).

Farklı bir örnek olarak geleneksel dilbilgisinde (13-a)'daki *anamlı* sözcüğü sıfat, (13-b)'deki *anamlı* sözcüğü ad olarak varsayılır. Fakat burada sözcüğün anlambilimsel içeriğine, biçimbilimsel yapısına ve sözdizimsel dağılımına bakıp aynı zamanda sıfatın kategorik özelliklerinden hareketle belirleme yapıldığında bu sözcüğün

de sıfat olarak varsayılması gerektiği anlaşılır. Çünkü *anlamlı* sözcüğünün biçimbilimsel yapısına bakıldığında sıfat yapan eklerden birini (+*lı*) almıştır. Aynı zamanda anlambilimsel içeriği de bir kavramın (adın) niteliği hakkında bilgi vermektedir ve *anlamlı* sıfatı soyutluk ifade etmektedir. Son olarak sözdizimsel dağılımı açısından da sözcük yüklemcil işlevde kullanılmıştır ve bu durum sıfat olmasına engel değildir. Hatta *çok anlamlıydı* gibi bir yapıda sıfat *çok* zarfıyla nitelenmektedir.

Sözcük sınıfları ve özellikle sıfat, daha önce belirtildiği üzere bazı durumlarda diğer sınıfların anlambilimsel, özellikle de sözdizimsel veya biçimbilimsel bazı kategorik özelliklerini üstlenebilmektedir.

(14)

a. *düzgün* (Sf) insan (A)

b. insanın (A) *düzgün*+ü (Sf)

(14-a)'da *düzgün* sıfatı kategorik özellik bağlamında bir sıfatın özelliklerini yansıtmaktadır. Fakat (14-b)'de *düzgün* sıfatı, adın kategorik özelliklerinden biri olan iyelik ekini almıştır. Biçimbilimsel yapı açısından bu sözcük ad olmalıdır. Sözdizimsel dağılımı açısından da *düzgün* sıfatının bulunduğu konum ada aittir. Fakat anlambilimsel içeriğine bakıldığında ise bu sözcüğün hâlâ bir sıfat olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü adın bir özelliğini belirtmektedir ve adın göndergesini tamamladığı için soyutluk ifade eder. Bu bağlamda addan sonra kullanılması veya adın alabileceği ekleri alması sınıf değişikliği gerektirmez. (14-b)'deki *düzgün* sözcüğü hâlâ sıfattır fakat kategori dışı bir kullanımdadır.

Türkçede sıfatlar, adsıl (*nominal*) olmak için ad çekim eklerini almak zorundadır. Bu örnekte de *düzgün* sıfatı iyelik eki almıştır. Aynı zamanda *insan* adı ve *düzgün* sıfatı, yapısal açıdan tamlanan tamlayan ilişkisi içerisinde. Dolayısıyla bu öbekte, *düzgün* sıfatı, üzerine aldığı iyelik eki sayesinde adsıl bir öge olarak işlev görür;

yani tamlayan olan *insanın* belirttiği varlığa ait niteliği temsil eder ve gizli bir tamlanan ad yerine geçer.

Özetle, sözcük sınıflandırmalarında anlambilimsel içeriğe, biçimbilimsel yapıya ve sözdizimsel dağılıma bağlı ölçütleri kullanmak bir zorunluluktur. Çünkü sınıfların kategorik özellikleri bu üç özellik temelinde oluşur. Bu üç özellik/ölçüt İkinci Bölüm’de detaylıca işlenecektir.

1.4. Sıfat Tipolojileri

Alanyazında sıfatların tipolojisi üzerine bazı öneriler bulunmaktadır. Bu tipoloji önerileri arasında benzerlik olmakla birlikte herhangi bir birlikteliğin olmadığını söylemek gerekir. Bu tipolojilere bakıldığında genel olarak sıfatın anlambilimsel içeriği temelinde oluşturulduğu görülmektedir. Oluşturulan bu tipolojilerden bazıları aşağıda verilmiştir.

1. Sproat ve Shih (1991)

Sproat ve Shih, sıfat üzerine beş anlamsal tipten oluşan bir tipoloji önermiştir. Bu tipler aynı zamanda aşağıda verilen sırada bir hiyerarşi içermektedir. Araştırmacılara göre bir adın nitelenmesi, bu dizilime göre gerçekleşmektedir. Nitelik> boyut> şekil> renk> köken (1991: 565).

2. Scott (2002)

Scott, önceki anlamsal tip denemelerine göre daha ayrıntılı bir tipoloji önermiştir. Ona göre sıfatın anlamsal tipleri ve sıfat dizilimi aşağıdaki gibi olmalıdır. Sıra sayı (*ordinal*)>asıl sayı (*cardinal*)>özne yorumu (*subject comment*)>kanıtsal (*evidential*)>boyut (*size*)>uzunluk (*length*)>ağırlık (*height*)>hız (*speed*)>derinlik

(*depth*)> genişlik (*width*)>ısı (*temperature*)>ıslaklık (*wetness*)>yaş (*age*)>şekil (*shape*)>renk (*color*)> köken (*nationality/origin*)>materyal (*material*) (2002).

3. Dixon (1982, 1991 ve 2004)

Sıfat tipoloji denemeleri içinde en çok bilinen ve kabul göreni, Dixon'un tipolojisidir. Dixon ve Aikhenvald, farklı dil ailesine mensup 20 dili incelemiş ve bu dillerin sıfatlara ait anlambilimsel tipolojiyi nasıl ortaya koyduklarını ve sıfat sınıfının hangi anlamsal tiplere sahip olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Çalışmalarında müstakil bir sıfat sınıfına sahip olan dillerdeki sıfat anlamlarının oldukça sabit olduğunu ifade etmiştir (2004). Çalışmada, anlamsal tipler üç başlık altında sınıflandırılmıştır.

a. Küçük ve büyük sıfat sınıflarıyla ilişkilendirilen temel anlamsal tipler: Boyut, yaş, değer, renk,

b. Orta ve büyük sıfat sınıfları ile ilişkilendirilen çevresel anlamsal tipler: Fiziksel özellik, insan eğilimi, hız,

c. Büyük sıfat sınıflarıyla ilişkilendirilen anlamsal tipler: Zorluk, benzerlik, nitelik, nicelik, konum, ana sayı (2004: 3-5).

4. İsa Kerem Bayırlı (2022)

Bayırlı da çalışmasında anlamsal tipleri belirleyip, sıfat dizilimi konusunda öneride bulunmuştur. Bu öneri, nitelik> boyut> yaş> şekil> renk> ulus/menşe şeklindedir (2022: 51).

1.4.1. Sıfat Anlamsal Tipleri

Bu çalışmada, Türkçede sıfata ait anlamsal tipler belirlenirken büyük oranda Dixon'un önerisi temel alınmıştır. Bu öneriye ek olarak Dixon'da olmayıp diğer tipolojilerde bulunan köken (*nationality*) tipi de anlamsal tip olarak işlenecektir. Aynı

zamanda Scoot (2002)'un önerisinde bulunan materyal (*material*) tipi, anlamsal tip içerisine alınmamıştır. Bunun sebebi, bu tip sözcüklerin Türkçede sıfat değil ad olarak sınıflandırılması gerektiğidir (bkz. 3.3.1.1). Aynı zamanda çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında, belirleyici sınıfında yer alan nicelik (*quantification*) ve ana sayı (*cardinal number*) anlamsal tipini oluşturan sözcüklerin de Türkçede anlamsal tip olarak yer alıp almadığı ileride tartışılacaktır.

Türkçede sığata ait anlamsal tip olarak; boyut (*dimension*), yaş (*age*), değır (*value*), renk (*color*), fiziksel özellik (*physical property*), insan eğilimi (*human propensity*), hız (*speed*), zorluk (*difficulty*), benzerlik (*similarity*), nitelik (*qualification*), konum (*position*), köken (*nationality*) olmak üzere 12 anlamsal tip belirlenmiştir. Bu anlamsal tipler ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Sıfat Anlamsal Tipleri

Boyut (*Dimension*)

(15)

- a. *büyük* (Sf) masa (A)
- b. *uzun* (Sf) adam (A)
- c. *ince* (Sf) ip (A)

Yaş (*Age*)

(16)

- a. *yeni* (Sf) araba (A)
- b. *yaşlı* (Sf) amca (A)
- c. *genç* (Sf) kadın (A)

Değır (*Value*)

(17)

- a. *iyi* (Sf) gün (A)
- b. *kötü* (Sf) iş (A)

c. *garip* (Sf) durum (A)

Renk (Colour)

(18)

a. *beyaz* (Sf) duvar (A)

b. *siyah* (Sf) duman (A)

c. *sarı* (Sf) elbise (A)

Fiziksel Özellikler (Physical Property)

(19)

a. *katı* (Sf) meyve (A)

b. *güçlü* (Sf) sporcu (A)

c. *temiz* (Sf) bisiklet (A)

İnsan Eğilimi (Human Propensity)

(20)

a. *üzgün* (Sf) çocuk (A)

b. *istekli* (Sf) kursiyer (A)

c. *akıllı* (Sf) öğrenci (A)

Hız (Speed)

(21)

a. *hızlı* (Sf) hayvan (A)

b. *yavaş* (Sf) otobüs (A)

c. *ani* (Sf) ölüm (A)

Zorluk (Difficulty)

(22)

a. *kolay* (Sf) soru (A)

b. *zor* (Sf) durum (A)

c. *basit* (Sf) eylem (A)

Benzerlik (*Similarity*)**(23)**

- a. *eşit* (Sf) sayı (A)
- b. *farklı* (Sf) davranış (A)
- c. *benzer* (Sf) cevap (A)

Nitelik (*Qualification*)**(24)**

- a. *belirli* (Sf) olay (A)
- b. *olası* (Sf) kaza (A)
- c. *doğru* (Sf) söz (A)

Konum (*Position*):**(25)**

- a. *uzak* (Sf) yol (A)
- b. *yakın* (Sf) geçmiş (A)
- c. *öte* (Sf) yan (A)

Köken (*Nationality*)**(26)**

- a. *Türk* (Sf) düşünür (A)
- b. *Asyalı* (Sf) inanış (A)
- c. *Japon* (Sf) aktör (A)

(15>26)'e bakıldığında, Türkçe sıfat anlamsal tiplerinin Dixon'un önerisindeki tiplerle büyük oranda uyumlu olduğu görülür. Ayrıca bu anlamsal tipler arasında dizilim hiyerarşisi olup olmadığı merak konusudur. Bu hiyerarşi ile ilgili Türkçede bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları aşağıda verilecek ve sıfatların dizilim sınırının olup olmadığı test edilecektir.

1.5. Sıfat Anlamsal Tiplerinin AÖ'deki Dizilimi

AÖ'de birden fazla sıfat diziliminin olması büyük oranda anlambilimsel sınırlılıklara bağlıdır. Dünya dillerinde sözdizimsel dağılım açısından sıfat ve adın konumuyla ilgili farklı dizilimler mevcuttur. İngilizcede ve Türkçede niteleyici sıfatlar adlardan önce gelmektedir. Fransızcada ise bazı sıfatlar addan önce bazıları ise addan sonra gelir. Bunun yanında İbranicede sıfatların tümü adlardan sonra gelir (Bayırlı, 2022: 49).

(27)

a. *güzel* (Sf) *büyük* (Sf) *gri* (Sf) kediler (A) (Türkçe)

b. *beautiful* (Sf) *big* (Sf) *grey* (Sf) cats (A) (İngilizce)

c. *une petite* (Sf) *voiture* (A) *rouge* (Sf) (Fransızca)

tanımlık küçük araba kırmızı

ç. *hafgaza* *israelit* (A) *masivit* (Sf) *efşarit* (Sf) (İbranice)

bombardıman İsrail büyük olası (Bayırlı, 2022: 49).

Türkçe alanyazında sıfat dizilimine yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Özezen, birçok metin tarayarak 1967 sıfat tamlamasını geleneksel yaklaşımla incelemiştir. Bu tamlamaların 1585'inde adın sadece bir niteleyicisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu veriden hareketle Türkçede ad, niteleyici olarak az sayıda birimi öbek yapısında bulundurmaktadır (2006: 2). Bir başka çalışma ise Akşehirli tarafından yapılmıştır. Akşehirli, alanyazındaki sıfat tipolojilerine bağlı kalarak Türkçede belirli bir dizilim sınırlılığı ya da eğiliminin olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Ek olarak aynı çalışmada çoklu sıfat nitelemesine ilişkin elde edilen bulgular da yorumlanmıştır. Çalışmada Dixon'un tipolojisi kullanılmış ve TUD yönelimli bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Dixon'un belirtmiş olduğu her bir anlamsal tip için iki düğüm sıfat belirlenmiş, bu düğüm sıfatlar TUD deneme

sürümünde sorgulanmış ve Türkçede dizilim sınırlılığı açısından AÖ'yü niteleyen ikiden fazla niteleyici kullanımının yaygın olmadığı tespit edilmiştir. Yine bu çalışmada sınıflayıcı sıfatların betimleyici sıfatlardan sonra gelmesi gerektiği de tespit edilmiş ve bunun bir dizilim sınırlılığı olduğu ifade edilmiştir. Ek olarak betimleyici ve sınıflayıcı sıfat ayrımının her zaman kolay olmadığı belirtilmiş ve sadece betimleyici sıfat içeren öbeklerde *renk* ve *materyal* sıfatlarının sonra gelmesi eğilimi gözlemlenmiştir (2015).

(28)

- a. finansal (sınıflayıcı) – başarısızlık (betimleyici)
- b. *Finansal büyük başarısızlık
- c. Büyük finansal başarısızlık (Akşehirli, 2015: 2)

1.5.1. Kesintili ve Kesintisiz Dizilim

Akşehirli, AÖ'yü niteleyen sıfatların diziliminde kesintisiz (arka arkaya gelen) ve kesintili (bağlaçlı) yapılar olarak iki ayrım yapmıştır. Bu bağlamda Akşehirli'nin yapmış olduğu çalışmada sıfatların kesintisiz ve kesintili dizilimleriyle alakalı bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgilere göre, TUD deneme sürümünde, önceden belirlenmiş olan düğüm sıfatlardan hareketle birden fazla niteleme sıfatının aynı AÖ'yü nitelediği 576 öbek tespit edilmiştir. Bu öbeklerin 313'ü kesintisiz-bağlaçsız, 263'ü kesintili-bağlaçlı dizilimdedir. Tespit edilen bu yapılarda AÖ'yü niteleyen en çok 3 niteleme sıfatı bulunduğu, bu yapıların sayısının da sadece 6 olduğu tespit edilmiştir. Bu 6 öbeğin hepsinde sıfat dizilimi kesintisizdir. Akşehirli, incelediği düğüm sıfatların anlamsal tiplerinin dizilim şekline göre dağılımını aşağıdaki tabloda vermiştir (2015: 5).

Tablo 2: Sıfat Sınıfının Dizilim Biçimine Göre Dağılımı (Akşehirli, 2015)

Anlamsal Tip	Kesintisiz	Kesintili
Ana sayı	53	7
Benzerlik	54	10
Boyut	39	23
Değer	21	56
Fiziksel Özellik	5	52
Güçlük	-	14
Hız	5	15
İnsan Eğilimi	7	30
Konum	6	22
*Materyal	39	-
Niteleme	14	6
Renk	28	1
Yaş	42	27
TOPLAM	313	263

Bu tablo, Türkçede sıfat dizilimiyle ilgili bazı bilgileri dikkatimize sunmaktadır. Tabloya göre sıfatların anlamsal tipleri dizilimleri üzerinde oldukça etkilidir. Akşehirli'nin anlamsal tip olarak verdiği *materyal* ve *güçlük* sıfatları hariç diğer tüm anlamsal tiplerin hem kesintisiz hem de kesintili dizilimi vardır. Fakat buna rağmen bazı anlamsal tiplerde orantısız dağılımların olduğu görülmektedir. *Benzerlik* ve *renk* anlamsal tiplerinin kesintili dizilim oranları düşüktür. *Konum*, *fiziksel özellik* ve *insan eğilimi* anlam tiplerinin ise kesintisiz dizilim oranı düşüktür. *Materyal* anlamsal tipinin (*demir* ve *tahta*) kesintili, *güçlük* anlamsal tipinin (*zor* ve *kolay*) ise kesintisiz dizilimine TUD'da rastlanılmamıştır (Akşehirli, 2015: 6)

Üçüncü Bölüm’de de detaylıca bahsedileceği gibi Türkçede aslında *materyal* anlamsal tipi sıfat sınıfına ait bir anlamsal tip değildir. Sıfat tipolojilerinde anlamsal tip içine dâhil edilen bu sözcükler aslında ad sınıfına ait sözcüklerdir. Bu sözcüklerin kesintisiz yani bağlaçsız örneklerinin bulunmaması, sıfat anlamsal tipi olmadığının bir kanıtıdır. Çünkü bu sözcükler anlamsal tip olsaydı aynı görevdeki iki tipi bağlaçsız bir araya getirebilirdi.

1.5.2. Dizilim Hiyerarşisi

Sıfat anlamsal tiplerine ait dizilim hiyerarşisinin olup olmadığı merak konusu olmuştur. Araştırmalar ve testler sonucunda sıfat anlamsal tiplerinin adı nitelemede belli bir hiyerarşiye sahip olmadığını varsaymak gerekir. Aşağıda bazı adlar belirlenerek anlamsal tiplerin dizilimi incelenecektir.

(29)

İnsan (A)

- a. beyaz, mutlu, uzun, zayıf, genç, güzel, hızlı, Avrupalı, uzak, iki **insan** (A)
- b. güzel, mutlu, zayıf, genç, uzun, hızlı, uzak, beyaz, Avrupalı, iki **insan** (A)
- c. güzel, genç, hızlı, uzak, mutlu, beyaz, zayıf, uzun, Avrupalı, iki **insan** (A)
- ç. genç, uzak, hızlı, zayıf, uzun, mutlu, güzel, beyaz, Avrupalı, iki **insan** (A)
- d. *iki, beyaz, mutlu, uzun, zayıf, genç, güzel, hızlı, Avrupalı, **insan** (A)

(30)

Masa (A)

- a. siyah, kısa, yuvarlak, yakın, ilk, beş **masa** (A)
- b. yakın, siyah, kısa, yuvarlak, ilk, beş **masa** (A)
- c. yuvarlak, yakın, kısa, siyah, ilk, beş **masa** (A)
- ç. kısa, yakın, siyah, yuvarlak, ilk, beş **masa** (A)
- d. *beş, ilk, siyah, kısa, yuvarlak, yakın **masa** (A)

(29) ve (30)'da görüleceği üzere Türkçede anlamsal tiplerin diziliminde açık bir hiyerarşinin olmadığı varsayılabilir. Ayrıca (29-d) ve (30-d)'de görüldüğü gibi alanyazındaki tipolojilerde anlamsal tip olarak kabul edilen ana sayı (*cardinal number*) tipi anlamsal tiplerden önce geldiğinde dilbilgisi dışı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yani bu sözcükler, ada en yakın sözcük olmalıdır. Bu dağılım, bu tipin sıfat olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Çünkü bu sözcükler sıfata ait anlamsal tip olsaydı nitelemeyi herhangi bir konumda yapabilmeliydi.

Buna ilaveten daha önce yapılan çalışmalarda da belirtildiği üzere bu anlamsal tiplerin adı nitelemede birlikte kullanılması teorik olarak mümkün olsa da uygulamada çok mümkün değildir. Özetle, Türkçede sıfatların diziliminde anlamsal tipler içerisinde açık, belirgin bir hiyerarşinin olmadığını varsaymak gerekir.

1.6. Belirleyiciler (*Determiners*)

Belirleyiciler, adların önünde yer alarak onları niteleyen küçük bir sözcük sınıfıdır (Finegan, 2008: 39). Türkçede bulunan *bazı*, *bütün*, *birkaç*, *hep*, *hiçbir*, *çoğu* gibi sözcükler, doğal dillerin zorunlu belirleme işlevini ortaya koyan sözcüklerdir (Akşehirli, 2025: 131). Geleneksel dilbilgisi yaklaşımında bu tür yapılar, sıfat sınıfı içerisinde belgisiz sıfat veya belirsizlik sıfatı olarak yer almıştır (Ergin, 1958/2009; Banguoğlu, 1974/2015; Gencan, 1979; Karaağaç, 2016). Çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında ise belirleyici, ayrı bir sözcük sınıfı olarak kabul görmektedir. Belirleyiciler, ad ile kurdukları ilişkilerde sıfat sınıfına ait kategorik özelliklerin neredeyse hiçbirini göstermemektedir. Bu açıdan belirleyici olarak kabul edilen sözcüklerin sıfat sınıfına dâhil edilmesi çelişki yaratmaktadır. Aynı zamanda Dixon'a göre (1982: 24) belirleyiciler sıfattan önce gelerek sıfatı da açılarını içine almakta ve AÖ'yü belirli ya da özgül kılmaktadır.

(31)

a. *bu* (BEL) büyük (Sf) araba (A)

b. *üç* (BEL) yakışıklı (Sf) çocuk (A)

c. *bütün* (BEL) mavi (Sf) masalar (A)

Belirleyici olarak kabul edilen sözcüklerin niceleyici (*quantifier*), gösterici (*demonstrative*), tanımlık (*article*) gibi alt türleri bulunmaktadır. Niceleyici olarak *birkaç*, *bazı*, *birçok*, *hepsi*, *bütün*; gösterici olarak *bu*, *şu*, *o*; tanımlık olarak ise *bir* gibi sözcükler örnek olarak verilebilir. Bu sözcükler, bir AÖ'de yer alsınlar veya almasınlar, Üçüncü Bölüm'de belirtilen (bkz. 3.1.1.) sıfatın kategorik özelliklerinin neredeyse hiçbirine sahip değildirler.

(32)

Sıfat

a. *sessiz* (Sf) kadın (A)

b. *pahalı* (Sf) araba (A)

(33)

Niceleyici

a. *bazı/bütün* (BEL) insanlar (A)

b. *hiçbir/birçok* (BEL) insan (A)

(34)

Gösterici

a. *bu/şu/o* (BEL) ev/araba (A)

(35)

Tanımlık

a. *bir* (BEL) hastane (A)

Sıfatların kategorik özelliklerinden biri, varlık veya kavramın özelliğine atıfta bulunmasıdır. (32)'de *sessiz* ve *pahalı* sıfatları, adın özelliğidir. Fakat (33), (34) ve

(35)'te niceleyici olarak kullanılan sözcüklerin hiçbirisi adın bir özelliğinden söz etmez. Dolayısıyla *bazı, birkaç, bu, şu, bir* gibi niceleyiciler bir adın özelliği olamaz. Bu durum, niceleyici sözcüklerin sıfatların en temel anlambilimsel içeriğini karşılayamamalarının yanında aynı zamanda geleneksel dilbilgisinde “belgisiz” olarak adlandırılmalarının da doğru olmadığını göstermektedir. Çünkü (33-a)'daki *bütün*, (33-b)'deki *hiçbir* niceleyicileri bağlam içerisinde değerlendirildiğinde insanların tamamını veya hiçbirini belirtmektedir. Dolayısıyla burada bir belirlilik (*definiteness*) vardır (Akşehirli, 2025: 134).

Türkçede de sıfat sınıfına ait sözcüklerin neredeyse tamamı yüklemcil konumda yer alabilmektedir. Fakat niceleyiciler, yüklemcil konumda bulunamamaktadır. (36)'da görüleceği üzere *nemli* sıfatı hem niteleyici konumda hem de yüklemcil konumda bulunabilmektedir. Fakat (37)'deki niceleyiciler yüklemcil konuma getirilmek istendiğinde dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır.

(36)

a. *nemli* (Sf) hava (A)

b. hava (A) *nemliydi* (Sf)

(37)

a. *hiçbir* (BEL) takım (A) / *takım (A) *hiçbirdi* (BEL)

b. *birkaç* (BEL) telefon (A) / *telefon (A) *birkaçtı* (BEL)

c. *bazı* (BEL) insanlar (A) / *insanlar (A) *bazıymış* (BEL)

ç. *bir* (BEL) hastane (A) / *hastane (A) *birdi* (BEL)

Sıfatların kategorik özellikleri arasında ilerideki bölümlerde de belirtileceği üzere derecelenme vardır. Belirleyici olan sözcükler derecelenme konusunda da kısıtlamaya sahiptir. (38)'de görüleceği üzere belirleyiciler dereceleme zarflarıyla derecelenememektedir.

(38)

- a. *en/daha/çok (Zf) *hiçbir/bazı* (BEL) takım/elbise (A)
- b. *en/daha/çok (Zf) *bu/şu/o* (BEL) ev/araba (A)
- c. *en/daha/çok (Zf) *bir* (BEL) hastane/okul (A)

Özetle belirleyici olarak kabul edilen sözcükler (niceleyici, gösterici ve tanımlık) tezde sıfat sınıfı içerisinde değerlendirilmeyecektir. Bundan dolayı da anlamsal tipler içerisinde belirleyicilerin sınıflandırıldığı nicelik tipi de Türkçede anlamsal tip olarak yer almayacaktır.

Son olarak bu tezde incelenen sözcük sınıfı için sıfat terimi kullanılmıştır, ön-ad terimi kullanılmamıştır. Ön-ad terimi, Türkçede sıfatın diğer adı olarak bazı geleneksel dilbilgisi kitaplarında sıklıkla kullanılmış (Koç, 1996: 189; Hengirmen, 2006: 46) ve kullanılmaya devam edilmektedir. Sıfat, ilkokul, ortaöğretimde ve hatta üniversite kitaplarında “**adların önüne gelir ve onları niteler**” şeklinde tanımlanmaktadır. *Türkçe Sözlük*’te de *ön ad* maddesi sıfata karşılık verilmiştir. Bu terimin anlamına bakıldığında “adın önüne gelen sözcük sınıfı” olarak anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere sıfatlar sadece bir adın önüne gelerek adı nitelemez. Addan sonra gelerek onların nitelikleri hakkında bilgi verebilir veya yüklemcil işlevde kullanılabilir. Bu bağlamda Türkiye Türkçesinde sıfat, addan önceki ve sonraki konumda bulunabileceğinden dolayı bu terim adlandırmasının doğru olmadığını söylemek gerekir. Eğer bu adlandırma doğru kabul edilirse sıfatın addan sonra bir konumda olamayacağı kabul edilmiş olur. Bu da açıklamalar ve örneklerle çelişen bir durumdur. Çünkü sıfat kategori dışı kullanım sayesinde ad sonrası bir konuma (*adsıl-nominal*) yerleşebilmektedir.

1.7. Ara Değerlendirme

Prototip kuramı, sözcük sınıflarını kesin sınırlarla ayrılmış kategoriler olarak değil; merkezî ve çevresel üyelerden oluşan dereceli yapılar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, sözcüklerin dil içindeki kullanımına dayalı bir sınıflandırma anlayışı sunduğu için geleneksel sınıflandırma modellerine kıyasla daha gerçekçi ve açıklayıcı sonuçlar elde etmemizi sağlamaktadır. Özellikle sıfatlar söz konusu olduğunda prototip temelli kuramsal yaklaşım, bu sözcük sınıfının farklı bağlamlarda sergilediği değişken özellikleri açıklamakta önemli bir kuramsal avantaj sağlamaktadır. Bu bağlamda, Prototip kuramının sözcük sınıflandırmasında (özellikle sıfat) daha doğru ve kapsayıcı bilgiler sunduğu, sınıflar arası geçişleri ve arada kalan yapıları açıklamada işlevsel bir çerçeve oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sözcük sınıflarının kategorik ve kategori dışı kullanımları, Bhat'ın (1994) çalışması doğrultusunda ele alınmıştır. Bhat'a göre sözcük sınıfları, mutlak ve değişmez kategoriler olarak değil belirli özelliklerin farklı derecelerde sergilendiği işlevsel alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, bir sözcüğün belirli bir sınıfa ait olmasının o sınıfın tüm özelliklerini eksiksiz biçimde taşıması anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır. Buna göre, sözcük sınıflarının kategorik ya da kategori dışı olarak değerlendirilmesi, söz konusu sözcüğün hangi özellikleri sergilediğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu durum, sıfatların kimi bağlamlarda prototip özellikler gösterdiği kimi bağlamlarda ise kategori dışı özellikler sergileyebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla kategori dışı kullanımlar, sınıflandırma açısından bir sapma değil, dilin işleyişine özgün bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Sözcük sınıflandırmalarında birden fazla ölçütün kullanılmasının zorunlu olduğu ortaya konmuştur. Anlambilimsel içerik, biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım, sözcük sınıflarını belirlemede kullanılan temel ölçütlerdir. Ancak yapılan değerlendirmeler, bu ölçütlerden birinin tek başına kullanıldığında bazı durumlarda

sınıflandırma açısından yeterli ve tutarlı sonuçlar vermediğini göstermiştir. Özellikle anlambilimsel içerik, bazı belirlemelerde yetersiz kalmıştır. Biçimbilimsel yapı ise sınıflara eklenen bazı eklerin aynı formda olması nedeniyle evrensel bir ölçüt sunmamaktadır.

Bu ölçütler arasında en tutarlı ve doğru sonuçları veren ölçütün sözcüklerin sözdizimsel dağılımı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sözdizimsel dağılım, bir sözcüğün cümle ve öbek içindeki konumunu, diğer öğelerle kurduğu ilişkileri ve işlevsel rolünü görünür kıldığı için sınıflandırma açısından daha doğru ve tutarlı bir temel sunmaktadır. Sıfatların AÖ içindeki konumu ve farklı sözdizimsel yapılardaki davranışları, bu sözcük sınıfının belirlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, sözcük sınıflandırmalarında sözdizimsel dağılım ölçütünün öncelikli olarak dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bölüm’de ele alınan sıfat tipolojileri, bu alandaki sınıflandırmaların büyük ölçüde anlamsal temelli yapıldığını göstermektedir. Sıfatlar, niteledikleri adlarla kurdukları anlamsal ilişkilere göre farklı tiplere ayrılmakta ve bu tipolojiler, sıfatların içsel çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Ancak anlam temelli tipolojilerin sıfatların sözdizimsel davranışlarını her zaman açıklayamadığı, bu nedenle tipolojik sınıflandırmaların diğer ölçütlerle desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sıfat anlamsal tiplerinin AÖ içindeki dizilimi açısından yapılan değerlendirmeler, Türkçe için belirgin ve katı bir hiyerarşinin varlığından söz edilemeyeceğini göstermiştir. Türkçede AÖ yapısındaki sıfat diziliminin daha esnek olduğu, anlamsal tipler arasında kesin bir öncelik sıralamasının bulunmadığı ortaya konmuştur. Bu durum, Türkçede sıfat diziliminin büyük ölçüde bağlamsal ve söylemsel etkenlerle belirlendiğini düşündürmektedir.

Son olarak, belirleyiciler üzerine yapılan değerlendirmeler, bu birimlerin sıfatlarla aynı sözcük sınıfı içinde bulunmasının sorunlu olduğunu göstermektedir.

Belirleyicilerin sıfatların kategorik özelliklerinin çoğunu taşımadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle belirleyicilerin sıfatların bir alt türü olarak değil, ayrı bir sözcük sınıfı olarak ele alınmasının daha tutarlı bir sınıflandırma sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu Bölüm’de yapılan tartışmalar sonucunda elde edilen veriler, sıfatların sınıflandırılmasının prototip temelli, çok ölçütlü ve kullanıma duyarlı bir yaklaşımla ele alınmasının daha açıklayıcı ve tutarlı sonuçlar sunacağını göstermektedir. Bu sonuçlar, çalışmanın sonraki bölümlerinde yapılacak çözümlemeler için kuramsal ve yöntemsel bir çerçeve sunmakta; sıfatların farklı bağlamlardaki davranışlarının daha sağlıklı biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

2. BÖLÜM: SÖZCÜK SINIFLARI BAĞLAMINDA SIFATIN KATEGORİ DIŞI KULLANIMI VE İŞLEVSEL DEĞİŞİM

İnsanlar geçmişten günümüze duygu ve düşüncelerini aktarmak amacıyla sözcüklere ihtiyaç duymuştur ve duymaya da devam etmektedir. Bu ihtiyaç bazen konuşma dilinde bazen de yazı dilinde kendini göstermektedir. Dolayısıyla sözcükler, bir dilin en önemli unsurlarından biridir. Bu bağlamda günümüze kadar sözcük kavramı araştırılmış, üzerine birçok tanım ve açıklama yapılmıştır. Fakat sözcük kavramının neyi ifade ettiğiyle ilgili fikir birliği oluşmamıştır.

Lyons'a göre (1983: 80) dilbilim uzmanları, sözcük kavramının belirsiz bir terim olduğu konusunda hemfikirlerdir. Ancak her ne kadar belirsiz bir kavram olduğu düşünülse de sözcüğün belli başlı özellikleri vardır. Bir ses dizisinin sözcük olarak belirlenebilmesi için, anlamını ve biçimini muhafaza ederek bağımsız hareket edebilmesi ve tekrarlanabilir yapıda olması gerekir. Sözcük, bir dilin merkezindedir ve merkezinde olduğu dilin en somut öğelerinden birisidir. Bu birimler, birbirlerinden boşluklarla ayrılır. Bu açıdan bir paragrafta birbirinden boşluklarla ayrılmış tüm öğeler/birimler sözcüktür denilebilir (Delahunty ve Garvey, 2010: 75). Sözcük, öbek ve cümle sözdiziminin bileşenleridir.

Sözcük, sözdizimini oluşturan birimlerin en küçüğüdür. Sözcüğün ardından öbek ve cümle gelmektedir. Bir sözcük, tek başına öbek kurabilir ve aynı zamanda bir öbeğin başı, tamlayıcısı veya eklentisi olabilir. Sözdizimin parçaları (39)'da verilmiştir.

(39)

[Bu genç araştırmacı dikkatlice anlatılanları dinledi] Cümle

a. [Bu genç araştırmacı] AÖ

b. [Bu] BelÖ/gösterici

c. [genç] SÖ/eklenti

- ç. [araştırmacı] AÖ/baş
- d. [dikkatlice] ZÖ/baş
- e. [anlatılanları dinledi] EÖ
- f. [anlatılanları] AÖ/tamlayıcı
- g. [dinle-] EÖ/tamlayıcı
- h. [-di] ÇÖ/baş

Sözcük, soyut ve somut kavramları karşılar ve bu açıdan zihinde tek başına belli bir tasarım uyandırır. Örneğin Türkçedeki *at*, *elma*, *güneş*, *çekiç* gibi somut sözcükler, bir Türkçe konuşura söylendiğinde zihninde tek tek, bu sözcükleri karşılayacak kavramlar belirir. Somut sözcüklerin yanında *korku*, *pişmanlık*, *acıma*, *sevgi*, *aşk* gibi soyut sözcükler de her dilde belli bir duygu ya da düşünceyi yansıtan dil birimleridir (Aksan, 2015: 15). Somut ve soyut sözcükleri kapsayacak biçimde dünya üzerindeki herhangi bir anadili konuşuru insanın ortalama olarak 45.000-60.000 arası sözcük bildiği varsayılmaktadır. Konuşurlar bu sözcükleri, beyinde ÜD'nin sözlükçe (*lexicon*)³ adını verdiği yerde depolar (Plag, 2002: 4-5).

Sözcük, bölünemez bir birimdir. Bir sözcüğü oluşturan seslerin arasına çoğunlukla hiçbir yapı giremez. Bu kurala bütünlük kriteri (*integrity criterion*) denmektedir. Bir sözcüğe bazı değiştirici ögeler eklenmesi gerektiğinde bu ekleme öncesine veya sonrasına yapılmalı, sözcüğün içine yapılmamalıdır (Plag, 2002: 7). Bu durum Türkçe gibi diller için geçerliken İspanyolca gibi bazı diller için geçerli değildir. Sonrasına ekleme (*suffixes*) yapıldığında *kızlar*'daki *-lar* gibi çoğul eki, *onun evi*'ndeki *+nun* ilgi eki ve *+i* iyelik eki, öncesine ekleme (*prefixes*) yapıldığında da İngilizce'deki *uncommon* (*-un*) gibi olumsuzluk eki örnek olarak gösterilebilir. Bu ekler, değiştirdikleri sözcüğün içinde bulunamaz, sadece sözcüğün önüne veya sonuna

³ “Üretici Dilbilgisinin Standart Kuramından bu yana temel düzenlenişi değişmeyen, dilbilgisinin sözlüksel birimleri sözlüksel kütükleri ile birlikte sunan depolama bileşeni.” (İmer ve diğ., 2011: 231).

eklenebilir. Fakat bu genel duruma rağmen bazı dillerde az da olsa iç ek (*infix*) kullanıldığı görülmektedir.

(40)

Tagalogca

a. *Ipagaalis* (için çıkarmak)

b. *Ipangaalis* (ile çıkarmak) (Comrie, 2018: 857)

c. *pumunta* (gitmek)

ç. *pumupunta* (Comrie, 2018: 872)

(41)

Latin and The Italic Languages

a. *audi-s* (duymak)

b. *audie-s* (Comrie, 2018: 162).

Doğal dillerde anadili konuşucusu hemen hemen o dilde var olan sözcüklerin hepsini sezgisel olarak ayırabilmekte, sözcükleri birbirinin yerine kullanmadan konuşabilmekte ve yazabilmektedir. Fakat doğal dillerdeki sözcükleri kapsamlı bir şekilde belirlemek ve tanımlamak oldukça zordur. Çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında kullanılan ve sözcükler hakkında bilgiler içeren farklı sözcük düzeyleri mevcuttur. Bu sözcük düzeyleri; sözdizimsel sözcük (*syntactic word*), sesbilimsel sözcük (*phonological word*), yazımsal sözcük (*orthographic word*), biçimbilimsel sözcük (*morphologic word*), anlambilimsel sözcük (*semantic word*), olarak belirlenmektedir. Bu düzeylerin her biri, sözcükler hakkında bilgiler içermektedir (Plag, 2002: 6)

2.1. Sözcük Sınıfı (*Word Classes*)⁴ Kavramı

Kuramsal Çerçeve’de belirtildiği üzere sözcüğün sınıfını belirleme, filozoflar, psikologlar ve dilbilimciler tarafından tarih boyunca araştırılan ve tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmaların başını Aristoteles’in çektiği bilinmektedir (Lier, 2009: 7). Fakat bu tartışmalar ortak bir sonuca ulaşmamış ve tıpkı sözcük kavramında olduğu gibi sözcük sınıfı kavramının⁵ da neyi ifade ettiği tam anlamıyla açıklanamamıştır. Bu doğrultuda dünya dillerine bakıldığında da diller üzerine araştırma yapanların sözcük sınıflarını farklı sınıflandırdığı görülür. İlerleyen sayfalarda bu sınıflandırmalardan bazıları verilecek ve incelenecektir.

Bir dilin betimlenebilmesi yani tasvir edilebilmesi için mutlaka sözcüklere ihtiyaç vardır. İnsanlar duygu ve düşüncelerini aktarabilmek amacıyla yazı vasıtasıyla metinler oluşturur. Bu metinlerde sözcükler rastgele kullanılmaz. Metinlerde her dilin kendi dilbilgisi ilkelerine bağlı olarak sözcükler seçilir, işlenir ve kullanılır. Dolayısıyla bir dilde anlamlı bir metin oluşturabilmek için sözcükler ve sözcük sınıflarının varlığı gereklidir. İnsan; sözcüğü sınıflandıramasaydı, sözcüklerden oluşan yapılar (öbek, cümle), karmaşık ve gelişigüzel bir arada bulunan bir yığın gibi görünebilirdi. Bundan dolayı sözcük sınıfları, dilbilim uzmanlarının ürettiği yapay bir sınıflandırma değil aksine her dilin kendi dinamiğinin sonucu olarak ortaya çıkan dil unsurlarıdır (Sebzecioğlu, 2017: 293). Metin üzerinde herhangi bir sözcüğü

⁴ Sözcük sınıfları hakkında geçmişten günümüze birçok tanım yapılmıştır. “Sözcük sınıfları, bir dilde ayırt edilebilen başlıca sözcük sınıflarını veya sözlük birimlerini ifade etmek için kullanılan geleneksel terimdir” (Lier, 2009: 7). “Sözcük sınıfları, nitelikleri, biçimleri, işlevleri açısından sözcüklerin ayrıldıkları ulamlardan her biridir” (Vardar, 2002: 182). “Aynı özellikleri paylaşan sözcüklerin bir kümesidir” (Sebzecioğlu, 2017: 295).

⁵ Sözcük sınıfları, İngilizcede *word classes* ya da *part of speech* yani ifadenin parçası olarak adlandırılmıştır. Sözcüksel birimler, iletişimde sözü oluşturan parçaların farklı ve benzer anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel sergiledikleri özelliklere göre belirlenmektedir.

kullanabilmek, sözlüksel ulamları yani sözcük sınıflarını bilmeyi gerektirir. Bir sözcüğün hangi sınıfa ait olduğu çocukların zihnine yerleşmiştir. Çocuklar bu sınıflandırmayı bilinçli olarak yapmazlar (Finegan, 2008: 35).

Dünya dillerinde sözcük sınıflarının var olması, yalnızca soyut bir tartışma değil aynı zamanda biyolojik temellere sahip bir gerçeklik olarak görülür. Ana dili konuşurlarının sözlükteki bazı sözcükleri doğru bir şekilde sınıfına ayırabildiği bilinmektedir. Çeşitli kazalardan dolayı beyin kanaması, beyin tümörü gibi hastalıkları olan insanların dil yitimine (afazi)⁶ uğraması sonucu, insanların bazı sözcük sınıflarını hatırlayamadığı ve sadece belirli sözcük sınıflarıyla konuşabildiği tespit edilmiştir. Bu durum, sözcük sınıflarının beyinde bir yerde depolandığını ve aynı zamanda sözcük sınıflarının varlığının somut temellere dayandığını da göstermektedir (Huber, 2008: 219-220). Bu durum aynı zamanda insan dilinin iki bileşenden oluştuğunu göstermektedir: 1- Sözlükçe (*Lexicon*), 2- Dilbilgisi (*Grammar*)⁷.

Sözcükler, herhangi bir dilde genellikle geleneksel olarak sözcüğün anlambilimsel içeriğine göre sınıflandırılır. Çağdaş dilbilim yaklaşımları ise bu sınıflandırmayı sözcüğün sözdizimsel dağılımına göre yapar. Sözcüklerin olası birleşimlerinin (kombinasyonlarının) her birini açıkça listelemek imkânsız olduğundan dilin sözcük sırası örüntülerini (*word-order patterns*) tanımlarken sözdizimsel dağılıma başvurmamız gerekir. Çünkü bir cümledeki sözcükler rastgele sıralanmaz. Bunun yerine sözcükler, çeşitli gruplar oluşturmak için bir araya gelir ve bu gruplara bileşen/öge

⁶ Beynin içindeki bazı bölgelerde oluşan işlev bozukluğu kaynaklı meydana gelen okuma-yazma, konuşma, algı sorunları, tekrarlama gibi bazı becerilerin yerine getirilememesi sorunudur.

⁷ “Bir dilin işleyişindeki yapısal kurallar bilgisi” (İmer ve diğ., 2019: 90).

(*constituents*)⁸ adı verilir. Dolayısıyla diller, bileşenlerin sınırlarını tespit etmeden yeterince tanımlanamaz (Kroeger, 2005: 26).

Dünya dillerinin birçoğunda sözcük sınıflarının sayısı değişkendir. Ad, eylem ve sıfat sınıfı insan dilinin yapısında örtük olarak vardır. Bu sınıfların her biri prototip olarak kavramsal temellidir ve prototip olarak dilbilgisel işlevi vardır. Farklı dillerde var olan belli bir kavram, farklı sözcük sınıfı olarak karşımıza çıkabilir. Her dilde bir sözcük sınıfının köklerini başka bir sınıfın köklerinden türeten bazı biçimbilimsel süreçler vardır (Dixon ve Aikhenvald, 2004: 3)

Her ne kadar sınıfların sayıları değişken olsa da çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sözcük sınıfları arasında, açık (yeni sözcük üretimi ve katılımı yüksek) ve kapalı (yeni sözcük üretimi ve katılımı çok zor) olmak üzere iki tür ayrım yapılır. Fransız işlevselci yaklaşımda sözcük sınıfları dolu (açık/anlamsal) ve boş (kapalı/dilbilgisel) olarak ikiye ayrılmıştır. Dolu sözcükler (*mots pleins*) ad, sıfat, zarf ve eylem; boş sözcükler (*mots vides*) ise edat, bağlaç ve tanımlıktır (*article*) (Tesniere, 1959: 53). Bu ayrım, sözcüklerin anlamsal içeriği ve işlevsel özellikleri temel alınarak yapılmıştır. Aynı zamanda çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında açık sınıf sözlüksel (*content*) sözcükler, kapalı sınıf ise işlevsel (*functional*) sözcükler olarak adlandırılmaktadır (Haspelmath, 2001; Carnie, 2006; Radford, 2009). Sözlüksel sözcük sınıfının sözlüksel bir anlam içeriğinin olması, işlevsel sözcük sınıfının ise dilbilgisel işlev görmesi temel bir parametre (değişken) olarak alınmıştır (Carnie, 2011: 33).

Bu bağlamda sözcük sınıfları hem geleneksel dilbilgisi hem de çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında genellikle ad, eylem, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sınıfta ele alınıp incelenmektedir. Buna ek olarak İngilizcede, Latince ve İrlandacada tanımlık (*article*) olarak adlandırılan *the*, *a*; belirleyici (*determiner*) olarak

⁸ “a-Dilbilgisini oluşturan temel bölümlerden her biri. b-Anlambilimde sözcük anlamlarını oluşturan özellikler.” (İmer ve diğ., 2019: 56).

adlandırılan *this, that, some, many* gibi sözcüklerin de aynı zamanda sözcük sınıfı olduğu üzerinde uzlaşmıştır (Delahunty ve Garvey, 2010: 78). Bu sınıfların her birinin kendine özgü belirleyici özellikleri bulunmaktadır. Bu sınıflardan ad ve eylem diğerlerine göre daha temeldir ve anlamlı birimler üretmek için hemen hemen her dilde olması gereken sözcüklerdir. Örneğin bazı dillerde ayrı bir sıfat sınıfı (Çince ve Sanskritçe) bulunmazken ad ve eylem sınıfı bulunmaktadır (Bhat, 1994: 92). Bütün bu bilgilerden hareketle tez boyunca varlığı kabul edilen sözcük sınıfları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Sözcük Sınıfları

Ad (<i>noun</i>)
Eylem (<i>verb</i>)
Sıfat (<i>adjective</i>)
Zarf (<i>adverb</i>)
Zamir (<i>pronoun</i>)
Edat (<i>preposition</i>)
Bağlaç (<i>conjunction</i>)
Ünlem (<i>interjection</i>)
Belirleyici (<i>determiner</i>)
Tanımlık (<i>article</i>)
Sayı (<i>numeral</i>)
...

2.2. Sözcük Sınıfı Belirleme Ölçütleri

Geleneksel dilbilgisi yaklaşımlarında sözcük sınıflarının belirlenmesine yönelik araştırmacıların önerdiği ölçütlerin (Yener, 2007; Delice, 2012), özellikle sıfat sınıfını tanımlamada tek başlarına yeterli olmadığı görülmektedir. Bu sorun, sıfatın ve diğer sözcük sınıflarının belirlenmesinde birden çok ölçütün bütünleşik biçimde kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Ölçütlerin çoğunun birbirleriyle yapısal ve işlevsel açıdan ilişkili olduğu ve aslında geniş bir açıklama çerçevesinin parçalarını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sözcük sınıflarının tamamını tek bir ölçüte göre belirlemek hem kuramsal açıdan hem de uygulama açısından yetersizdir. Nitekim Kuramsal Çerçeve’de belirtildiği üzere, sözcük sınıflarının doğru biçimde belirlenebilmesi için iki veya daha fazla ölçütün bir arada kullanılmasının gerekliliği dilbilimciler tarafından genel kabul görmektedir (Bhat, 1994: 15; Radford, 2004: 33; Carnie, 2006: 38).

Çeşitli formalist yaklaşımlar, sözcük sınıflarının öncelikle biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım verileri temelinde belirlenmesi gerektiğini öne sürer. Bu yaklaşımlara göre anlam, sözcük sınıflandırmalarında ikincil bir ölçüttür. Çünkü sözcüklerin biçimbilimsel yapısı ve özellikle sözdizimsel dağılımı daha güvenilir ve nesnel testler sunar (Radford, 2004; Carnie, 2006).

Dil derslerinde kullanılan herhangi bir dilbilgisi kitabında bir adın “yer, kişi ya da şey”, bir eylemin ise “durum, eylem ya da olma” olduğu belirtilir (Ergin, 1958/2009; Korkmaz, 2014). Bu tanımlar, sözcük sınıflarını belirleme amacıyla yapılan en basit tanımlardır. Bu tür tanımlama veya açıklamalar, genellikle sözcüklerin anlambilimsel içeriği temelinde yapılmaktadır. Fakat anlambilimsel içeriğin bazı durumlarda sözcük sınıfını belirlemede tek başına yeterli olmadığını gösteren kısıtlamalar bulunmaktadır (Carnie, 2006: 36).

(42)

a. The *destruction* of the city bothered the Mongols.

(Kentin yıkımı Moğolları rahatsız etti.)

b. *Sincerity* is an important quality.

(Samimiyet önemli bir özelliktir.) (Carnie, 2006: 36).

Bakıldığında (42-a)’da *destruction* (yıkım) sözcüğünün “yer, kişi ya da şey” anlamını karşılamadığı görülür. Sadece anlambilimsel içeriğe göre sözcük, eylemdir. Ancak ana dili konuşurları, sözcüğün ad sınıfında olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu sözcük ad yapım eklerinden birini almıştır. Yine aynı şekilde (42-b)’de *sincerity* (samimiyet) bir niteliği ifade etmektedir ve sıfatlarla ilişkilendirilen bir özelliği göstermekte ve anlambilimsel içeriğe göre sıfat olmalıdır. Fakat *sincerity* addır. Sözcük bir niteliği ifade etmesine karşın, biçimbilimsel işaretleyicileri dolayısıyla addır. Bu örnekler, anlambilimsel içeriğin tek başına sınıf belirlemede güvenilir ve geçerli bir test olmadığını göstermektedir. Carnie, anlambilimsel ölçütün yanıltıcı olabileceğini söyler ve onu sınıfları belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüt kabul etmez. Bu bağlamda sözcük sınıflarını belirlemek için daha güvenilir ve kabul edilebilir iki tür test uygulanmaktadır. Bunlar; biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılımdır (2006: 36).

Biçimbilimsel yapı, bir sözcükte görünen ek türlerini (ön ekler ve son ekler) ve biçimbilimi ifade eder. Biçimbilimsel yapıyı ifade eden iki farklı ek türü vardır. Bunlar, belirli sözcük sınıflarını seçen ekler olan yapım ekleri (*derivational morphemes*) ile belirli sınıfların biçimbilimsel yapısına eklenilen çekim ekleridir (*inflectional morphemes*) (Carnie, 2006: 36). Örnek verecek olursak, *dağıt-* eylemine, eylemden ad yapım eki olan *-(I)m* eki eklendiğinde ad sınıfı elde edilir. Bu durumda eylem kökü üzerine *-(I)m* ekini alan herhangi bir sözcük bir addır denilebilir. Bu biçimbilimsel yapıya bir örnektir. Benzer bir örnek, ad gövdesinden sıfat sınıfı yapan *-sAl* ekinde bulunur. *Kalıtım* sözcüğünü örnek olarak alırsak ve ona *-sAl* ekini eklersek, *kalıtımsal*

sıfatını elde ederiz. Dolayısıyla ad gövdesine gelen *-sAl* eki sıfat olma testidir. Elde edilen veriler ışığında, yapım eklerinin sözcüklerin kategorik aidiyetini belirlediği, buna karşın çekim eklerinin kelime sınıfını değiştirmek yerine belirli sınıfların morfosentaktik özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Nitekim, bir çekim eki olan bulunma durumu eki (+dA), seçim kısıtlılığı (*selectional restriction*) göstererek yalnızca prototip ad sınıfındaki *araba*, *yol*, *gönül* gibi örneklere eklenmektedir. Çünkü bu ekler kategorik olarak adın biçimbilimsel yapısına eklenebilmektedir. Çekim eklerinin, hangi sınıfa eklenecekleri belli olduğundan dolayı sözcük sınıfını belirlemede de bir test görevi görürler.

Sözcük sınıflarını ayırtmada kullanılan ölçütlerden bir diğeri olan sözdizimsel dağılım, bir birimin diğer kelime öbekleriyle kurduğu konumsal etkileşimleri inceler. Bu analiz türü, sözcüğün sözdizimi hiyerarşisindeki yerini ve diğer sınıflarla olan birliktelik kısıtlılıklarını merkeze koyar. Örneğin İngilizcede adlar, tipik olarak *the* gibi tanımlıklardan (*articles*) sonra görünür (Carnie, 2006: 39). Türkçede ise sıfat ve eylemin niteleyicisi olarak zarf; adın niteleyici olaraksa sıfat görünür. Bu durum bu sözcük sınıflarının sınıf tanımlayıcı özellikleridir.

(43)

a. *büyük* (Sf) saat (A)

b. *hızlıca* (Zf) koştu (E)

c. *çok* (Zf) güzel (Sf)

(43-a)'da *büyük* sıfatı *saat* sözcüğünü nitelemiş ve aynı zamanda iki sözcük arasında birleşim (*combination*) gerçekleşmiştir. (43-b)'de ise *hızlıca* zarfı, *koştu* eylemini, (43-c)'de de *çok* zarfı, *güzel* sıfatını nitelemiştir. Dolayısıyla *büyük*, *hızlıca* ve *çok* sıralı bir şekilde adın, eylemin ve sıfatın niteleyicisidir ve bu sözcükler birleşebilme özelliğine sahiptir. Fakat (44)'de görüleceği üzere niteleme ve birleşim gerçekleşmemiştir. Çünkü bu yapılar dilbilgisi dışıdır.

(44)

- a. *büyük (Sf) kadar (Ed)
- b. *en (Zf) adam (A)
- c. *çok (Sf) için (Ed)

Andrew Radford da Carnie gibi bir sözcüğün sınıfı belirlenirken özellikle biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım ve aynı zamanda anlambilimsel içeriğin de kullanılabileceğini söyler (2004: 40). Radford, anlambilimsel içeriğin dikkatli incelenmesi gerektiğini vurgular. *Assassination* (suikast) sözcüğünün bir eylemi ifade ettiğini fakat sözcük sınıfı olarak ad olduğunu, *illness* (hastalık) sözcüğünün bir durumu belirttiğini fakat sözcük sınıfı olarak sıfat değil ad olduğunu, *Cambridge* sözcüğünün konum belirttiğini ancak edat değil bir ad olduğunu belirtir (2004: 33).

Sözcüğe ait biçimbilimsel yapı, sözcük sınıfı belirlemede genel bir izlenim verir. Bunun nedeni bir sözcüğün çekim ve türetme gibi özelliklere sahip olmasıdır. Bu özelliklere bakılarak sözcüğün sınıfı hakkında bilgi elde edilebilir. Bunun yanında biçimbilime özgü düzensizlik, kısıtlamalar ve sınırlı üretkenlik sebebiyle her sözcükte doğru ipucu elde edilemez. Bazı biçimbirimlerin farklı sözcük sınıflarına eklenmesi, biçimbilimsel yapı temelli ölçütleri bazı yetersizliklere sokabilmektedir (Radford, 2004: 40).

Türkçede bir biçimbirim, farklı sözcük sınıfı türetmede kullanılabilmektedir. Bu biçimbirimler, sınıf olarak farklı tabanlara gelmektedir. Aynı zamanda bu biçimbirimlerin biçimsel özdeşliği işlevsel özdeşlik anlamına gelmeyebilir.

(45)

ca biçimbirimi

- a. insan+*ca* (davranış) (A>S)
- b. ayrı+*ca* (S>Z)
- c. sessiz+*ce* (S>Z)

ç. gün+ce (A>A)

(45)'te verilen örneklerin tümünde *cA* biçimbirimi aynıdır. Fakat bu biçimbirimin eklendiği sözcük sınıfları farklıdır. Biçimbirim, (45-a)'da ada eklenip bu sözcüğü sıfat, (45-b,c)'de ise sıfat köküne eklenerek sözcükleri zarf, (45-ç)'de ada eklenip sözcüğü ad sınıfına ait sözcükler türetmiştir.

(46)

A biçimbirimi

a. sür-e (E>A)

b. boş+a (A>E)

c. tık-a (E>E)

ç. göz+e (A>A)

Yine aynı durumu bu örneklerde de görebiliyoruz. *A* biçimbiriminin her bir örnekteki kullanım şekli aynı değildir. Biçimbirim, *sür-* eylemine gelerek ad, *boş* adına gelerek eylem, *tık-* eylemine gelerek eylem, *göz* adına gelerek ad sınıfına ait sözcükler türetmiştir.

(47)

II biçimbirimi

a. tat+lı (A>A)

b. ev+li (A>S)

(47)'de *II* biçimbirimi de her iki örnekte farklı sözcük sınıfı elde edilmesini sağlamıştır. (47-a)'da addan ad, (47-b)'de ise addan sıfat sınıfı elde edilmiştir.

(48)

III biçimbirimi

a. kalem+lik (A>A)

b. elbise+lik kumaş (A>S)

(48)'de *ilk* biçimbirimine bakıldığında da *kalem* adına gelerek ad, *elbise* adına gelerek de sıfat sınıfı türetilmiştir. (45), (44), (47) ve (48)'de biçimbirimlerin birden fazla sözcük sınıfına eklenebilmesi, biçimbilimsel yapıyı sözcük sınıfını belirlemek için güvenilir ve geçerli bir ölçüt yapmamaktadır.

Bu bağlamda daha önce ifade edildiği gibi bazı sözcüklerin sınıfı belirlenirken birden fazla ölçütün kullanılması bir zorunluluktur. Aksi takdirde sözcüğün sınıfı belirlenirken güvenilir ve tutarlı sonuçlara ulaşılamaz. Bu açıdan belirleme yaparken bütünleşik bir açıklama sistemi oluşturan sözcüklerin anlambilimsel içeriği, biçimbilimsel yapısı ve sözdizimsel dağılımı dikkate alınmalıdır. Bu özellikler ölçüt olarak kullanılıp sözcüğün sınıfı belirlenmelidir. (49)'daki örnekler, ölçütlerden yalnızca biriyle sözcük sınıflandırmanın yol açabileceği yanlış sınıflandırmalara işaret eder.

(49)

- a. Cep telefonlarının *bükümü* artık çok kolaymış.
- b. Çocuk cep telefonunu *bükmüş*.
- c. *Bükük* telefonlar çok da kullanışlı değildi.

Bu örneklerde *bükümü*, *bükmüş* ve *bükük* sözcüklerinin hepsi esasen anlamsal olarak eylemi ifade etmektedir. Ancak (49-a)'da *bükümü* olgudan ifade ettiğinden ve biçimbilimsel yapısında eylemden ad yapan yapım eklerinden birini (*Um*) bulundurduğu için ad; (49-b)'de *bükmüş*, sözdizimsel dağılım açısından eylem konumunda bulunduğu ve biçimbilimsel yapısında eylemin alabileceği ekleri (kişi, sayı, zaman, kiplik vb.) bulundurduğu için eylem olarak sınıflandırılmalıdır. (49-c)'de ise *bükük* hem biçimbilimsel yapısında addan sıfat yapan yapım eklerinden birini (*Uk*) bulundurduğu hem de sözdizimsel dağılım açısından bir adın önüne gelerek AÖ yapısında niteleyici konumda bulunduğu için sıfat olarak sınıflandırılmalıdır. Bu sözcükler anlambilimsel içerik açısından ilk bakışta bir eylem gibi görünmektedir. Fakat diğer sözcük belirleme

ölçütleri de dikkate alındığında bu sözcüklerin hangi sınıfa ait olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Türkçesiyle ilgili geleneksel dilbilgisi çalışmalarında; sözcüklerin anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel özellikleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmak yerine, sınıflandırma süreci büyük oranda cümledeki öge işlevine veya sözlüksel-işlevsel (*lexical-functional*) ayırımına indirgenmiştir. Bu kısıtlı metodolojiyle belirlenen ölçütler, sözcüklerin sözdizimsel düzlemdeki özgün kategorik sınırlarını belirlemede yetersiz kalmaktadır.

(50)

a. *Sarı* araba onundur.

b. Onun arabası *sarıdır*.

Geleneksel yaklaşımda (50-a)'da *sarı*, sözcük sınıfı olarak sıfat varsayılır. Ancak yine bu yaklaşıma göre (50-b)'de *sarı* sözcüğü herhangi bir eklemleme veya yapısal dönüşüm sergilemeden kategorik açıdan ad olarak nitelendirilir (Ergin 1958/2009, Korkmaz 2014, Karahan 2014). Sözdizimsel dağılım ilkeleri uyarınca, söz konusu iki kullanımın yapısal bir farklılık sergilemesi beklenmektedir. Geleneksel yaklaşım alanyazınındaki bu belirsizliğin kökeninde, niteleme (*attribution*) olgusunun sözdizimsel bir işlevden ziyade müstakil bir sözcük sınıfı olarak tanımlanması yatmaktadır. Bu noktada temel sorunsal; nitelemenin bir sözdizimsel işlev mi, yoksa kategorik bir sınıf mı olduğu hususunda düşünülmektedir.

Her iki örnekte de *sarı* sözcüğü *arabanın* özelliği hakkında bilgi vermektedir. (50-a)'da *sarı* adın öncesi konumunda bulunur ve adın niteliği hakkında bilgi verdiği için sıfat sınıfında değerlendirilmektedir. Bu tür bir belirlemede herhangi bir sorun gözükmemektedir. Bu sınıflandırma çağdaş dilbilgisi verilerine de uygundur. Ancak geleneksel yaklaşımda addan sonra yüklemcil konumunda bulunan *sarı* sözcüğü ad olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada, yüklem konumunda bulunan sıfatların ad olarak

varsayılması ve dolayısıyla ad cümlesi olarak adlandırılmasının etkili olduğunu söylemek gerekir. Geleneksel yaklaşım (50-a,b) örneklerindeki *sarı* sözcüğünün sınıf kimliğini belirlerken, yalnızca tümce içindeki dizimsel konumu ve yüklendiği öge işlevini esas almıştır. Bu değerlendirme sürecinde; birimin biçimbilimsel (*morphological*) bir değişime uğrayıp uğramadığı, anlamsal düzlemde hala bir nitelik gönderimi yapıp yapmadığı veya niteleme işlevini (*attribution function*) sürdürüp sürdürmediği göz ardı edilerek; sözcük, konumuna göre sıfat ya da ad olarak birbirinden bağımsız sınıflara dâhil edilmiştir. Zira geleneksel yaklaşımda sıfatın işlevi, adı nitelemekle sınırlandırılmış tek boyutlu bir görev olarak tanımlanmaktadır. Fakat çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sınıf ve işlev birbirinden ayırdır ve işlev çeşitliliği sınıfı değiştirmez. Dolayısıyla bir sıfat niteleme işlevini; ad öncesi AÖ eklentisi, SÖ başı ve cümlede yüklemcil (*predicative*) konumda bulunarak, adın niteliği hakkında bilgi vererek yerine getirebilir. Bu bağlamda niteleme; sözdizimsel işlevdir, sözdizimsel sınıf yani sözcük sınıfı değildir.

Buna ek olarak; İngilizce ve Fransızca gibi dillerde sıfatlar, hem ad öncesi (*pre-nominal*) hem de ad sonrası (*post-nominal*) konumlarda yer alarak niteleme işlevini (*attribution*) yerine getirebilmektedir.

(51)

Türkçe

a. Pencerede *yakışıklı* (Sf) çocuk vardı. (niteleyici)

b. Penceredeki çocuk *yakışıklı*ydı. (Sf). (yüklemcil)

(52)

İngilizce

a. There was a *handsome* (Sf) boy at the window. (niteleyici)

b. The boy at the window was *handsome* (Sf). (yüklemcil)

(53)

Fransızca

a. Il y avait un *beau* (Sf) garçon à la fenêtre. (niteleyici)

b. Le garçon à la fenêtre était *beau* (Sf). (yüklemcil)

(52-a)'da İngilizce *handsome* (yakışıklı) sıfatı, (53-a)'da Fransızca *beau* (yakışıklı) sıfatı niteleyici konumda kullanılmış, (52-b) ve (53-b)'de ise yüklemcil konumda kullanılmıştır (bkz. Comrie, 2018).

2.2.1. Anlambilimsel İçerik (*Semantic Content*)

Dilin içinde yer alan her sözcüğün bir anlamı vardır. Biçimbilimsel yapı ve özellikle de sözdizimsel dağılım, anlambilimsel içeriğe göre daha tutarlı ve geçerli veriler sunsa da sözcüklerin anlamları, sözcüğün sınıfını belirlemede yine de yardımcı test olarak kullanılabilir.

Tablo 4: Sözcük Sınıflarının Anlambilimsel İçerik Özellikleri

Açık Sınıf	Ad	Canlı veya cansız evrendeki bütün varlıkları/kavramları yani adlandırılabilen birimleri karşılar, varlıklara/kavramlara ilişkin soyut ya da somut olguları işaret eder. <i>kalem – masa – duygu – özlem</i>
	Eylem	Varlıktaki değişimi/dönüşümü/durumu ifade eder. <i>kedi öldü, doğru söylemiş, adam koşuyordu, o sana bakar.</i>
	Sıfat	Adların nitelikleri hakkında bilgi veren, onlara özellik atayan ve çoğunlukla derecelendirilebilen sözcüklerdir. Aynı zamanda birbirlerine göre karşıt ve yakınanamlılık içerirler. <i>kırık kalem, yuvarlak masa, sonsuz duygu, ebedi özlem.</i>
	Zarf	Eylem, sıfat, diğer zarflar ve tümce hakkında bilgi veren; zaman, yer, miktar, biçim, olumsuzluk gibi anlam kategorileri taşıyabilen

		sözcüklerdir. Eylemin yapılaş şekliyle ilgili bilgi vermekle birlikte aynı zamanda sıfatı anlam açısından derecelendirmektedir. Bu durumu <i>açıkça</i> belirtmelisin (E), Lütfen işleri <i>güzelce</i> yap (E), Gördüğüm <i>en</i> farklı (Sf) araba. Karşıdaki <i>çok</i> güzel (Sf) gibiydi.
Kapalı Sınıf	Edat	İçeriksel sözcük olmamakla birlikte az da olsa anlam içermekte (gibi: benzerlik, için: sebep), ad/eylem/söz öbekleri arasında bağımlılık ilişkisi kurmaktadır. buna <i>göre</i>, onun <i>için</i>, her şeye <i>rağmen</i>.
	Zamir	Gönderimi bağlama bağlı olan, kişi, belirsizlik, gösterme, dönüşlülük gibi kategorik işlevler taşıyan kapalı ve işlevsel sınıf öğeleridir. Anlam açısından adın yerini tutar. Sadece <i>kendi</i> gelmişti. O işin üstesinden mutlaka gelecektir. Bunu yapmanızdaki sebebi anlayamadım.
	Bağlaç	Eş görevli sözcükleri, öbekleri veya tümceleri bağlayan; cümlede bağımlılık değil eş düzeylik ilişkisi kuran sözcüklerdir. Sıralama, açıklama gibi özellikleri bulunur. Hızlı ve çevik çocuk Ahmet ve Ayşe
	Ünlem	Cümle içinde sevinç, mutluluk, hüznün, beğenme, acıma, korku, çaresizlik, üzüntü gibi çeşitli duyguları anlatmaya yarar ve aynı zamanda doğa seslerini de yansıtır. Ah!, Of!, Aaa!, Hey!, Şışt!

2.2.2. Biçimbilimsel Yapı (*Morphological Structure*)

Biçimbilimsel yapı, sözcük sınıflarını belirlemede anlambilimsel içeriğe göre somut ve kanıtlanabilir veriler sağlamaktadır. Ancak yine de biçimbilimsel yapı, sözcüğün sınıfını belirlemede kesin kanıtlar sunamamaktadır. Çünkü aynı morfem hem ad hem de sıfat türetebilmekte ya da hem sıfat hem de zarf türetebilmektedir.

Tablo 5: Sözcük Sınıflarının Biçimbilimsel Yapı Özellikleri

Açık Sınıf	Ad	Bünyesindeki yapım ve çekim ekleri ile belirlenebilmektedir. Çekim ekleri, sayı (<i>number</i>), iyelik (<i>possession</i>), durum (<i>case</i>), gibi adın kategorik olarak alabileceği eklerdir. Ad, adıl uyuma sahiptir. Adda teklik, çokluk kategorileri vardır. gözle+m, söz+lük, ak+ıř (yapım eki) öğrenci+de, kalem+in (çekim eki)
	Eylem	Zaman (<i>tense</i>), görünüş (<i>aspect</i>), kip (<i>mood</i>), kişi, sayı, çatı, olumsuzluk işaretleyicisi (<i>negation marker</i>) yüklenebilir. Üzerine gelen çekim ekleri ve eylem yapım ekleri sayesinde belirlenebilir. Sızı+la > sızla- Yık-ıl > yıkıl- Sür-dür > sürdür-
	Sıfat	Biçimbilimsel yapısında bulunan ekler sözcüğün sınıfı hakkında bilgi verebilir. Örneğin bazı sıfatlar ad veya eyleme gelen yapım ekinden tahmin edilebilir. Prototip sıfatlar, çekim eki almazlar. Kır-ık, (E>S), tüy+lü. (A>S) küçü(k)+rek (S>S) küçü(k)+cük (S>S) büyü(k)+cek (S>S) asker+î (Arapça ek ile A>S)

	Zarf	Ad, sıfat ve eylemden türetilir ve barındırdığı yapım eki aracılığıyla tahmin edilebilir. Prototip zarflar, çekim eki almazlar. Akşam+leyin (A>Z) düşün+meksizin (E>Z) güzel+ce (S>Z) Hakikat+en (Arapça ekle A>Z)
Kapalı Sınıf	Edat	Kalıplaşmış oldukları için herhangi bir türetim ve çekim eki almaz. Biçimbilimsel olarak durağanlaşmıştır. <i>dahi, göre, için</i>
	Zamir	Kişi, dönüşlülük, işaret, belirsizlik, soru zamirleri gibi alt ulamlara sahiptir ve bu şekilde belirlenebilir. Durum eklerini (case) alma konusunda adlarla aynı özellikleri taşırlar.
	Bağlaç	Herhangi bir türetim ve çekim eki almaz.
	Ünlem	Herhangi bir türetim ve çekim eki almaz.

2.2.3. Sözdizimsel Dağılım (*Syntactic Distribution*)

Sözdizimsel dağılım, sözcüklerin sınıfını belirlemede en çok kullanılan ölçüttür.

Bu ölçüt, sözcük sınıflarını belirlemede en güvenilir ve tutarlı olan ölçüttür. Bu bağlamda sözdizimsel dağılımla ilgili ilkeleri doğru belirlemek gerekmektedir.

Tablo 6: Sözcük Sınıflarının Sözdizimsel Dağılım Özellikleri

Açık Sınıf	Ad	Ad, tek başına öbek kurabilir. Cümlede özne, nesne ve yer tamlayıcısı olarak bulunur ve özne ve nesne olarak kullanılan AÖ'nün başı (<i>head</i>), ilgecin ise tamlayıcısı (<i>complement</i>) olur. Kategori dışı kullanımla niteleyici konumda bulunabilir. Öbek yapısına niteleyici ve niteleyici alır. Ad, tek başına öbek oluşturabilir. <i>Masa – AÖ</i>
-------------------	-----------	---

		<i>Gazeteye</i> (A) göre (Ed) <i>Altın</i> (A) bilezik (A) – AÖ
	Eylem	Cümlede tek başına öbek kurabilir. EÖ'nün başıdır. Cümlenin temel kurucu ögesidir ve cümleyi yöneten (<i>governer</i>) birimdir. Eylemler a, b ve c'de görüldüğü gibi kendi üyelerini seçerler. Buna eylemin üye yapısı (<i>argument structure</i>) denir (Carnie, 2006: 49). Eylem, tek başına öbek oluşturabilir. a) Kayra <i>ağladı</i>. (1 üye) b) Kayra oyuncağı <i>beğendi</i>. (2 üye) c) Kayra oyuncağı annesine <i>verdi</i>. (3 üye)
	Sıfat	Yönetim (<i>government</i>) gerektiren belirli ilişkisel sıfatlar (<i>relational adjectives</i>) edat ve eylem gibi öbek oluşturduğu adlara durum yükleyebilir. Yani bazı sıfatlar durum yükleyicidir (<i>case assigner</i>). Sıfat, AÖ'nün eklentisi konumundadır. SÖ, sıfatın zarf ile derecelendirilmesi sonucu oluşur. Sıfat, tek başına öbek oluşturabilir. AÖ[SÖ[<i>güzel</i> (Sf)] çocuk (A)] AÖ[SÖ[ZÖ[pek (Zf)] <i>güzel</i> (Sf)] çocuk (A)] AÖ[SÖ[AÖ[babasına (A)] <i>hayran</i> (Sf)] bebek (A)]
	Zarf	Eylemi, sıfatı ve zarfı niteleyebilir. Kendisinin, eylemin ve sıfatın eklentisidir. Zarf, tek başına öbek oluşturabilir. <i>en</i> (Zf) yakışıklı (Sf) çocuk (A) Bu durumu <i>tamamen</i> (Zf) unutmuş. (E)
Ka	Edat	Ad ile öbek kurar ve AÖ ilgecin tamlayıcısıdır. Ada durum yükler.

		Türkçede öbek başı sonda olduğundan dolayı addan, yani tamlayıcıdan sonra gelmek zorundadır. Edat, tek başına öbek oluşturamaz. Ahmet (A) için (Ed) habere (A) göre (Ed) duruma (A) rağmen (Ed)
	Zamir	Adın bulunabildiği bütün öbek yapılarda bulunur. Cümle içerisinde ada eşgönderim sağlayabilir.
	Bağlaç	Tek başına cümlelerin hiçbir konumunda bulunamaz. Eş işlevdeki sözcük veya cümleleri birbirine bağlar.
	Ünlem	Tek başına bir cümle olabilir. Cümle içinde bulunma konusunda esnek bir yapıya sahiptir.

2.3. Sözcük Sınıflandırmaları

2.3.1. Türkçe Temelinde Yapılan Sözcük Sınıflandırmaları

Türkiye Türkçesinde yer alan sözcük sınıfları üzerine yapılan sınıflandırmalar, çoğunlukla normatif dilbilgisi yaklaşımı temelinde sezgisel yöntemlere dayanmaktadır. Bu sınıflandırmalar çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarına ait bilgilerden uzak kalmış, sözcükleri sınıflandırmak için kullanılan ölçüt ve ilkeler yeterli olmamış ve sistematik tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ile ilgili yapılan sınıflandırmalar arasından alanyazında sık atıf alan ve dilbilgisi çalışmalarında referans niteliği taşıyan eserler tercih edilmiştir. Ayrıca sınıflandırmalar konusunda farklı ve zaman zaman çelişen görüşleri temsil eden çalışmalar birlikte ele alınmıştır. Bu sınıflandırmalar, üç başlıkta gruplandırabilmektedir.

1. Temelci (İndirgemeci) Yaklaşım

Bu yaklaşım, sözcük sınıflarını az sayıda temel sınıflara indirgeyerek diğer sınıfları bu temel sınıfların türevleri veya görevleri olarak kabul eder. (Deny, 1921/1941: 144; Ergin, 1958/2009: 216-18; Gencan, 1979: 137; Yener, 2007: 1-16). Sıfat, bu sınıflandırmaların bazılarında sözcük sınıfı olarak yer almamış, bazılarında ise sözcüğün dilsel görevleri olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 7: Jean Deny’nin Sınıflandırması (Deny, 1921; Çev. Elöve, 1941)

Sözcük Sınıfları
İsim
Eylem
Edat

Tablo 8: Muharrem Ergin’in Sınıflandırması (Ergin, 1958/2009)

Sözcük Sınıfları	
Mana	Vazife
İsimler (İsim, sıfat, zamir ve zarf – nesne karşılayan sözcükler)	Edatlar (Tek başlarına herhangi bir şeyi karşılamayan, dilbilgisi vazifeli sözcükler)
Eylemler (Nesne dışında kalan her türlü hareketi karşılayan sözcükler)	

Tablo 9: Tahir Nejat Gencan’ın Sınıflandırması (Gencan, 1979)

Sözcük Sınıfları		
Temel Sözcükler	Uydu Sözcükler	Söz Ulakları
Adlar (zamirlerin adlardan sayılması gerektiğini belirtmiştir) Eylemler	Sıfatlar Belirteçler	İlgeçler Bağlaçlar

Tablo 10: Mehmet Levent Yener’in Sınıflandırması (Yener, 2007)

Sözcük Sınıfları	
Temel Sözcük Türleri	Sözcüğün Dilsel Görevleri
İsim Eylem	Sıfat Zarf Zamir Edat Bağlaç Ünlem

2. Geleneksel/Genişletilmiş Sekizli Yaklaşım

Bu yaklaşım, genellikle Hint-Avrupa dillerinden ödünçlenen ve Türkçenin geleneksel dilbilgisinde yaygın olarak kullanılan sekizli sınıflandırmayı esas almaktadır (Atabay, Kutluk ve Özel, 1983: 22).

Tablo 11: Atabay, Kutluk ve Özel'in Sınıflandırması (Atabay, Kutluk ve Özel, 1983: 22)

Sözcük Sınıfları
Ad (<i>nomen</i>)
Sıfat (<i>adjectivum</i>)
Belirteç (<i>adverbium</i>)
Adıl (<i>pronomen</i>)
İlgeç (<i>preposition</i>)
Bağlaç (<i>conjunction</i>)
Ünlem (<i>interectus</i>)
Eylem (<i>verbum</i>)

3. İkili Ölçüte Dayalı Yaklaşım

Bu yaklaşım ise, sözcük sınıflarını iki farklı boyuta göre gruplayarak sınıflandırmaya çalışır (Banguoğlu, 1974/2015; Korkmaz, 2014: 99; Delice, 2012: 32-33)

Tablo 12: Tahsin Banguoğlu'nun Sınıflandırması (Banguoğlu, 1974/2015)

Sözcük Sınıfları	
Tabîî Sınıflandırma	Mantıkî Sınıflandırma
Ad	Ad
Eylem	Sıfat

	Zamir
	Zarf
	Takı
	Bağlam
	Ünlem
	Eylem

Tablo 13: Hacı İbrahim Delice'nin Sınıflandırması (Delice, 2012)

Sözcük Sınıfları		
Tek Başına Kullanımlarına Göre		
Asıl Sözcükler	Uydu Sözcükler	Hem Asıl Hem de Uydu Sözcükler
Asıl Eylem	Edat	Bağlaç
İsim	Sıfat	Pekiştireç
Zamir	Yardımcı Eylem	Ünlem
		Zarf
Anlamlarına Göre		
Sözlük Anlamlı	Dilbilgisel Anlamlı	
İsim	Yardımcı Eylem	
Sıfat	Bağlama Edatı	
Zamir	Çekim Edatı	
Zarf	Ünlem Edatı	
Asıl Eylem	Pekiştirme Edatı	

Tablo 14: Zeynep Korkmaz'ın Sınıflandırması (Korkmaz, 2014)

Sözcük Sınıfları			
Anlamli Kelimeler		Görevli Kelimeler	
Adlar ve Ad Soylu Kelimeler	Eylemler ve Eylem Soylu Kelimeler	Görevli Kelimeler	Anlamli-Görevli Kelimeler
Ad	Eylem	Edat	Ünlem
Sıfat	Eylem Kipi	Bağlaç	
Zamir	Birleşik Eylem		
Zarf	Çekimsiz Eylem		

Türkiye Türkçesi üzerine yapılan sözcük sınıflandırmaları, sözcük sınıflarının belirlenmesinde kuramsal bir birlikteliğin olmadığını göstermektedir. Bu durumun sebebi, hem normatif dilbilgisi yaklaşımı etkisinin sürmesi hem de çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarının sınırlı ve parçalı olmasıdır. Sözcüklerin sınıfları, kimi zaman sadece anlambilimsel içeriğe, kimi zaman sadece biçimbilimsel yapıya, kimi zaman da sadece sözdizimsel dağılıma göre belirlenmekte; ancak bu ölçütler arasında sistematik bir bütünlük sağlanamamaktadır. Bu durum, aynı sözcüğün farklı araştırmacılar tarafından farklı sınıflara yerleştirilmesine, kimi çalışmalarda sınıfların aşırı geniş (Delice, 2012; Korkmaz, 2014) kimilerinde ise gereğinden dar sınıflandırmaya yol açmıştır. (Deny, 1921; Çev. Elöve, 1941; Ergin, 1958/2009). Dolayısıyla Türkiye'deki sözcük sınıflandırmaları, kuramsal çeşitliliğin sağladığı esnekliğe rağmen ortak bir terminoloji ve ölçüt seti geliştirilmediği için hem karşılaştırmalı çalışmaları hem de dilin yapısal betimlemesini güçleştirmektedir.

Türkiye Türkçesi üzerine yapılan sözcük sınıflandırmalarında sıfat olarak kabul edilen sözcüklerin hangi sınıfa ait olduğu da çelişkilidir. Çünkü sınıflandırmaların bazılarında sıfat sınıfı ad sınıfının içinde değerlendirilmiş, ayrı bir sınıf olarak belirlenmemiştir. Ayrıca tezde her bir sözcük sınıfı bu sınıflandırmalar açısından ele alınmayacak fakat sıfatın kategorik özellikleri bağlamında bu sınıflandırmaların zayıf ve güçlü yönleri tartışılacaktır.

2.3.2. Çağdaş Dilbilgisi Yaklaşımları Temelinde Yapılan Sınıflandırmalar

Çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarına bakıldığında birçok sözcük sınıflandırmasının yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalar çağdaş dilbilim kuramları ışığında, sözcük sınıflandırma ölçütleri dikkate alınarak yapılmıştır. Bu yaklaşımlar arasından sınıfları belirlemede sunduğu dilsel bulgular ve sınıf tanımlamada sağladığı güvenilir ölçütlerden dolayı iki yaklaşıma yer verilecektir: 1. İşlevsel Dilbilgisi Temelli, 2. Formalist Dilbilgisi Temelli.

Formalist Dilbilgisi temelli sözcük sınıflandırmaları sözcük sınıflarını, sözlüksel ve dilbilgisel (işlevsel) olarak iki başlıkta sınıflandırmaktadır. İşlevsel Dilbilgisi temelli sözcük sınıflandırmaları ise sözcük sınıflarını açık ve kapalı olmak üzere iki ana kümede sınıflandırmaktadır. Formalist ve işlevsel yaklaşımlar, sözcük sınıflarını belirlerken farklı belirleyici ölçütlere dayanmaktadır. Bu farklılıkların sözcük sınıflarına nasıl yansıdığını gösterebilmek için her iki yaklaşımı temsil eden çalışmalar araştırılmıştır.

1. Formalist Dilbilgisi Temelli

Formalist Dilbilgisi, özellikle Chomsky (1965, 1981, 1995) sonrası çizgide, sözcük sınıflarını geleneksel anlam-biçim ölçütlerinden ziyade sözdizimsel dağılım, özellik yapıları ve biçimbilimsel seçim temelinde sınıflandırır. Bu yaklaşımda sözcük sınıfları, dilin “yüzeysel” kategorileri olarak değil, derin yapıda özelliklerle tanımlanan

sözdizimsel kategoriler olarak ele alınır. (Haspelmath, 2001; Carnie, 2006; Radford, 2009).

Haspelmath'a göre (2001: 16539) tüm dillerde sözcükler, sözlüksel ve işlevsel sözcükler olmak üzere iki geniş sınıfa ayrılabilir. Ad, eylem, sıfat ve zarf sözlüksel; edat, bağlaç, tanımlık(*article*), yardımcı eylemler (*auxiliaries*) ve parçacıklar (*particle*) ise işlevsel sınıftır. Doğası itibarıyla sözlüksel sınıfa yeni sözcük eklenmesi ve türetimi yüksektir. Dolayısıyla yüzlerce veya binlerce sözcükten oluşabilir ve sözlüksel sınıftaki sözcüklerin belirli, somut bir anlamı vardır. İşlevsel sözcüklere nazaran daha uzun olma eğilimindedirler (genellikle iki heceli veya daha uzun) ve yine işlevsel sözcüklere göre metin sıklıkları (*text frequency*) oldukça düşüktür. Buna karşılık, işlevsel sınıftaki sözcüklerin genellikle kümedeki sayıları azdır. İşlevsel sözcükler çoğu zaman soyut, genel anlama sahiptirler. Oldukça kısa olma eğilimindedirler (nadiren bir heceden daha uzun) ve metin sıklıkları yüksektir.

Haspelmath, sözlüksel sözcüklerin ve işlevsel sözcüklerin kesin olarak sınıflandırılmasının genellikle zor olduğunu, sözcük sınıfı sınırlarının her zaman keskin olmadığını ve sözcük sınıfları içinde ara durumlar (farklı sınıfa ait kategorik özelliklere sahip olma) olabileceğinden söz etmektedir. Ona göre işlevsel sözcükler, dilbilgiselleşmenin artzamanlı süreci olarak sözlüksel sözcüklerden ortaya çıkar (2001: 16539).

Tablo 15: Martin Haspelmath'ın Sınıflandırması (Haspelmath, 2001)

Sözcük Sınıfları	
Sözlüksel Sözcükler (<i>Content Word</i>)	İşlevsel Sözcükler (<i>Function Word</i>)
Ad	Edat (<i>preposition</i>)
Eylem	Tanımlık (<i>article</i>)
Sıfat	Parçacıklar (<i>particle</i>)
Zarf	Yardımcı Eylem (<i>auxiliaries</i>)

Andrew Carnie, sözcük sınıflarını sözlüksel sınıfa karşı işlevsel sınıf olarak iki başlık altında ele almaktadır. Carnie'ye göre (2006: 35) yeni üyelerin üretilmesine izin veren sözcükler sözlüksel sınıf; buna izin vermeyen sözcükler ise işlevsel sınıftır. Sözlüksel sınıf, cümlelerin içeriğini sağlar. Ad, eylem, sıfat ve zarf sözlüksel sözcük sınıfıdır. İşlevsel sınıflar ise cümlede dilbilgisel açıdan bilgi sağlar. Carnie işlevsel sınıfları, cümleyi bir arada tutan tutkal olarak görür (2006: 35).

Tablo 16: Andrew Carnie'nin Sınıflandırması (Carnie, 2006)

Sözcük Sınıfları	
Sözlüksel Sınıf (<i>Lexical Class</i>)	İşlevsel Sınıflar (<i>Functional Class</i>)
İsim (<i>Noun</i>)	Belirleyici (<i>Determiners</i>)
Eylem (<i>Verb</i>)	İlgeç (<i>Prepositions</i>)
Sıfat (<i>Adjective</i>)	Tümleyici (<i>Complementizers</i>)
Zarf (<i>Adverb</i>)	Bağlaç (<i>Conjunctions</i>)
	Olumsuzluk (<i>Negation</i>)
	Yardımcı Eylem (<i>Auxiliaries</i>)
	Kip (<i>Modal</i>).

Andrew Radford'a göre (2004: 33) sözcükler, anlambilimsel içeriğe, biçimbilimsel yapıya ve sözdizimsel dağılıma göre ayrılmıştır. Aynı sınıfa ait olan bir dizi sözcük bu nedenle ortak bir dizi anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel özelliğe sahiptir.

Tablo 17: Andrew Radford’un Sınıflandırması (Radford, 2009)

Sözcük Sınıfları	
Sözlüksel Sınıf (<i>Content Word</i>)	İşlevsel Sınıf (<i>Function Word</i>)
Ad	Belirleyici (<i>determiners</i>)
Eylem	Niceleyici (<i>quantifiers</i>)
Sıfat	Zamir (<i>pronouns</i>)
Zarf	Yardımcı eylem (<i>auxiliaries</i>)
Edat	Tamlayıcı (<i>complementisers</i>)

2. İşlevsel Dilbilgisi Temelli

İşlevsel Dilbilgisi temelli sınıflandırmalarda sözcükler, taşıdıkları anlambilimsel içerik ve üstlendikleri dilbilgisel roller doğrultusunda açık ve kapalı sınıflar olarak iki gruba ayrılır. Açık sınıflar; ad, sıfat, eylem ve zarf gibi yeni öge kazanımına açık, sözlüksel anlamı yoğun ve söz varlığının genişlemesine katkı sağlayan birimleri içerir. Buna karşılık kapalı sınıflar; zamir, edat, bağlaç, belirleyici ve yardımcı birimler gibi sayıca sınırlı, yeni öge almayan ve esas olarak cümle içi ilişkileri düzenleyen dilbilgisel unsurlardan oluşur. Açık sınıflar dilin anlamsal yönünü temsil ederken, kapalı sınıflar yapısal ve işlevsel ilişkileri örgütleyen birimleri kapsar. Bu ayrım, sözcük sınıflarının biçimsel özelliklerinden çok işlevsel özellikleri temel alınarak değerlendirildiği bir kuramsal çerçeve sunar. Talmy Givon’a göre dillerin söz varlığı iki ana türe ayrılabilir, bunlardan biri daha sonra ikiye ayrılır:

a. Büyük Sözcük Sınıfı, **b.** Küçük Sözcük Sınıfı.

Givon’a göre Dünya dilleri arasında en yaygın şekilde görünen dört ana sözlüksel sözcük sınıfı büyük sözcük sınıfıdır. Bu sınıfta ad ve eylem, başlıca sözcük sınıfıdır. Sıfat, dillerde ayrı bir sözcük sınıfı olarak bulunur veya bulunmayabilir. Bununla birlikte hem adın hem de eylemin bir alt sınıfı olarak artzamanlı ortaya çıkışı

ya da kendi sınıfları olmadığında eşzamanlı anlamsal ve sözdizimsel davranışları bir dereceye kadar tahmin edilebilir. Zarf ise evrenselliği en az olan sözlük sınıfıdır (1984: 49).

Tablo 18: Talmy Givon'un Sınıflandırması (Givon, 1984)

Sözcük Sınıfları	
Büyük Sınıf (<i>Major</i>)	Küçük Sınıf (<i>Minor</i>)
Ad	Edat (<i>adpositions</i>)
Eylem	Belirleyici (<i>determiners</i>)
Sıfat	Bağımsız Özne (<i>independent subject</i>)
Zarf	Nesne zamiri (<i>object pronoun</i>)
	Niceleyici (<i>quantifiers</i>)
	Sayı (<i>numeral</i>)
	Yardımcı eylem (<i>auxiliary verb</i>)
	Ünlem (<i>interjection</i>)

Paul Kroeger, neredeyse dünya dillerinin hepsinde sözlüksel sınıf olarak ad ve eylem sözcük sınıfının bulunduğu bahseder (2005: 35). Ad (*dog*), eylem (*run*), sıfat (*big*), zarf (*quickly*) ve edat (*on*), *büyük kategoriye (major category)* ait sözcük sınıflarıdır. Öbek başı olarak işlev görebilirler. Büyük kategorideki sözcükler, açık sınıfa aittir. Sözcüklerin büyük bir bölümü bu sınıftadır. Bu kategori, diğer dillerden alıntılama ve türetme yoluyla yeni sözcük yapımına açıktır. Bağlaç (*and*), ünlem (*oh,ah,well*), belirleyici (*determiner*), *tanımlık (article)* (*a,the*), gösterici (*demonstrative*) (*this,that*), niceleyici (*quantifiers*) (*all,some,many*), *küçük kategoriye (minor category)* ait sözcük sınıflarıdır. Öbek başı olarak işlev göremezler. Kapalı sınıf olarak nitelendirilir.

Dillerdeki sözcüklerin küçük ve sınırlı bir kısmı bu sınıftadır. Bu sınıf, yeni sözcük oluşumu açısından oldukça yavaştır (2005: 38).

Tablo 19: Paul Kroeger’in Sınıflandırması (Kroeger, 2005)

Sözcük Sınıfları	
Büyük (<i>Major</i>) Kategori	Küçük (<i>Minor</i>) Kategori
İsim	Bağlaç
Eylem	Ünlem
Sıfat	Belirleyici
Zarf	Tanımlık (<i>article</i>)
Edat	Gösterici (<i>demonstrative</i>)
	Niceleyici (<i>quantifiers</i>)

Edward Finegan sözcük sınıflarını açık ve kapalı olmak üzere iki başlıkta incelemiştir.

Tablo 20: Edward Finegan’in Sınıflandırması (Finegan, 2008)

Sözcük Sınıfları	
Açık Sınıf (<i>Opened Class</i>)	Kapalı Sınıf (<i>Closed Class</i>)
Ad	Zamir (<i>Pronoun</i>)
Sıfat	Belirleyici (<i>determiner</i>)
Zarf	Edat (<i>preposition-postposition</i>)
Eylem	Bağlaç (<i>Conjunction</i>)

Gerald P. Delahunty and James Garvey çalışmasındaki bilgilere göre geleneksel İngilizce dilbilgisi kitapları ve Avrupa dilleri, sözcükleri 8 sözcük sınıfına ayırır: ad (*noun*), eylem (*verb*), sıfat (*adjective*), zarf (*adverb*), edat (*preposition*), zamir

(*pronoun*), tanımlık (*article*), bağlaç (*conjunction*). Bazı diller bu sözcük sınıflarına ünlemi (*interjection*) de ekler. Çalışmaya göre araştırmacılar, ünlemi pek çok farklı ifade türünden yapılmış bir kullanım olarak görür ve sözcük sınıfı olarak görmezler (2010: 77). Sözcük sınıfları büyük ve küçük sınıf olmak üzere ikiye ayrılır:

a. Büyük-Açık Sınıf (*Major-Open*): ad, eylem, sıfat, zarf.

b. Küçük-Kapalı Sınıf (*Minor-Closed*): edat, zamir, bağlaç, tanımlık.

Büyük-açık sınıf yeni üyelere özgürce izin verirken küçük-kapalı sınıfa yeni üye eklenmesi oldukça zordur. Büyük-açık sınıfta bulunan sözcükler aynı zamanda cümlelerin ana anlam öğelerini taşıırken, küçük-kapalı sınıfta bulunan sözcükler, ifadeleri birbiriyle ilişkilendirmek gibi dilbilgisel işlevi yerine getirirler (Delahunty ve Garvey, 2010: 78).

Tablo 21: Gerald Patrick Delahunty ve James Garvey'in Sınıflandırması

(Gerald Patrick Delahunty and James Garvey, 2010)

Sözcük Sınıfları	
Büyük-Açık (<i>Major-Opened</i>)	Küçük-Kapalı (<i>Minor-Closed</i>)
Ad	Edat
Eylem	Zamir
Sıfat	Bağlaç
Zarf	Tanımlık

Bu Bölüm'de sunulan sınıflandırmalar, formalist ve işlevsel dilbilgisi yaklaşımları arasındaki kuramsal ayrımı karşılaştırmalı bir çerçevede ortaya koymaktadır. Formalist dilbilgisi, sözcük sınıflarını anlamsal sezgilerden ziyade sözdizimsel dağılım, biçimbilimsel seçim ve kategorik özellikler temelinde ele alarak, sözlüksel–işlevsel karşıtlık üzerinden belirler. Bu yaklaşım, Chomsky'nin (+N/–V gibi) özellik temelli sınıflandırmasında olduğu üzere, evrensel sözcük sınıflarından çok

evrensel sözdizimsel konumlara odaklanmakta ve sözcük sınıflarını soyut yapısal ilkeler doğrultusunda açıklamayı amaçlamaktadır.

Buna karşılık işlevsel dilbilgisi yaklaşımları, sözcükleri kullanım işlevleri ve söylemsel rollerine göre sınıflandırarak dilin dinamik ve artzamanlı yönünü vurgular. Sözcük sınıfları arasındaki sınırların her zaman kesin olmaması ve işlevsel öğelerin sıklıkla dilbilgiselleşme süreçleriyle sözlüksel öğelerden türemesi, bu iki yaklaşımın birbirini tamamlayan açıklama düzeyleri sunduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda ele alınan örnekler, sözcük sınıflandırmalarının tek bir ölçüte indirgenemeyecek çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, söz konusu iki yaklaşımı karşıtlık temelinde değil, tamamlayıcılık ilişkisi içinde değerlendirerek, sözcük sınıflandırmalarının ve özelinde sıfatın çok boyutlu doğasını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türkiye Türkçesi üzerine ve diğer diller üzerine yapılan çalışmalardan hareketle belirlenen sözlüksel/açık ve işlevsel/kapalı sözcük sınıfları Türkçe için aşağıdaki tablodaki gibi yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 22: Türkçe Sözcük Sınıfları

Açık Sınıf	Kapalı Sınıf
Ad	Edat
Eylem	Zamir
Sıfat	Bağlaç
Zarf	Ünlem
	Belirleyici
	Sayı

Çağdaş dilbilgisi ve geleneksel dilbilgisi yaklaşımı verilerinden hareketle açık ve kapalı sözcük sınıflarının tespit edilebilen başlıca özellikleri şunlardır:

Tablo 23: Açık ve Kapalı Sınıfın Başlıca Özellikleri

Açık Sözcük Sınıfı	Kapalı Sözcük Sınıfı
Ad, eylem, sıfat ve zarf bu sınıftadır.	Edat, zamir, bağlaç, ünlem, belirleyici bu sınıftadır.
İçerikleri olan yani sözlüksel anlam içeren (<i>lexical item</i>) sözcüklerdir. Örneğin <i>masa</i> sözcüğünün sözlükte anlambilimsel içeriği vardır.	Sözdizimsel dağılımda belirleyicilikleri olan işlevli sözcüklerdir.
Açık sınıfa ait sözcük sınıflarının sayıları sözvarlığı stoğu açısından oldukça fazladır. Dolayısıyla sayı bakımından belli bir sınırlılıkları olduğu söylenemez.	Kapalı sınıfa ait sözcük sınıfları sayılabilecek kadar azdır. Dolayısıyla sayı bakımından sınırlılıkları vardır.
Bu sınıfa ait sözcüklerin bazıları, yapım ve çekim ekleriyle biçimlenebilmekte, farklı sözcük sınıflarına geçebilmektedir. Kalem/kalem+ler/kalemler+im/kalemlerim +le İyi/iyi+ler/iyiler+i Hayal/hayal+ler/hayaller+im/ hayallerim+den oldukça/yalnızca	Bu sınıfa ait sözcükler arasında zamirden başka çekimlenebilen sözcük sınıfı yoktur. Zamirin çekimlenebilme özelliği adın gönderimini karşılamasındandır. Ben – ben+im Sen – sen+de O – o+nun
Açık sınıf arasında hem biçimsel hem de anlamsal geçişler daha kolaydır. Ali <i>güzel</i> (Sf) araba almış.	Kapalı sınıf arasında anlamsal ve biçimsel geçişler zordur.

Ali <i>güzel</i> (Zf) konuştu.	
Açık sınıf üyeleri arasında benzer işlevde olanlar aynı öbek veya tümce içinde arka arkaya sıralanabilir. <i>Güzel</i> , (Sf) <i>çekici</i> , (Sf) <i>bakımlı</i> , (Sf) <i>iyi</i> (Sf) kadın.	Kapalı sınıf üyeleri arasında bu konuda kısıtlama vardır. Çünkü bu sınıflar, birbirini seçemezler (<i>selection restriction</i>). <i>*Onun kadar, göre, için güzel insan görmedim.</i>
Sözdizimsel dağılımda nesne veya özne konumunda sınırsız ad bulunabilir.	Cümle içinde edatın yanına başka bir edat koymak mümkün değildir. <i>*Onun kadar göre</i>
Açık sözcük sınıf üyeleri herhangi bir anlam taşımak zorundadır. Dış dünyada soyut veya somut bir varlığa mutlaka bir gönderimi vardır.	Kapalı sınıf üyeleri dilbilgisel yapılar kurmada yardımcı olurlar. Adlar gibi göndermeleri belirli değildir. Zamir, ada karşılık gelen geçici gönderimlerde bulunur. <i>Benim kalemim/Aşk için</i>
Neolojizme yani sözcük sınıfı olarak yeni öge eklenmesine açıktır. <i>Çevre/çevreci/çevresiz/çevreli</i>	Neolojizme kapalıdır.
Açık sınıf üyelerinin metindeki kullanım sıklıkları (<i>text frequency</i>) daha düşüktür.	Kapalı sınıf üyelerinin metindeki kullanım sıklıkları daha yüksektir.
Sözvarlığı stokları üretici süreçlerden oluşmaktadır.	Dilbilgiselleşmenin artzamanlı süreci olarak açık sınıftan oluşmaktadırlar.
Bu sınıf üyeleri hece yapısı bakımından genellikle uzun olma eğilimindedir. <i>sonsuzluk, belirsizlik, buzdolabı,</i>	Bu sınıf üyeleri genellikle kısa olma eğilimindedir. Genel olarak bir veya iki heceden oluşurlar.

<i>huzursuzluk</i>	<i>göre, için, ve, ile, ben</i>
Açık sınıf üyeleri biçimbilimsel açıdan özgürdür. Yani bu sınıf üyeleri yeni sözcük türetimine veya sözcük çekimlerine elverişlidir.	Kapalı sınıf üyeleri biçimbilimsel açıdan bağımlıdır. Yani biçimbilimsel olarak değiştirilmesi, türetilmesi oldukça zordur.
Bu sınıfa ait sözcükler, sözlüksel içerik taşıdıklarından dolayı bünyelerinde vurgu barındırırlar.	Bu sınıfa ait sözcüklerin vurguları net değildir, hatta yoktur. Çünkü bu sözcükler işlevsel birimlerdir.
Açık sınıfa ait sözcük sınıfları anlambilimsel içeriği karmaşık ve özeldir.	Kapalı sınıfa ait sözcük sınıfları anlambilimsel içeriği basit ve geneldir.

2.4. Sıfatın Kategori Dışı Kullanımları

Sözcük sınıfları, kategorik-birincil (*primary*) ve kategori dışı-ikincil (*secondary*) kullanımlara sahiptir. Sıfat, kategori dışı bir kullanım sayesinde (gönderim, yüklemcil) ad veya eylem özelliği üstlenebilir ve kendi kategorik özelliklerinden bazılarını kaybedebilir. Benzer şekilde ad, eylem ve zarf, farklı işlevlerde kullanıldığında kendi kategorik özelliklerinin bazılarını kaybedip sıfat veya başka sınıf özellikleri üstlenebilir. Bu bağlamda sözcük sınıflarının belirli olduğu dillerde ad, eylem, sıfat ve zarf sınıfları belirlenirken bu sözcüklerin kategorik ve kategori dışı kullanımları arasında ayırım yapma ihtiyacı ortaya çıkar (Bhat, 1994: 20). Bu ayırım aynı zamanda sınıf tanımı çerçevesinde sınıf sınırlılıklarını belirlemek için de gereklidir.

(54)

a. altın (A) madalya (A)

b. pamuk (A) şeker (A)

Üçüncü Bölüm’de daha detaylı açıklanacağı üzere adın kaynağını, hangi materyalden yapıldığını belirten sözcükler, niteleyici konumda da bulunabilmektedir.

(54)’te buna örnek bir kullanım söz konusudur. Bu örnek, adın kategori dışı kullanımına örnektir.

Daha önce belirtildiği üzere sıfatın en temel özelliği adın niteliği hakkında bilgi vermektir. Prototip sıfat, tipik olarak addan önce gelir ve adı niteler. Adın eklentisi ve adı niteleyen bir sıfat, bu konumuyla kategorik ve birincil bir kullanıma sahiptir. Diğer yandan bir sıfat, ek eylem aracılığıyla çekim eklerini yapısında bulundurarak yüklem konumunda bulunabilir ve bu durumda kategori dışı yani ikincil bir kullanıma sahip olur. Sıfat, ek eylem (*copula*) vasıtasıyla yüklemleşir. Fakat anlamsal olarak bilgi sıfattadır, yüklemi (*predicate*) oluşturan sıfattır. Ayrıca sıfat özneye leksikal baş olarak özneye rol atamaktadır.

(55)

a. Sonsuz (Sf) evren (A) – birincil (*primary*) kullanım

b. Gökyüzünün (A) güzelliği (A) sonsuzdu (Sf) – ikincil (*secondary*) kullanım

Sıfatın varlık sebebi ve kategorik özelliği adı nitelemek olduğu için (55-a)’da birincil, kategorik bir kullanım vardır. Fakat sıfatın kategorik özellikleri arasında yüklem konumunda bulunmak ve eylemin alabileceği ekleri almak yoktur. Bundan dolayı (55-b)’de ikincil, kategori dışı bir kullanım vardır ve bu tür kullanımlarda sıfat, kendi kategorik özelliklerinden bazılarını gösteremez. Bu kullanımdaki sıfat, farklı bir sözcük sınıfının konumunda bulunduğundan dolayı kategorik özelliklerinden bazılarını kaybeder.

Sözcük sınıflarının kategorik ve kategori dışı kullanımlarına benzer bir şekilde Croft, sözcük sınıfları ile cümledeki işlevleri arasında “doğal” (*natural*) ve “doğal olmayan” (*unnatural*) ilişkiler biçiminde bir ayrım yapar. Ona göre temel işlevi özellik belirtmek olan sıfat, niteleme işlevi ile doğal bir ilişkiye; gönderim (adın kategorik özelliği) ve yüklemcil (eylemin kategorik özelliği) işlevleri ile doğal olmayan bir ilişkiye sahiptir (1991: 93).

Bu bağlamda sıfatın; adsıl konum (*nominal position*), yüklemcil konum (*predicative position*), bileşik yapısı (*compound formation*) gibi farklı işlevlerdeki kullanımları Bhat'a göre (1994: 91) kategori dışı ya da ikincil kullanımlardır. Bu kullanımlar aslında ad ve eylem gibi başka sınıflara ait kategorik kullanımlardır. Ek olarak bu kullanımlardaki sözcükler, sınıf olarak sıfat varsayılır. Fakat bu kullanımlar sıfatın sınıf tanımlayıcı özelliklerini yansıtmada kısıtlamaya sahiptir. Çünkü sıfat bu kullanımlarda adın önünde niteleyici konumda bulunma gibi sınıf tanımlayıcı özelliklerinden bazılarını kaybeder. Ad, eylem, sıfat ve zarf, diğer sınıfların işlevlerini yerine getirmek zorunda oldukları yapılarda benzer bir kategori dışı kullanıma sahip olur. Yani, “karma/kompleks” bir sınıf olma kavramı açık sınıf üyeleri olan ad, eylem, sıfat ve zarf için eşit derecede geçerlidir (Bhat, 1994: 92).

2.4.1. Sıfatın Adsıl (*Nominal*) Kullanımı

Sıfat ve ad, kendi kategorik işlevinde kullanıldığında anlambilimsel içerik ve sözdizimsel dağılım açısından birbirinden ayırt edilebilir. Anlambilimsel içerik bakımından hem adın hem de sıfatın farklı anlambilimsel prototipi vardır. Sıfat, tek bir özelliği belirtirken ad, özellik kümesine sahip olabilecek birey veya nesneye gönderimde bulunur. Sözdizimsel dağılım bakımından ise sıfat, başı olan adla birleşik varlık oluşturur ve bu adlara bağımlıdır. Ad, bağımsız unsur olarak işlev görebilir (Bhat, 1994: 93)

2.4.1.1. Anlambilimsel İçerik Farkı

Sıfat, adsıl (*nominal*) işlevde kullanıldığında “özellik-sözcükleri (*property-word*)” olmaktan çıkıp “şey-sözcükleri (*thing-word*)” hâline gelir. Sıfat, belirttiği özelliği değil o özelliğe sahip olan kişi veya şeyi karşılar. Örneğin *akıllı*, *beyaz*, *zengin*, *fakir* gibi ad olarak kullanılan sıfatlar, ilgili özelliğe sahip kişi veya nesneyi belirtir (siyah veya beyaz tenli bir kişi, zengin veya fakir olan bir kişi vb). Sıfat, bu ikincil

kullanımıyla ad olarak kullandığında bile ilgili özelliği belirtmeye devam eder, hatta iyelik ekleriyle kullanıldığında da bu özellikleri gösterir. Fakat sıfat Türkçede, ad sınıfında yer alabilmesi için *siyah+lık*, *yoksul+luk*, *fakir+lik* gibi yapım eklerini alarak morfolojik biçimlenmeyi gerektirir. Başka bir deyişle türetme ekleriyle yeni bir sınıfa geçerler.

(56)

a. Arabanın *beyaz+ı* çok satılmaktadır.

b. Öğrencinin *akıllı+sı* o sınıftaydı.

c. İzmir’de insanların en *güzel+leri* bulunur.

ç. Ziyaretin *kısa+sı* makbuldür.

d. Koltuğun *mavi+si+nin* tasarımı çok beğenildi.

(56)’da iyelik eki ve ilgi eki almış olan sözcükler kategorik olarak ancak bir adın alabileceği dilbilgisel kategorilerdir. Biçimbilimsel yapı açısından bir sözcükte bu ekler görüldüğünde, sözcüğün sınıfının ad olduğu varsayılır. Buna ek olarak anlambilimsel içerik açıdan da bu sözcükler, Bhat (1994)’e göre bir özellik-sözcükleri olmaktan çok şey-sözcükleri hâline gelmiştir. Yine de bu sözcüklerin sıfat olarak mı yoksa ad olarak mı belirleneceği hâlen bulanıktır. Çünkü bu tür yapılarda adsıl sözcükten (sıfattan adlaşmış sözcük) sonra bağlandığı bir ad başı olmadığı için sıfat, AÖ’nün sözdizimsel kategorik özelliklerini taşıyarak ad işlevinde kullanılır. Dolayısıyla daha önce belirtildiği gibi sıfatın sınıf tanımlayıcı özellikleri arasında iyelik eki almak yoktur. Fakat bu şekilde ikincil bir kullanıma sahip olan bir sıfat, iyelik eki alıp ad işlevinde kullanılabilir. Bu sıfatlar, bir yandan adın kategorik özelliklerini gösterirken bir yandan da sıfat özelliklerini korur ve temel sıfat türlerinden farklıdır. Ayrıca sözdizimsel dağılıma bakıldığında da sıfatın tipik konumu olan addan önceki konumu tam tersi yönde değişmiştir. Bu bağlamda bu sözcükler sıfat sınıfına ait olmakla birlikte sıfatın kategori dışı kullanımı varsayılabilir.

(57)

- a. Arabanın *beyaz*+ı vardı.
- b. Ziyaretin *kısa*+sı makbuldür.
- c. Çiçeğin *güzel*+i sana aittir.

Daha önce verilen örneklere paralel olarak (57)'de de aynı durum görülmektedir. Sıfat, kategorik konumu olan adı niteleyici konumda değildir ve A başı gibi bir AÖ kurmakta ve GÖS konumu da doludur. Bu durumda kategori dışı kullanıma sahip olmuştur. Kategori dışı kullanıma sahip olan sıfatların yine de bir adın özelliğini belirttiği anlaşılmaktadır. Fakat (58)'e bakıldığında yukarıdaki yapılardan farklı bir dilbilgisel yapı olduğu anlaşılmaktadır.

(58)

- a. Sana söylediğim gibi *beyaz* sağlıksızdır.
- b. *Fakir*lere yardım etmek olgun insan erdemidir.
- c. Bu işin üstesinden ancak *akıllı* gelebilir.

Öncelikle (58)'de *beyaz*, *fakir* ve *akıllı* sözcükleri, bir adın önünde niteleyici konumda değildirler. Bu sözcükler, birden fazla özelliği göndergesinde barındırmakta ve özellik kümesi belirtmektedir. Dolayısıyla bu sözcükler, özellik sözcüğü olmaktan çıkıp şey sözcüğü hâline gelerek ad sınıfına girmiştir. (58)'deki sözcükler bir sonraki bölümde de belirtileceği üzere işlevsel değişime uğramıştır.

(58)'de işlevsel değişime uğrayan sözcükler, artık ad sınıfı olduğu için dereceleme zarfları (*degree words*) veya karşılaştırmacı (*comparative*) ile nitelenemezler. (59)'da bu durum gözlemlenebilir. Ancak işlevsel değişime uğramayan sıfatlar yani kategori dışı kullanıma sahip olanlar, bunlardan herhangi biriyle nitelenebilir.

Ad Olarak Kullanılan Sıfat (İşlevsel Değişim)

(59)

- a. *Sana söylediğim gibi çok (Zf) *beyaz* (A) sağlıksızdır.
- b. *Sana söylediğim gibi daha (Zf) *beyaz* (A) sağlıksızdır.
- c. *Sana söylediğim gibi en (Zf) *beyaz* (A) sağlıksızdır.
- ç. *Çok (Zf) *fakirlere* (A) yardım etmek olgunluktur.
- d. *Daha (Zf) *fakirlere* (A) yardım etmek olgunluktur.
- e. *En (Zf) *fakirlere* (A) yardım etmek olgunluktur.
- f. *Bu işin üstesinden ancak çok (Zf) *akıllı* (A) gelebilir.
- g. *Bu işin üstesinden ancak daha (Zf) *yaşlı* (A) gelebilir.
- h. *Bu işin üstesinden ancak en (Zf) *tatlı* (A) gelebilir.

Görüldüğü üzere (59)'da işlevsel değişime uğrayan sözcükler, dereceleme zarfları (*degree words*) ile nitelendiğinde dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır. İşlevsel değişim, sıfatın yalnızca sözdizimsel dağılımını ve biçimbilimsel yapısını değiştirmekle kalmaz, sözcüğün temel sınıfını ve dolayısıyla kategorik özelliklerini de değiştirir. Fakat (60)'da kategori dışı kullanıma sahip olan sıfatlar, dereceleme zarflarıyla nitelenebilmektedir.

Kategori Dışı Kullanıma Sahip Sıfat (İkincil Kullanım)

(60)

- a. Sana söylediğim gibi onun çok (Zf) *beyaz*+1 (Sf) sağlıksızdır.
- b. Sana söylediğim gibi onun daha (Zf) *beyaz*+1 (Sf) sağlıksızdır.
- c. Sana söylediğim gibi onun en (Zf) *beyaz*+1 (Sf) sağlıksızdır.
- ç. İnsanın çok (Zf) *fakir*+ine (Sf) yardım etmek olgunluktur.
- d. İnsanın daha (Zf) *fakir*+ine (Sf) yardım etmek olgunluktur.
- e. İnsanın en (Zf) *fakir*+ine (Sf) yardım etmek olgunluktur.
- f. Bu işin üstesinden ancak çalışanın çok (Zf) *akıllı*+sı (Sf) gelebilir.

g. Bu işin üstesinden ancak çalışanın daha (Zf) *akıllı*+sı (Sf) gelebilir.

h. Bu işin üstesinden ancak çalışanın en (Zf) *akıllı*+sı (Sf) gelebilir.

Düzanlam/temel anlam (*denotation*), sözcüğün sözlükteki ilk anlamını ifade etmektedir. Fakat sıfatın ad olarak kullanılması, nitelik bildiren temel özelliğini kaybetmesine sebebiyet verir. Fakat bunun yanında Wierzbicka, ad olarak kullanılan *sarışın* sözcüğünün sadece sarı renk saçlı değil, aynı zamanda “*sarı renk saçlı kadınların sahip olması beklenen bir mizaç ve kişilik tarzına sahip bir insan*” izlenimi uyandırdığına işaret eder. Dolayısıyla sıfat, ad olarak kullanıldığında bile hem kendi hem de adın anlambilimsel içeriğine sahiptir (1986: 359). Bu bağlamda bu yapılar özellik kümesi belirttiği için birden fazla özelliği üzerinde barındırmaktadır.

(61)

a. *Yaşlı* (A) karşıdan karşıya geçiyordu.

b. *Genç* (A) oldukça dikkat çekiciydi.

c. Masanın üzerinde *tatlı* (A) görmüştü.

ç. Okyanusta binlerce *canlı* (A) yaşamaktadır.

(61)’de ad olarak kullanılan bu sıfatlar, hâlâ adın özelliğini belirten sıfatın anlambilimsel içeriğini üzerinde taşımaktadır. Fakat aynı zamanda bu örneklerdeki sözcükler, ad olarak kullanıldığında bir özellik kümesi gösterir. Her iki sözcük sınıfının birtakım kategorik özelliklerini üzerinde barındırsalar da bu yapılar, ad sözcük sınıfına daha yakındır. Dolayısıyla bu sözcükler, düzanlam açısından bakıldığında hem adın hem de sıfatın sözlük anlamını üzerinde barındırmaktadır.

2.4.1.2. Sözdizimsel Dağılım Farkı

Sıfat ve ad, kendi kategorik kullanımlarında sözdizimsel dağılım açısından belirgin bir şekilde ayrılır. Sıfat, AÖ'nün içinde eklenti olarak yer alır ve bu durum, sözdizimsel dağılımda çeşitli kısıtlamalar göstermektedir. Ancak işlevsel değişime uğrayıp ad sınıfına dâhil olan sıfatlar, bu kısıtlamayı göstermezler.

Bu bağlamda *beyaz*, *fakir* ve *akıllı* sözcükleri, ad olarak kullanıldığında dağılım açısından farklılık gösterir. (62)'de *beyaz*, *fakir* ve *akıllı* sözcüklerinin bağımsız bir sözdizimsel dağılımı olduğu görülmektedir.

(62)

- a. Resimde çok (Zf) fazla (Sf) *beyaz* (A) var.
- b. Resimde çok fazla var *beyaz* (A).
- c. Resimde *beyaz* (A) çok fazla var.
- ç. *Beyaz* (A) resimde çok fazla var.
- d. *Fakire* (A) yardım etmek olgunluktur.
- e. Yardım etmek olgunluktur *fakire* (A).
- f. Yardım etmek *fakire* (A) olgunluktur.
- g. Bu işin üstünden *akıllı* (A) gelir.
- h. *Akıllı* (A) gelir bu işin üstünden.
- ı. Gelir *akıllı* (A) bu işin üstünden.
- i. Gelir bu işin üstünden *akıllı* (A).

Dolayısıyla sıfat olup işlevsel değişime uğrayarak ad sınıfına geçen sözcükler, adın kategorik özellikleri bağlamında sözdizimsel dağılım açısından bağımsız olmaktadır. Ayrıca bu sözcüklerin öbek yapıları, AÖ'dür.

2.4.2. Sıfatın Yüklem (*Predicate*) Konumunda Kullanımı

Sıfat yüklem konumunda kullanıldığında kategorik özelliklerinin bazılarını kaybeder. Bu durumun işlevsel bir açıklaması vardır. Sıfat yüklem konumunda, ada bağımlı bir öge olarak değil, çekirdek (*core*) öge olarak işlev görmektedir ve eylemlerin kategorik özelliklerinin birçoğunu ek eylem yardımıyla üstlenmektedir. Bunun yanı sıra bu konumda da sıfat, adın göndergesiyle ilişkili özellikleri belirtmektedir. Bu açıdan yüklemcil konumda, kategorik özelliği olan niteleyici işlevini gösteremez. Buna ilaveten sıfat, bu konumda kullanıldığında zaman bakımından (sürece bağlı olarak bu özellik değişkendir) sabit nesne veya varlığı (ad) tanımlamamaktadır. Bu konumda geçici, sürekli veya rastlantısal özellikleri göstermektedir (Bhat, 1994: 105).

2.4.2.1. Bağıntı Kurulan Öge Farkı

Sıfatlar, baş olan adın kümesini daraltır veya donatır; eylemler, üyelerinin işaret ettiği nesnelerin veya kavramların çeşitli durumlarını/olaylarını (veya özellikleri) belirtir.

(63)

Sisli (Sf) *hava* (A) insanları karamsar *yapmıştı* (E).

(63)'de *sisli* sıfatı *hava* adını niteleyerek baş olan adın kümesini daraltmıştır. Sıfat sadece adı niteler, bağıntı kurar. Eylem, üyelerinin işaret ettiği olayları ifade eder (insanların karamsar olması). Eylem tarafından bağıntı kurulan öge cümledeki tüm sözcüklerdir.

Yüklem konumunda kullanılan sıfatlar, başı olan adın gönderiminden (veya anlamından) daha çok -eylemin kategorik konumunda bulunduğu için- üyelerinin referanslarını (gönderge) belirler. Dolayısıyla sıfat, bu konumda kategorik özelliklerinin bazılarını kaybetme eğilimi gösterir. Bu açıdan eylemin kategorik özelliklerini de üstlenme eğilimindedir.

(64)

a. Sokaktan geçen araba oldukça *hızlı*ydı (Sf).

(63)'te *yapmıştı* eylemine benzer biçimde (64)'te *hızlı* yüklemcil sıfatı da yüklem konumunda bulunduğundan dolayı cümledeki tüm yargının anlamsal kapsamını belirlemektedir. Dolayısıyla yüklemcil konumuyla *hızlı* sıfatı, ek eylem yardımıyla eylemin bazı kategorik özelliklerini biçimbilimsel yapısında barındırmıştır.

2.4.2.2. Zaman Farkı

Niteleyici konumda bulunan sıfat, adın daha kalıcı özelliklerini gösterir. Yüklemcil konumda bulunan sıfat, görece daha geçici durumları belirtmektedir. Eylem geçici veya süreli durumları gösterir. Eylem; durum, değişim/dönüşüm içerir.

(65)

a. *Yuvarlak* (Sf) *masanın* (A) başında *toplanmışlardı* (E).

(65)'te masanın yuvarlak olması *toplanmak* eylemine göre daha kalıcıdır ve adın görece temel/değişmez özelliğidir. Bunun aksine *toplanmak* eylemi anlık olur ve değişim içerir. Fakat *masanın yuvarlak oluşu masanın yapısı gereği kalıcılık arz etmektedir*.

(66)

a. Adam *suskundu* (geçici)

b. *Suskun* adam (sandalyede otuyordu) (kalıcı)

c. Adam *telaşlı*ydı (geçici)

ç. *Telaşlı* adam (ne yaptığını bilmez) (kalıcı)

d. Çocuk tıraş olunca *yakışıklı* oldu (geçici)

e. *yakışıklı* çocuk (kalıcı)

Zamana bağlı bir eylemin üyesi olan bir adı niteleme işlevi, sıfatın oldukça kalıcı özellikleri belirtmesini gerekli kılar. Fakat sıfat yüklemcil işlevde kullanıldığında, artık

bu gereklilik tarafından kısıtlanmaz ve bu gereklilikten kaynaklanan özellikleri kaybetme eğilimindedir (Bhat, 1994: 109) Bolinger de niteleyici sıfatların oldukça kalıcı özellikleri ifade etme eğiliminde olduğunu, buna karşın yüklemcil olanların geçici özellikleri ifade ettiğini belirtmektedir. Ek olarak Bolinger, geçici bir niteliği belirten sıfatların genel olarak yüklemcil konumda bulunduğuna dikkat çeker (1967: 9). Fakat geçici bir niteliği belirten sıfatların bazıları, niteleyici konumda bulunma konusunda kararsızdır. Niteleyici konumda kullanılan ancak yüklemcil konumda kullanılamayan ve yüklemcil konumda kullanılan ancak niteleyici konumda kullanılamayan sıfatlar vardır. Bu bağlamda (67)'de İngilizce *ready* sıfatı, yüklemcil konumda dilbilgisel iken niteleyici konumda dilbilgisi dışı bir görünüm sergilemektedir.

(67)

ready sıfatı

a. the man (A) is *ready* (Sf)

adam (A) hazırdır (Sf)

b. *the *ready* (Sf) man (A) (Bolinger, 1967).

*hazır (Sf) adam (A)

Türkçede de (68)'de görüleceği üzere **yolunda işler* AÖ'sünde *yolunda* sıfatı niteleyici olarak kullanılamazken yüklemcil olarak kullanılabilir. Bu kısıtlama, anlambilimsel bir kısıtlamadır.

(68)

yolunda sıfatı

a. *Bugün daha (Zf) *yolunda* (Sf) işlerimiz (A) dünkü aksak işlerimizden iyi.

b. Bugün işlerimiz (A) daha (Zf) *yolundaydı* (Sf) Allah'a şükür.

Tam tersi bir şekilde (69-a)'da *görsel* sıfatı niteleyici olabilirken (69-b)'de yüklemcil konumda bozuk yapı ortaya çıkmıştır. Bu sıfat niteleyici konumda, *sanat* kümesi içinden *görsel* olan alt kümeyi ifade etmektedir, yani *sanatı* sınıflandırmaktadır.

Aynı sıfat yüklemcil konumda *sanatın* özüne ait bir durum (*state*) yüklemeye çalışır. Ancak *görsel* bir durum değil, bir alan bildirdiğinden dolayı cümle anlamsal olarak boşluğa düşmektedir.

(69)

görsel sıfatı

a. *görsel* (Sf) sanat (A)

b. *sanat (A) *görseldi* (Sf)

Son olarak Quirk ve diğerlerinin belirttiği üzere, yüklemcil konumda kullanılan sıfatlar en çok eylemlere ve zarflara benzer. Bu tür sıfatlar bir karakteristikten/özellikten ziyade geçici bir duruma atıfta bulunurlar. Bunların en yaygın olanları *hasta*, *iyi*, *baygın* vb. gibi bir canlının sağlığına atıfta bulunanlardır (1972: 263). (*baygın (Sf) adam (A) - adam (A) baygındı (Sf).)

2.4.2.3. Sözdizimsel Dağılım Farkı

Adın niteleyicisi olarak sıfat, niteleyici konumda kullanıldığında, AÖ'de sabit bir yere sahiptir ve ad ile beraber hareket etmek zorundadır. Fakat bir cümleinin çekirdeği veya tümcecik (*clause*) olarak eylem, dağılımda daha bağımsızdır. Sıfat ve eylemin bu sözdizimsel yapıları (70)'te görülmektedir.

(70)

a. *Sisli* (Sf) hava (A) insanları oldukça karamsar yapmıştı.

b. İnsanları *sisli* (Sf) hava (A) oldukça karamsar yapmıştı.

c. İnsanları oldukça karamsar *sisli* (Sf) hava (A) yapmıştı.

ç. *Hava *sisli* (Sf) insanları oldukça karamsar yapmıştı.

d. *Sisli* hava *yapmıştı* (E) insanları oldukça karamsar.

e. *Sisli* hava insanları *yapmıştı* (E) oldukça karamsar.

f. *Sisli* hava insanları oldukça *yapmıştı* (E) karamsar.

g. Yapmıştı (E) sisli hava insanları oldukça karamsar.

Görüldüğü üzere sıfat sözdizimsel dağılım açısından eyleme göre daha sabit bir yere sahiptir. Sıfat, cümlelerin farklı konumlarına kaydırıldığında adla bir bütün oluşturduğu için addan bağımsız hareket edememektedir (70-b,c). Sıfat ve adın yeri değiştirildiğinde dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır (70-ç). Fakat sıfatın aksine eylem, sözdizimsel dağılımda daha bağımsız bir hareket alanına sahiptir (70-d,e,f,g). Dolayısıyla sıfat niteleyici konumda ada bağlı sabit, eylem ise esnek, bağımsızdır.

Bir sözcükte uyum işaretleyicilerinin bulunması, o sözcüğün bağımsızlığının bir işareti olarak kabul edilebilir. Böyle bir sözcük cümle içinde herhangi bir konuma kaydırılabilir ve baş ya da üye gibi başka bir sözcükle olan ilişkisi kesin olarak belirlenebilir. (71)'de görüleceği üzere *şanslı* sıfatı yüklem konumunda kullanıldığında ek eylem yardımıyla eylemin alabileceği ekleri (kişi, zaman vb.) almaktadır. Fakat aynı sıfat (72)'de niteleyici konumda bulunduğu herhangi bir işaretleyici almamaktadır. Kategorik özelliği yüklem konumunda olmak olan eylem, sözdizimsel esnekliğe sahiptir. Yüklem konumunda kullanılan bir sıfat da ek eylem sayesinde eylemin kategorik özelliklerini üstlendiği için esnek bir sözdizimsel dağılıma sahip olmaktadır. Bu kullanımda sıfat sözdizimsel dağılım bakımından bir ada bağımlı değildir.

(71)

Yüklemcil Konum

- a. Ahmet bugün çok *şanslısın* (Sf).
- b. çok *şanslısın* (Sf) Ahmet bugün.
- c. Bugün çok *şanslısın* (Sf) Ahmet.

(72)

Niteleyici Konum

- a. Bugün *şanslı insan* Ahmet'ti.
- b. *Şanslı insan* bugün Ahmet'ti.

- c. Bugün sensin *şanslı* insan.
- ç. *Bugün *insan şanslı* sensin.
- d. **Şanslı* bugün *insan* sensin.
- e. *Sensin bugün *insan şanslı*.

Görüldüğü üzere *şanslı* sıfatı niteleyici konumda kullanıldığında adla bir bütün oluşturduğu için onunla birlikte hareket etmek zorundadır. Bu hareket aynı zamanda sıfatın niteleyici konumda kalmasını zorunlu kılar. Sıfat ve adın yeri değiştirildiğinde (72-ç,d,e)’de görüleceği üzere dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Fakat (71)’de görüleceği gibi sıfat uyum işaretleyicisi almış ve yüklemcil konumda kullanılmıştır.

2.4.3. Sıfatın Bileştirmede (*Compounding*) Kullanımı

Sıfatların kategorik özelliklerinin birçoğunu kaybettiği diğer bir yapı ise bileşiklerdeki (*compound*) kullanımlarıdır. Bu bağlamda, sıfatlar bileşiklerin ögelerinden biri olarak kullanıldığında kategorik niteleme özelliğini yerine getiremez. Bu durum, sıfatların bileşiklerde kullanıldığında özelliklerinin çoğunu kaybetmesiyle ortaya çıkmaktadır (Bhat, 1994: 111-112). Bileştirme ve diğer sözcük oluşturma süreçleri, farklı sınıflara ait sözlüksel ögelerin daha düşük bir seviyeye indirilmesi olarak görülebilir. Bileştirmede ortaya çıkan son yapı (S+A=A) ad olarak sınıflandırılmaktadır. Fakat sıfat tek başına düşünüldüğünde işlevsel değişime (*functional shift*) uğramamakta, sadece yapıya ait dilbilgisel uyum sağlamaktadır.

Karadut bileşiğinde, *kara* (siyah-renk) sözcüğü, *dut* (meyve) adını niteleyen bir sıfat olarak düşünülebilir. Ancak bu düşünce, yapının dildeki gerçek kullanımını göz ardı etmemize sebep olur. Bir bileşik olarak bu sözcük, belirli bir meyve çeşidine, “diken meyvesine” atıfta bulunur. Sözcüğün kurucu unsurlarından biri olarak *kara*’yı içermesi çoğunlukla anlam dışıdır. Bu bağlamda atıfta bulunulan meyvenin renginin *kara* olması gerekmez. Aslında *karadut* yalnızca olgunlaştığında *kara* (veya koyu mor),

olgunlaşmadığında yeşil veya kırmızıdır. Ayrıca bu türün meyvesinin “beyaz” olan (beyaz dut) bir alt çeşidi de vardır. Niteleyici olarak işlev gören bir sıfat içeren AÖ’ler bu noktada bileşiklerden oldukça farklıdır. *Kara dut* AÖ’sü yalnızca kara renkli bir meyveye atıfta bulunmak için kullanılır. Olgunlaşmamış bir meyveye veya beyaz bir çeşidine atıfta bulunmak için kullanılamaz. *Kara* sıfatının bu son yapıda (AÖ) niteleyici işlevi vardır. Bu nedenle belirttiği özellik, bu ifadenin gönderimini oluşturmada çok önemlidir.

Bu yapılar belirli bir nesneyi adlandırma işlevini yerine getirebilir ancak bunu farklı şekilde yaparlar. Bileşik sözcükler söz konusu olduğunda, yapı ile nitelenen/açıklanan nesne arasındaki ilişki uzlaşma (*convention*) yoluyla (gösteren ile gösterilen arasındaki nedensizlik) kurulurken, AÖ’ler söz konusu olduğunda, ifadenin işaret ettiği özelliğin ilgili nesnede gerçekten gözlemlenebilmesi temelinde kurulur (Bhat, 1994: 114). Dolayısıyla bu yapılar ile AÖ niteleyicisi olarak kullanılan sıfatlar arasında fark vardır.

Bu iki yapı arasında bürünbilim (*prosody*) açısından bazı ayrımlar vardır. Bileşik yapılarda vurgu (*stress*) tek iken AÖ yapısında iki ayrı sözcük olduğundan iki vurgu vardır. Bileşik yapılarda durak (*pause*) yokken AÖ yapılarında vardır.

2.4.3.1. Anlambilimsel İçeriğin Belirsizleşmesi

Bir sıfatın belirttiği özellik, niteleyici olarak işlev görmesinde çok önemlidir. Sıfat tek, belirli bir özelliğe sahip olmalı ve herhangi bir belirsizliğe yol açmamalıdır. Fakat sıfat, bileşiklerin parçası olarak kullanıldığında genellikle bu özelliği gösteremez. Belirttiği özellik, bileşiklerin gösterimi söz konusu olduğunda büyük ölçüde belirsizleşir ve sıfatsal nitelik önemsizleşir.

(73)

Bileşik (Compound)

Ad Öbeği (Noun Phrase)

a. karadut (A)	kara (Sf) dut (A)
b. karatavuk (A)	kara (Sf) tavuk (A)
c. karakulak (A)	kara (Sf) kulak (A)
ç. uzunkuyruk (A)	uzun (Sf) kuyruk (A)
d. sarıkanat (A)	sarı (Sf) kanat (A)
e. beyazsinek (A)	beyaz (Sf) sinek (A)
f. kocabaş (A)	koca (Sf) baş (A)

Bileşik yapılarda, asıl önemli olan kurucu unsurlar veya kurucu unsurlar tarafından belirtilen anlam değil, bileşik yapıların ilgili dilde ifade ettiği gerçek kullanımıdır. Örneğin, bir kuş türü olan *karatavuk*'un mutlaka siyah olması gerekmez. Bu yapının göndermede bulunduğu ardıc kuşu ailesindeki kuşların sadece erkekleri siyah, dişiler ise tozlu kahverengi tüylere sahiptir. Ancak kara/siyah bir kuşun mutlaka o renkte olması gerekir ve dolayısıyla bu yapı dışı bir *karatavuk*'a göndermede bulunmak için kullanılamaz (Bhat, 1994: 115). (74)'teki örneklerin tümünde bu durum gözlemlenebilir. Ayrıca *karatavuk* bileşiği, *kara* sıfatıyla aynı anlama sahip olan *siyah* sıfatıyla kurulamaz. Fakat AÖ yapısında hem *kara* hem de *siyah* sıfatı *kuşu* nitelemek için kullanılabilir ve bu AÖ'lerin anlambilimsel içerikleri aynıdır.

(74)

- a. karadut> *siyahdut – siyah dut (AÖ)
- b. karatavuk> *siyahtavuk – siyah tavuk (AÖ)
- c. karakulak> *siyahkulak – siyah kulak (AÖ)
- ç. beyazsinek> *aksinek – ak sinek (AÖ)

(74-a)'da *karadut*, (74-b)'de *karatavuk*, (74-c)'de *karakulak* bileşiği *siyah* sıfatıyla, (74-ç)'de ise *beyazsinek* bileşiği *ak* sıfatıyla kurulduğunda dilbilgisi dışı bir

yapı ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bileşiklerin AÖ'deki kullanımlarında hem *kara* hem de *siyah* sıfatı tarafından nitelenme gerçekleşmektedir.

2.4.3.2. Dereceleme Zarflarıyla Nitelenememe

Adsıl bileşiklerde (*nominal compounds*) yer alan sıfatlar *çok*, *en*, *daha* gibi dereceleme zarflarıyla (karşılaştırma ve üstünlük) nitelenemezken, AÖ'lerin niteleyicisi konumunda olan sıfatlar bu sözcüklerle nitelenebilmektedir. Türkçe üzerinden örneklendirirsek *kara/siyah tavuk* AÖ'sündeki *siyah* sözcüğünün *çok* ile nitelenebildiği, ancak *karatavuk* bileşiğindeki *kara* bileşik üyesiyle nitelenemediği görülmektedir. Çünkü bir dereceleme zarfı (*degree word*), adın niteleyicisi konumunda bulunamaz. Bileşiğin yapısında bulunan sıfat, artık niteleyici işlevini yerine getiremediğinden dolayı bileşik, ad sınıfına aittir. Dolayısıyla zarf adı niteleyemiyorsa ve adı nitelemek sıfatın kategorik özelliğiye zarf ile ad arasında mutlaka bir sıfat bulunmalıdır. Ek olarak *karatavuk* sözcüğünün *çok* ile nitelenebilmesi için *çok* sözcüğünün miktar bildiren belirleyici sınıfında olması gerekmektedir.

(75)

Bileşik (*Compound*)

Ad Öbeği (*Noun Phrase*)

a. çok (*Z/BEL) karatavuk (A)

ç. çok (Z/*BEL) kara/siyah (Sf) tavuk (AÖ)

b. *daha (Zf) karatavuk (A)

d. daha (Zf) kara/siyah (Sf) tavuk (AÖ)

c. *en (Zf) karatavuk (A)

e. en (Zf) kara/siyah (Sf) tavuk (AÖ)

Ek olarak *çok* sözcüğü, (75-a)'da görüleceği üzere zarf olarak kullanıldığında dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkarken aynı sözcük belirleyici (*determiner*) olarak kullanıldığında dilbilgisel bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi, bir adın belirleyici ile nitelenebilmesidir. Benzer şekilde (75-ç)'de ise *kara/siyah* sıfatının *çok* zarfıyla bir derecelenebildiği fakat *çok* belirleyicisiyle nitelenemediği görülmektedir.

2.5. Sözcük Sınıflarında İşlevsel Değişim (*Functional Shift*)

Dünya dillerinde yapım ekleriyle (*derivational morphemes*) sözcük üretilmesinin yanı sıra halihazırda var olan sözcükleri temel alarak yeni sözcük oluşturmanın başka bir yöntemi daha vardır. Bu yöntem, işlevsel değişim (*functional shift*) denilen dilbilgisel süreçtir. Bu dilbilgisel süreç için kabul edilmiş genel bir adlandırma/terim yoktur. Araştırmacılar, birçok terim önermiş⁹ ve kullanmıştır. Bunlar arasından daha çok dilbilimsel yaklaşımlara bağlı olarak işlevsel değişim (*functional shift*) dönüştürüm/evirtim (*conversion*), sıfır türetim (*zero derivation*)¹⁰ terimleri kullanılmıştır. Bu araştırmada kuramsal bağlamda işlevsel değişim terimi kullanılacaktır.

İşlevsel değişim, belirli bir sözcük sınıfındaki bir sözcüğün, herhangi bir biçimsel işaret veya değişiklik göstermeksizin, başka bir sınıftaki sözcük olarak kullanılmasıdır (Schönefeld, 2005: 131). Diğer bir deyişle, sözlükbirim olarak sınıfı sözlükte belli olan bir sözcüğün sessel olarak biçimbilimsel bir süreçten geçmeden, formunda herhangi bir değişiklik olmadan başka bir sözcük sınıfı olarak kullanılmasıdır. Değişikliğe uğrayan bu sözcüğe sıfır (Ø) yapım ekinin eklendiği varsayılmaktadır. Bu tür bir değişimde veya türetimde meydana gelen tek somut fark her zaman olmasa da vurgudaki (*stress*) değişikliktir (Brinton ve Brinton, 2010: 101). İşlevsel değişimin gerçekleştiği sözcük örneklerinde hangi sözcük sınıfının temel olduğunu, işlevsel

⁹ Quirk ve diğ. (1972), Vogel (2000), Plag (2002), Matthews (2014), *conversion* (dönüştürüm); Adams (1973), Bloomfield (1979), Lipka (1992), *zero-derivation* (sıfır türetim); Sarı (2000), işlevsel değişim (*functional shift*).

¹⁰ “Sıfır türetim eki (*zero-suffixation*) kavramı, işlevsel değişime uğrayan sözcüklerin biçimbilimsel yapısında bir ekin olduğunu ancak bu ekin sesbilimsel olarak görülemeyeceğini veya duyulamayacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda dilde sıfır eki varsayımı garip görünebilir. Fakat anadili konuşurları, sözcüklerinin görünmeyen veya işitilmeyen parçaları olmasına rağmen yine de sözcükleri birbirinden ayırt edebilir” (Plag, 2002: 15).

değişime uğradığını belirlemek çoğu zaman zordur. Bazen sözcüğün anlambilimsel içeriği veya biçimbilimsel yapısı ipucu sağlayabilmektedir.

İşlevsel değişime uğrayan yapıları bulmak için, sesbilimsel olarak tamamen aynı olan sözcük çiftleri aranmalıdır (Plag, 2002: 134). Plag, İngilizceye ait bazı örnekler vermiştir:

- a. the bottle (A) – (şişe)
to bottle (E) – (şişelemek)
- b. the hammer (A) – (çekiç)
to hammer (E) – (çekiçlemek)
- c. to call (E) – (aramak)
a call (A) – (bir arama)
- ç. open (Sf) – (açık)
to open (E) – (açmak)
- d. poor (Sf) – (fakir)
the poor (A) – (fakir)

İşlevsel değişim, sınıfların kategori dışı kullanımlarından farklı, daha radikal bir süreçtir. Çünkü bu süreçte sözcük formu değişmese de kategorik özellikleri tamamen yeni sınıfa uygun hâle gelir. Yani belirli bir sözcük sınıfına ait olan sözcük, işlevsel değişime uğradığında, dönüştüğü sözcük sınıfının kategorik özelliklerini kendi üzerinde barındırır.

(76)

- a. Onun *tatlı* (Sf) ve *sevimli* (Sf) çocuğu (A) vardı.
- b. Masanın üzerinde *tatlı* (A) vardı.

(76-a)'da *tatlı* ve *sevimli* sözcükleri AÖ yapısında niteleyici olarak var olurken, (76-b)'de aynı sözcük ad olarak tek başına AÖ yapısındadır. Her iki sözcüğe bakıldığında biçimbilimsel veya sesbilimsel bir farklılık görünmemektedir. Her iki

sözcük de tamamen aynı formdadır. Fakat her iki sözcüğün de hem sözdizimsel dağılımı hem de öbek yapısının farklı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla (76-a)'daki sözcük sıfat iken (76-b)'deki sözcük ad sınıfına aittir.

İşlevsel değişimde ayırt edici özellik, çekimin düzenliliğidir (*inflection regularity*)¹¹. Dönüştürülen sözcükler, dönüştüğü sınıfa bağlı olarak her zaman düzenli ve üretken çekim alır, düzensiz bir çekim almazlar. Dolayısıyla *tatlı* sözcüğü ad sınıfına dönüştürüldüğünde, daha önce sıfat sınıfına ait olan ve sıfat sınıfının kategorik özelliklerini üzerinde barındıran sözcük artık ad sınıfının kategorik özelliklerini alacaktır ve işlevsel değişim ile kategori dışı kullanım arasındaki en temel fark budur. (77)'ye bakıldığında sözcüğün ad sınıfının alabileceği ekleri aldığı (durum kategorisi) ve sıfat tarafından nitelenebildiği görülmektedir. Ayrıca bu sözcükler, belirleyicileri (*determiners*) öbek yapısında bulundurmaya izin vermektedir.

(77)

- a. Bana *tatlıyı* (A) verebilir misin?
- b. Masanın üzerindeki *tatlıdan* (A) alabilirsin.
- c. Pastanedeki *tatlıları* (A) almıştım.
- ç. Bugün *lezzetli* (Sf) bir (BEL) *tatlı* (A) yedim.
- d. arabanın *beyaz+ı* (Sf)
- e. *benim *beyaz+ım* (Sf)

Sözcüklerde meydana gelen vurgu değişiklikleri de sözcük sınıfının değişmesini mümkün kılar. Örneğin eylem, vurgu değişikliği sonucunda ada dönüşebilir. Aşağıdaki örneklere bakıldığında adın ilk hecesinde (ön ek) ve eylemin ikinci hecesinde (kök) vurgu açısından farklılık görülür.

¹¹ Bir dildeki sözcüklerin dilbilgisi kategorilerine (çoğul, kişi, zaman, hal vb.) uygun olarak sistematik biçimde çekimlenme durumunu ifade eder.

Ad	Eylem
a. <i>condúct</i>	<i>cónduct</i>
b. <i>rebél</i>	<i>rébel</i>
c. <i>permít</i>	<i>pérmit</i>
ç. <i>recórd</i>	<i>récord</i>
d. <i>objéct</i>	<i>object</i> (Brinton and Brinton, 2010: 102)

Pavol Štekauer, İngilizcede işlevsel değişimin altı özelliğinden bahsetmiştir. Bu altı özellik aşağıda verilmiştir.

- a.** Kavramsal olarak yeniden sınıflandırma,
- b.** Analiz edilemeyen onomasyolojik (adlandırma) seviye,
- c.** Sözcük sınıfı değişikliği,
- ç.** Dönüşen sözcükler arasındaki anlamsal yakınlık/uzaklık,
- d.** Temel formların fonolojik/yazımsal kimliği,
- e.** Sistem düzeyinde (dil) paradigmatic (dizisel) ve sözdizimsel dağılımın değişmesi (1998: 11).

(78)'deki örneklerin tümü, Štekauer'ın işlevsel değişim hakkında verdiği özellikleri yansıtmaktadır. Her iki sözcük arasında kavramsal yeniden sınıflandırma gerçekleşmiş ve sözcükler arasında anlamsal yakınlık söz konusudur. Bu sözcüklerde işlevsel değişime bağlı olarak sınıf değişikliği gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu sözcükler arasında paradigmatic ve sözdizimsel dağılım farklılaşmıştır.

(78)

- a.** Dün akşam *dolu* (A) yağmış,
Arabadaki *dolu* (Sf) şişeyi gördün mü?
- b.** Karı ve *koca* (A) ailenin temelidir.
Yoldaki *koca* (Sf) adam düştü.
- c.** Kuşların sindirim kesesine *katı* (A) denir.

Yemekte *katı* (Sf) yiyecekler vardı.

ç. O günler *artık* (Zf) masal oldu.

Restoranın *artık* (Sf) yemekleri döküldü.

d. Dün *ebedî* (Sf) gecelerden biriydi.

Çağırmama rağmen *ebedî* (Zf) gelmedi

e. Okuldaki en *tatlı* (Sf) çocuktu.

Masadaki *tatlı* (A) güzel görünüyordu.

f. Kalemleri *düz* (Sf) masaya koymuştu.

Sabah çocuklarla *düze* (A) gitmiştik.

Türkiye Türkçesinde de özellikle bazı sözcük sınıfları herhangi bir biçimlenmeye tabi olmadan işlevsel değişikliğe uğrayabilmektedir (Sarı, 2000; Zengin, 2003; Bağrıaçık, 2018). Özellikle sıfatın çoğu zaman zarf olarak kullanıldığı varsayılır.

(79)

a. Kadın *güzel* konuştu.

b. *Güzel* çiçekler koparıldı.

Alan uzmanları tarafından (79-a)'da *güzel* sözcüğü zarf, (79-b)'de *güzel* sözcüğü sıfat olarak belirlenmektedir. Bu durum bir işlev yitimi mi yoksa yeni bir türetim mi tartışmaya açıktır. Her iki örnekte de söz konusu sözcüğün formu aynıdır. Biçimbilimsel yapılarında bir fark yoktur. Fakat sözdizimsel dağılıma bakıldığında (79-a)'da söz konusu sözcük EÖ, (79-b)'de de AÖ'nün öbek yapısında niteleyicidir. (79-a)'da sözcük eylemin durumunu, (79-b)'de ise adın niteliğini bildirmektedir. (79-a)'da *güzel* sözcüğü eylemin niteleyicisi ve durumunu bildirdiğinden zarf, (79-b)'de *güzel* sözcüğü adın niteleyicisi ve niteliğini bildirdiğinden sıfat sınıfı olarak varsayılır. Dolayısıyla iki sözcük form olarak birebir aynı olsa da iki farklı sözcük sınıfı olarak belirlenmelidir. Ayrıca eylemin niteleyicisi olan sözcükler *güzelce* zarf türetim eklerini biçimbilimsel

yapısında bulundurabilmektedir. Sıfat ve zarf arasındaki bu ilişkiler tez boyunca tartışılacaktır.

Ek olarak doğal dillerde ve bunun bir üyesi olan Türkçede her sözcük sınıfının kendine has özellikleri/gereklilikleri olmasının yanında bazı sözcük sınıflarının kategorik özellikleri açısından birbirleriyle kesiştiği noktalar vardır. Bundan dolayı sözcük sınıflarını belirlemek her zaman kolay olmamıştır. *İyi* sözcüğü (80)'deki örneklerde görüldüğü gibi dikkat çekicidir:

(80)

a. *İyi insan* üzülmeye mahkûmdur.

b. *İyiler* her zaman kazanır.

c. İnsan *iyi* düşünmelidir.

Yukarıda *iyi* sözcüğünün her bir örnekte işlevsel değişime bağlı olarak farklı sınıfta olduğu varsayılmaktadır. Ancak akla ilk gelen soru acaba bu *iyi* sözcüğünün temel bir sınıfı var mıydı, varsa hangisiydi? (sıfat mı, ad mı, zarf mı?) Aslına bakılırsa (80-a)'daki *iyi* açıkça sıfattır. Çünkü *iyi* sözcüğü *insan* adının soyut bir özelliğini belirterek onu nitelemiştir. (80-b)'ye baktığımızda ise *iyiler* sözcüğünün sağında bir sözcüğün eksiltildiği sezilmektedir. Yani, öbeğin aslının *iyi insanlar* olduğu anlaşılmaktadır. Bir sözcüğün prototip sıfat olarak sınıflandırılması için çokluk, iyelik, sayı gibi kategorilerde çekimlenmemesi, varlık ve kavramları nitelemesi, anlamlarını belirginleştirmesi gerekir. Bu örnek yapıyı ad olarak ulamlayan yaklaşım/kuram olduğu gibi sıfat olarak ulamlayan yaklaşım/kuram da vardır. (80-c)'de ise sözcüğün kullanım bağlamına bakıldığında işlevsel değişim olduğu görülebilir. Bu örnekte sözcüğün sınıfı herhangi bir ek almadan değişime uğramıştır. (80-c)'de *iyi* sözcüğü varlık ve kavramların niteliğini değil eylemin durumunu bildirmektedir. Türkçede sıfatları ve zarfları, biçimbilimsel yapı açısından çoğu durumda birbirinden ayırmak oldukça zordur. Ancak sözdizimsel dağılım ve anlambilimsel içerik bakımından her iki sınıf da

birbirinden farklı kategorik özelliklere sahiptir. Örneğin zarflar başta eylemler, sıfatlar ve zarflar ile öbek oluştururken sıfatlar ancak adlar ile öbek oluşturabilir. Anlambilimsel içerik olarak da sıfatlar adların nitelikleri hakkında bilgi verirken zarflar eylemlerin durumları hakkında bilgi verir.

2.6. Ara Değerlendirme

II. Bölüm, sözcük sınıflarının dilde sabit ve mutlak kategoriler olarak ele alınmasının yetersiz olduğunu, sınıflandırmanın ölçüt temelli, bağlama duyarlı ve işlevsel bir çerçevede yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle sıfatların farklı bağlamlarda sergilediği kullanımlar, sıfatların katı sınırlar yerine dereceli ve esnek yapılar olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu Bölüm’de, sözcük sınıfı belirlemede kullanılan anlambilimsel içerik, biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım ölçütleri sistematik bir biçimde karşılaştırılmıştır. Sıfat sınıfını belirlemede anlambilimsel içerik ve biçimbilimsel yapı ölçütleri belirli örneklerde ve düzeyde belirleyici olmakla birlikte, söz konusu ölçütler arasında sözcüklerin sözdizimsel dağılımının sınıflandırma açısından en tutarlı ve açıklayıcı ölçüt olduğu gözlemlenmiştir.

Türkçe üzerine geleneksel yaklaşımla yapılan sınıflandırmalar ile çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarının karşılaştırılması, geleneksel sınıflandırmaların sınırlılıklarını görünür kılmış; çağdaş ve kullanıma duyarlı yaklaşımların sıfatların davranışlarını açıklamada daha elverişli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu karşılaştırma, çalışmanın kuramsal tercihlerini gerekçelendirmiştir.

Son olarak sıfatların kategori dışı kullanımları (adsıl kullanım, yüklem konumunda kullanımı ve bileştirmede kullanım), sınıflandırma açısından ayrıntılı biçimde ele alınarak bu kullanımların bir sınıf değişimi değil, kategori dışı kullanım olduğu gözlemlenmiştir.

3. BÖLÜM: SÖZCÜK SINIFI İÇERİSİNDE SIFAT

Farklı dilbilgisi yaklaşımlarına ait sözcük sınıfı çalışmalarında, sıfat sınıfını araştıran, inceleyen birçok araştırmacı olmuştur. Bu araştırmacılar söz konusu sınıf üzerine bazı açıklama ve tanımlar yapmıştır. Bu tanım ve açıklamalar, *geleneksel dilbilgisi yaklaşımı* ve *çağdaş dilbilgisi yaklaşımı* bilgileri temelinde yapılmıştır. Geleneksel yaklaşıma göre sıfat, adın önüne gelerek adı niteleyen ve belirten aynı zamanda adın özellikleri hakkında bilgi veren sözcük sınıfıdır. Bu yaklaşımda sıfat için *önad* terimi de sıklıkla kullanılmıştır (Ergin, 1958/2009: 244; Banguoğlu, 1974/2015: 341; Koç, 1998: 149; Korkmaz, 2014: 335). Çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında da sıfat, adın özellikleri hakkında bilgi veren özellik-sözcüğüdür. Bu çalışmaların çoğu sıfatı, Türkçe geleneksel dilbilgisi çalışmalarının aksine yalnızca adın önünde bulunan bir sınıf olarak değil, daha geniş bir çerçevede ele almıştır. Bu yaklaşımlara göre sıfat, niteleyici konumda bulunabildiği gibi aynı zamanda yüklemcil konumda bulunup bir adın niteliği hakkında bilgi verebilmektedir. Dolayısıyla bir sıfatın adı nitelemesi ve özelliğini belirtmesi için mutlaka bir adın önünde bulunması gerekmez. Sıfatın niteleme işlevi kategorik özelliğidir ve adı niteleyebileceği veya değiştirebileceği tek bir özelliği belirtmek zorundadır (Bhat, 1994: 23; Trask, 1996: 7; Demircan, 1999: 128; İmer vd. 2019: 201)

Türkçede yapılan gözlemlere bağlı olarak prototip bir sıfat (sınıfını daha çok temsil eden), daima AÖ'nün başı olan addan önce gelir. Yani sıfat adın solunda bulunur. Çünkü Türkçe sağ başlı bir dildir. Türkçede sıfat, yüklemcil konumda bulunabildiği gibi aynı zamanda ad sonrası konumda da bulunabilir. Bu konumuyla sıfat, adın alabileceği bazı ekleri biçimbilimsel yapısında bulundurabilir. Türkçede sıfat, AÖ'nün başı olarak yer aldığında, adsıl (*nominal*) olarak kabul edilir ve kısmî olarak adın kategorik özelliklerini de üzerinde barındırır.

(81)

a. Arabanın (A) *kırmızı*+sı/*hızlı*+sı (Sf-ad işlevli) tercih edilir.

b. Kitabın (A) *yaprağ*+ı/*sayfa*+sı (A) belli değildir.

(81-a)'da AÖ'de *kırmızı* veya *hızlı* ad mı hatta AÖ'nün başı mı kabul edilecek tartışmaya açık bir olgudur. (81-b)'de ise *yaprak* veya *sayfa* sözcükleri addır ve bu öbek AÖ'dür. (81-a)'da öbek başı konumunda bulunan sözcükler, anlambilimsel açıdan adın özelliği hakkında bilgi vermektedir. Üstelik sıfatın kategorik özelliklerinin neredeyse tamamını da üzerinde barındırmaktadır. Bu sıfatın sadece sözdizimsel dağılımı farklıdır. Hem (81-a) hem de (81-b)'de AÖ yapısı açısından bir farklılık görünmese de (81-a)'da öbek başında bulunan sözcükler sınıf olarak sıfat kabul edilmelidir. Bu kullanım, sıfatın kategori dışı kullanımıdır. Ayrıca ad konumunda bulunan sıfatlar, adın işlevini üstlendiği için öbek yapı olarak da bir AÖ varsayılmalıdır.

3.1. Sıfatın Kategorik ve Kategori Dışı Özellikleri

Her sınıfın kategorik özelliği olduğu gibi sıfatın da kendine ait kategorik özellikleri vardır. Bunun yanında sözdizimsel dağılımda sıfat, diğer sınıflara ait bazı kategorik özellikleri üstlenmektedir. Bu durum daha çok açık sınıf üyeleri (ad, sıfat, zarf, eylem) arasında gerçekleşir. Çünkü bu sınıflarda yeni sözcük oluşumu ve sınıflar arası anlam, biçim ve sözdizim ilişkileri oldukça yoğundur. Bu bağlamda sıfatın sınırlarını belirlemek amacıyla sıfat sınıfının kategorik (birincil) ve kategori dışı (ikincil) özellikleri arasında ayrım yapmak gerekir. Kategorik ve kategori dışı olma durumu aynı zamanda prototip kuramıyla yakından ilişkilidir. Çünkü kategorik bir kullanım prototip (daha çok temsil eden), kategori dışı bir kullanım ise prototip olmayan (daha az temsil eden) bir kullanımdır. Sonraki başlıklarda sıfatın kategorik ve kategori dışı özellikleri hakkında bilgiler verilecektir.

3.1.1. Sıfatın Kategorik Özellikleri (Sınıf Tanımlayan)

Sıfatın kategorik özellikleri, sıfat sınıfındaki tüm üyeleri kapsayan mutlak özellikler olarak değil, bu sözcük sınıfını diğer sözcük sınıflarından ayırt etmeye yarayan sınıf tanımlayıcı özellikler olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu özelliklerin hepsi, sıfat sınıfının tüm üyelerinde zorunlu olarak bulunmayabilir. Ancak bu özelliklerin büyük bir bölümü, sıfat olarak sınıflandırılan sözcüklerin önemli bir kısmında gözlemlenmektedir. Öte yandan bazı özellikler yalnızca sınırlı sayıda sıfattan ortaya çıkmakla birlikte, başka hiçbir sözcük sınıfında görülmemeleri bakımından ayırt edici bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle sıfata ait kategorik özellikler, sıfatın anlambilimsel içerik, biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım sınırlarını katı bir biçimde belirlemekten ziyade, sıfat sınıfının prototip yapısını ortaya koyan ve sınıf içi çeşitliliği açıklamaya imkân veren ölçütler olarak varsayılmalıdır.

3.1.1.1. Niteleme (*Attribution*) ve Niteleyici Konum (*Attributive Position*)

Niteleme (*attribution*), bir birimin özelliklerinin/niteliklerinin başka bir birim tarafından belirtilmesidir (İmer vd., 2019: 201). Daha önce ifade edildiği gibi Türkçede sıfat ve zarf sözdizimsel dağılımda niteleyici (*attributive*) olarak kullanılır. Sıfat, adı; zarf ise eylemi, sıfatı ve kendisini niteler. Bunun yanında adın da niteleyici konumda bulunabildiğine dair araştırma ve açıklamalar vardır (Johanson, 2004; Bağrıaçık, 2018: 7).

Niteleme, sıfatın en temel ve kategorik özelliklerinden birisidir. Aynı zamanda hem bir birimin niteliği hakkında bilgi verme hem de niteleyici konumda bulunabilme zarfın da kategorik özellikleri arasındadır. Sıfat ve zarf öbek yapıda bu konumlarıyla eklenti olarak yer alır. Bunun yanı sıra kategorik özelliği olmamasına rağmen adlar da niteleyici konumda bulunabilmektedir. Ancak adın nitelemesi sınıf tanımlayıcı bir özellik değildir ve bu, kategori dışı bir kullanımla mümkün olur. (82)'ye bakıldığında

Türkçede ad, sıfat ve zarf sınıflarının niteleyici konumda yer alabildiği görülür. (82-a)'da bir sıfat adı, (82-b)'de bir zarf eylemi, (82-c)'de ise bir ad yine adı nitelemiştir.

(82)

a. AÖ[*büyük* (Sf) ev (A)]

b. adam EÖ[*yalnız* (Zf) yaşıyordu (E)]

c. AÖ[*demir* (A) tren (A)]

Türkçe geleneksel dilbilgisi yaklaşımında sıfat ve niteleyici kavramları birbiriyle karıştırılmaktadır. Sıfat (*adjective*) bir sözcük sınıfıdır, niteleyici (*attributive*) ise dilbilgisel bir işlevdir, yani sözdizimsel bir olgudur. Geleneksel dilbilgisindeki sıfat tamlamasının birinci tarafının, niteleyen kısmının adıdır, yani tamlayandır, bir başka deyişle niteleme işlevidir. Bu bağlamda sıfat sözlüksel birim, niteleyici ise sözdizimsel birimdir (Sultanzade, 2008: 3933-3937). Dolayısıyla TS'de sıfat etiketiyle işaretlenen sözcükler sıfat (*adjective*)'tır. Bu sözcük sınıfının sözdizimsel dağılım içerisindeki kullanımı niteleyici (*attributive*)'dir. Bir sıfatın adı nitelediği işlev veya konum niteleyici işlevi/konumudur. (83-b)'de *çirkin adam* AÖ'sünde *çirkin* adın özelliğini belirterek niteleme gerçekleştirmiştir ve sıfat sınıfına ait bir sözcüktür. Aynı zamanda bu sözcük, sözdizimsel birim olarak niteleyicidir. Dolayısıyla bir sözcüğün hem sınıfından hem de sözdizimsel dağılım içerisindeki işlevinden bahsetmek mümkündür.

(83)

a. SÖ[*çirkin* (Sf)]

b. AÖ[*çirkin* (Sf-niteleyici/eklenti) *adam* (A-baş)]

Sıfatların temel ve işaretli işlevi olan niteleyici işlevi, tipolojik olarak birçok dilde benzer sözdizimsel dağılımlar göstermektedir (Comrie, 2018).

(84)

Almanca

a. der (BEL) gute (Sf) Mann (A) (Comrie, 2018: 98).

Fransızca

a. son (BEL) ancienne (Sf) école (A) (Comrie, 2018: 193).

İngilizce

a. the (BEL) good (Sf) man (A) (Comrie, 2018: 76).

(84)'te verilen örneklerde sıfat, adın önünde yer alarak onun niteliksel özelliklerini belirtmekte ve adın gönderim kapsamını sınırlamaktadır. Bu tipolojik örnekler, niteleyici sıfatların birçok dilde ad ile sıkı bir öbek bütünlüğü oluşturduğunu ve sıfat-ad ilişkisinin anlambilimsel açıdan varlık tanımlayıcı bir rol üstlendiğini gösterir.

3.1.1.2. Çokanlamlılık (*Polysemy*)

Bir sıfat, birbiriyle ilişkili ancak bağlama göre farklılaşan birden fazla anlama sahip olabilmektedir. Alanyazında sıfat çokanlamlılığının, ad ve eyleme göre daha ölçeksel, bağlama duyarlı ve ilişkisel olduğu vurgulanır (Cruse 1986; Taylor 2003). Dolayısıyla sıfatlar nitelediği adın bağlamına göre farklı anlambilimsel içerik kazanabilmektedir. Yani sıfat, sözdizimsel dağılım bakımından AÖ'de nitelediği adla birlikte farklı anlamsal içeriğe sahip olmaktadır.

(85)

a. açık (Sf) pencere (A)

b. açık (Sf) fikir (A)

c. açık (Sf) soru (A)

(85)'te *açık* sıfatının anlambilimsel içeriği her bir örnekte farklıdır. (85-a)'da fiziksel açıdan kapalı olmayan bir pencereden söz edilmiştir. (85-b)'de ise bir fikrin geniş veya esnek olmasından; (85-c)'de ise cevabı belli, anlaşılır bir soru anlamı çıkmaktadır. Aynı durumu (86)'da görmek mümkündür. *Sert* sıfatı her bir örnekte öbek kurduğu adların göndergesine göre farklı anlambilimsel içeriğe sahiptir.

(86)

a. sert (Sf) zemin (A) (fiziksel direnç)

b. sert (Sf) öğretmen (A) (davranış biçimi)

c. sert (Sf) eleştiri (A) (soyut durum)

Bu bağlamda sıfat+ad dizilimlerinde anlamsal birleşim belirleyicidir. Bu, sıfatların göndergesel özelliklerinin adlardan farklı olduğunu göstermektedir.

3.1.1.3. Karşıtanlamlılık (*Antonymy*)¹² ve Yakınanlamlılık (*Synonymy*)¹³

Sıfat sınıfının kategorik özellikleri içinde aynı zamanda karşıtanlamlılık ve yakınanlamlılık ilişkileri de vardır. Sözcük anlambilim alanında karşıtanlamlılık, bağdaşmazlık (*incompatibility*) ilişkilerinin bir görünümü olarak tanımlanmaktadır (Saeed, 2003; Murphy, 2010). Bu ilişkiler, Kuramsal Çerçeve'de Türkçe için verilen anlamsal tiplerde ve özellikle aynı anlamsal tip içinde bulunan bazı sıfatlarda açıkça

¹² “Karşıtanlamlı: Anlam açısından sözcükler arasında birbirinin zıttı olma durumudur. Bazı dilbilimciler, *büyük-küçük* vb. çiftleri, *erkek-dişi* gibi karşıt anlama sahip olanlardan ayırır. Birinciler aşamalıdır ve derecelendirilir; örn. *daha küçük*, *en küçük*. İkinciler ise aşamaya sahip değildir ve derecelendirilemezdir; örn. **daha erkek*.” (İmer vd., 2019: 175)

¹³ “Sözcük ve cümlelerin özdeş anlamlı olmalarıdır. Anlambilimciler tam bir yakınanlamlılığın olamayacağını, çünkü böyle bir durumun sadece eşanlama sahip iki sözcüğün tüm bağlamlarda birbirlerinin yerine kullanıldığında mümkün olabileceğini söyler. örn. *beyaz* ve *ak*: *beyaz peynir*, **ak peynir* ya da *kara* ve *siyah*: *kara toprak*, **siyah toprak*.” (İmer vd., 2019: 118)

görülmektedir. Karşıtanlamlılık ve yakınanlamlılık, ad ve eylemlerde¹⁴ az da olsa görülmekle birlikte özellikle sıfat sınıfında sistematik bir şekilde görülen kategorik bir özelliktir. Bu açıdan hem karşıtanlamlılık hem de yakınanlamlılık özelliği, sıfatı diğer sınıflardan ayıran önemli bir parametredir.

Karşıtanlamlılık

(87)

- a. uzak – yakın
- b. hızlı – yavaş
- c. hafif – ağır

Yakınanlamlılık

(88)

- a. güzel – hoş
- b. kötü – fena
- c. sevimli – tatlı

Yukarıda verilen örneklerde (87)'de karşıtanlamlılık ilişkisi; (88)'de ise yakınanlamlılık ilişkisi görülmektedir. Bu sıfatların aynı anlamsal tip içerisinde bulunması dikkat çekicidir. Bunun yanında sıfat, aynı anlamsal tip içerisinde yer alan karşıtanlamli çiftlerden sadece biriyle niteleme gerçekleştirebilir. Aynı anlamsal tipte bulunan karşıtanlamli çiftlerle bir ad nitelenmek istendiğinde dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır.

(89)

- a. **yakışıklı* (Sf) ve *çirkin* (Sf) çocuk (A)
- b. **mutlu* (Sf) ve *üzgün* (Sf) adam (A)
- c. **yuvarlak* (Sf) ve *kare* (Sf) masa (A)

¹⁴ **Karşıtanlamlılık:** savaş-barış, erkek-kadın (A); doğmak-ölmek, almak-vermek (E) **Yakınanlamlılık:** ev-konut, çocuk-yavru (A); bakmak-izlemek, yürümek-dolaşmak (E)

ç. *genç (Sf) ve yaşlı (Sf) baba (A)

d. *uzak (Sf) ve yakın (Sf) köy (A)

(89)'daki sıfatlar karşıt anlamlılık ifade etmektedir. Dolayısıyla (89-a)'daki *çocuk* AÖ'sü özellik bakımından sadece *yakışıklı* veya *çirkin* olabilir. Karşıt anlamlı çiftler olan bu sıfatlar, beraber bir adın niteleyicisi olduklarında dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Fakat cümle içerisinde anlamsal tipleri karşılayan birden fazla varlık/kavram varsa dilbilgisel bir yapı elde edilebilir.

(90)

a. *yakışıklı* (Sf) ve *çirkin* (Sf) çocuklar (A)

b. *yakışıklı* (Sf) çocuklar (A) ve *çirkin* (Sf) çocuklar (A)

c. *mutlu* (Sf) ve *üzgün* (Sf) adamlar (A)

ç. *mutlu* (Sf) adamlar (A) ve *üzgün* (Sf) adamlar (A)

Aynı anlamsal tip içinde bulunan yakın anlamlı çiftler, karşıt anlamlı çiftlere göre farklı bir durum sergilemektedir. Sıfat, aynı anlamsal tip içinde bulunan birden fazla yakın anlamlı çiftle bir AÖ'yü niteleyebilmekte ve dilbilgisel bir yapı elde edilmektedir. (91)'de bu durum açıkça görülmektedir.

(91)

a. *güzel* (Sf) ve *hoş* (Sf) kadın (A)

b. *sevimli* (Sf) ve *tatlı* (Sf) köpek (A)

c. *berbat* (Sf) *kötü* (Sf) ve *fena* (Sf) kaza (A)

(91-a,b)'de ad, iki farklı yakın anlamlı, (91-c)'de ise üç farklı yakın anlamlı sıfat ile nitelenmiştir. Bu nitelendirmelerle birlikte dilbilgisel yapı elde edilmiştir.

3.1.1.4. Soyutluk (*Abstractness*)

Sıfat sınıfı, anlambilimsel içerik bakımından soyutluk taşır ve soyut olma durumu sıfatın kategorik özelliklerinden biridir. Sıfat, tek başına gönderime sahip olmadığından dolayı soyut bir nitelik gösterir. Sıfat, bir adı niteleyerek o varlıkla birlikte somut bir hâl almaktadır. Yani sıfat, somut olan adların soyut olan bazı özelliklerini sergilemektedir.

(92)

a. kırmızı (Sf)

b. kırmızı (Sf) bayrak (A)

c. düz (Sf)

ç. düz (Sf) masa (A)

d. sonsuz (Sf)

e. sonsuz (Sf) ışık (A)

f. uzun (Sf)

g. uzun (Sf) yol (A)

(92-a,c,d,f)'de sıfat, tek başına gönderimi olmadığı için soyut anlambilimsel içeriğe sahiptir. Sıfatın gönderimini tamamlaması, yani somut bir hâle gelmesi için bir ad ile birlikte AÖ yapısında bulunması gerekir. (92-b,ç,e,g)'deki yapılar bir sıfatın ad ile öbek kurduğunda somutlaştığını gösterir. Aynı zamanda bir sıfatın derecelenebilmesi, soyut olma durumuyla yakından ilişkilidir.

3.1.1.5. Derecelenebilirlik (*Gradability*)

Soyut olan sıfat sınıfı, dereceleme zarfı (*degree word*) tarafından nitelenerek derecelenme özelliğine sahip olur. Derecelenebilirlik de sıfatın sınıf tanımlayıcı kategorik özelliklerinden biridir. Ad, somut anlambilimsel içeriğe sahip olduğundan dolayı derecelenememektedir. Derecelenebilirlik, sözdizimsel dağılımda sıfat ve zarf

sınıfı arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Sıfatın derecelenebilmesi, sözcük sınıfı içerisinde özellikle *en*, *çok*, *daha*, *pek* gibi dereceleme zarfları ve diğer bazı zarflarla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda aynı zamanda sıfat, karşılaştırma (*comperative*), üstünlük ve en üstünlük (*superlative*) derecesine sahiptir.

(93)

- a. Bu sokaktan güzel (Sf) araba geçti.
- b. *Çok* (Zf) güzel (Sf) araba bu sokaktan geçti.
- c. *Daha* (Zf) güzel (Sf) araba bu sokaktan geçti.
- ç. *En* (Zf) güzel (Sf) araba bu sokaktan geçti.

(93-b,c,ç)'de görüleceği üzere *güzel* sıfatı her bir örnekte dereceleme zarfı ile nitelenmiştir. Bu örneklerin her birinde sıfatın derecesi birbirinden farklıdır. Fakat yine de Türkçede, bazı sıfatların derecelenmesi ve adı nitelemesinde kısıtlama vardır. Bunlar, *sözde* gibi ölçülemeyen (*non-scalar*) ve yüklemcil konumda bulunamayan (*non-predicative*) sıfatlardır (Bağrıaçık, 2018: 7).

(94)

- a. Onun *sözde* (Sf) ideolojisi (A) ilgimi çekmiyor.
- b. *Onun ilgimi çekmeyen ideolojisi *sözdeydi*. (Sf)
- c. Onun *çok* (*Z/BEL) *sözde* (Sf) ideolojisi (A) ilgimi çekmiyor.
- ç. *Onun *daha* (Zf) *sözde* (Sf) ideolojisi (A) ilgimi çekmiyor.
- d. *Onun *en* (Zf) *sözde* (Sf) ideolojisi (A) ilgimi çekmiyor.

İlk bakışta (94-c)'de *çok* sözcüğü, *sözde* sıfatıyla bir öbek kurmuş gibi gözüküyor fakat buradaki sözcük dereceleme zarfı değil belirleyicidir. Bundan dolayı *ideolojisi* AÖ'sü (94-c)'de *çok* belirleyicisiyle nitelenebilirken *çok* zarfıyla derecelenememiştir. Benzer şekilde aynı sıfat, (94-ç)'de *daha* ve (94-d)'de *en* zarfıyla da derecelenememiştir.

(95)

- a. Müdür, toplantıda *yerinde* (Sf) bir karara (A) imza atmıştı.
- b. Müdürün toplantıda imza attığı karar yerindeydi. (Sf)
- c. Müdür, toplantıda *çok* (Z/*BEL) *yerinde* (Sf) bir karara (A) imza atmıştı.
- ç. *Müdür, toplantıda *daha* (Zf) *yerinde* (Sf) bir karara (A) imza atmıştı.
- d. *Müdür, toplantıda *en* (Zf) *yerinde* (Sf) bir karara (A) imza atmıştı.

(95)'te (94)'e örnek bir kullanım söz konusudur. (95-ç,d)'de *yerinde* sıfatı dereceleme zarflarıyla derecelenememiştir. Aynı sıfat (95-c)'de dereceleme zarfıyla derecelenebiliyor gibi gözükmemektedir. Fakat (95-c)'de belirleyici olan *çok* sözcüğünün kullanımı da dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bakıldığında hem *sözde* sıfatı hem de *yerinde* sıfatı addan türetilen sıfattır. Bu bağlamda addan türetilen sıfatların derecelenmesinde bazı kısıtlamaların olduğu varsayılabilir. Yine benzer biçimde *+IIk* ekiyle türetilen bazı sıfatlarda da bu kısıtlama görülmektedir (96-a,b,c).

(96)

- a. Görevli *çok* (*Z/BEL) *gecelik* (Sf) kontrole (A) çıkmıştı.
- b. *Görevli *daha* (Zf) *gecelik* (Sf) kontrole (A) çıkmıştı.
- c. *Görevli *en* (Zf) *gecelik* (Sf) kontrole (A) çıkmıştı.
- ç. *Görevli *tamamen* (Zf) *gecelik* (Sf) kontrole (A) çıkmıştı.

Kuramsal Çerçeve'de sıfat anlamsal tipleri içerisine alınmayan nicelik (*quantification*) ve ana sayı (*cardinal number*) tipleri, dereceleme zarfları ile nitelenme konusunda kısıtlamaya sahiptir. Özellikle nicelik tipi olarak sıfat tipolojilerinde yer alan sözcüklerde, Kuramsal Çerçeve'de (bkz. 1.6) belirtildiği üzere sıfatın kategorik özellikleri yok denecek kadar azdır. Ayrıca köken tipini oluşturan sıfatlar da derecelenme konusunda bazı kısıtlamalar göstermektedir.

(97)

Nicelik

- a. *Sınavdaki *çok* (Zf) tüm/bazı/bütün (BEL) soruları (A) çözmüştü.
- b. *Sınavdaki *daha* (Zf) tüm/bazı/bütün (BEL) soruları (A) çözmüştü.
- c. *Sınavdaki *en* (Zf) tüm/bazı/bütün (BEL) soruları (A) çözmüştü.

(98)

Ana Sayı

- a. *Sınavdaki *çok* (Zf) bir/beş/ilk/son (BEL) soruyu (A) çözmüştü.
- b. *Sınavdaki *daha* (Zf) bir/beş/ilk/son (BEL) soruyu (A) çözmüştü.
- c. *Sınavdaki *en* (Zf) bir/beş/ilk/son (BEL) soruyu (A) çözmüştü.

(99)

Köken

- a. Burada *çok* (*Z/BEL) Türk/Asyalı/Japon (Sf) çocuk (A) gördüm.
- b. Burada **daha* (Zf) Türk/Asyalı/Japon (Sf) çocuk (A) gördüm.
- c. Burada **en* (Zf) Türk/Asyalı/Japon (Sf) çocuk (A) gördüm.

(97)'de nicelik, (98)'de ana sayı, (99)'da köken tipi olarak kabul gören sözcükler, dereceleme zarfları tarafından derecelenmek istendiğinde dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tipler, derecelenme konusunda kısıtlamaya sahiptir. Bu kısıtlama, sıfat tipolojilerinde anlamsal tip olarak kabul edilen bazı tiplerin derecelenemediğini göstermektedir. Bunun yanında aynı zamanda (100)'de görüleceği üzere *ölü*, *evli*, *sağ* gibi bazı sıfatlar da derecelenemez.

(100)

- a. **çok* (Zf) ölü (Sf) adam (A)
- b. **daha* (Zf) sağ (Sf) köpek (A)
- c. **en* (Zf) hamile (Sf) kadın (A)

Nicelik, sayı ve köken tipleri dışında kalan diğer sıfat anlamsal tiplerinin birçoğunda dereceleme zarfları ile nitelenmede böyle bir kısıtlama yoktur.

(101)

- a. Sınavda *çok* (Zf) kolay/farklı/uzun/yalın/belirli (Sf) sorular (A) çözmüştü.
- b. Sınavda *daha* (Zf) kolay/farklı/uzun/yalın/belirli (Sf) sorular (A) çözmüştü.
- c. Sınavda *en* (Zf) kolay/farklı/uzun/yalın/belirli (Sf) sorular (A) çözmüştü.
- ç. Koşuda çok (Zf) genç/isteksiz/hızlı/bodur (Sf) sporcu (A) vardı.
- d. Koşuda daha (Zf) genç/isteksiz/hızlı/bodur (Sf) sporcu (A) vardı.
- e. Koşuda en (Zf) genç/isteksiz/hızlı/bodur (Sf) sporcu (A) vardı.

(101-a,b,c)'de sıfat anlamsal tipleri içerisinde bulunan zorluk tipi olan *kolay*, benzerlik tipi olan *farklı*, boyut tipi olan *uzun*, değer tipi olan *yalın*, nitelik tipi olan *belirli*; (101-ç,d,e)'de de yaş tipi olan *genç*, insan eğilimi tipi olan *aylak*, hız tipi olan *atik*, fiziksel özellik tipi olan *bodur* sözcükleri dereceleme zarfları ile derecelenmiştir.

3.1.1.6. Pekiştirme (Reduplication)

Türkçede sıfatların kategorik özelliklerinden biri, pekiştirme yapılarıyla genişleyebilmesidir. Pekiştirme, genellikle sıfat kökünün ilk hecesinin yinelenerek ünsüz ses eklenmesi (*bembeyaz*, *kapkara*, *mosmor*) ya da belirli pekiştirici ön birimlerin (*çırılçıplak*) eklenmesi yoluyla gerçekleşir. Bu yapılar, Türkçede üretken biçimde yalnızca nitelik belirten sıfat kökleri üzerinden türetilbilmekte; ad, zarf veya eylem kökleri pekiştirme sürecine katılamamaktadır. Bu durum, pekiştirmenin dilde sıfat sınıfına özgü bir biçimbilimsel mekanizma olduğunu göstermektedir. Bu mekanizma, bir nevi derecelenmedir.

Sözcük sınıflarını belirlemede biçimbilimsel yapının geçerli bir test görevi gördüğünü belirten yaklaşımlar (Croft 2000; Dixon 2004), bir sözcüğün belirli bir türetim sürecine katılabilme kapasitesini o sınıfa aitliğin güçlü bir kanıtı olarak görür.

Bu çerçevede, sadece sıfatların pekiştirme yoluyla türetilmesi, Türkçede pekiştirmenin sıfat sınıfını tanımlamada güvenilir bir test işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Dixon ve Aikhenvald'ın (2004) sıfat sınıfına ilişkin tipolojik ölçütleri arasında, pekiştirmeye (*reduplication*) ilişkin biçimbilimsel süreçlerin yalnızca sıfatlarda gerçekleşmesi önemli bir ayırt edici özellik olarak değerlendirilir. Benzer şekilde Türk dili araştırmalarında hece yinelemeli pekiştirmelerin çoğunlukla türetilmemiş sıfatlarda görüldüğü belirtilmiştir (Göksel ve Kerslake, 2005: 90).

Türkçede pekiştirme süreci, nadir de olsa zarf sınıfında da görülmektedir (*dosdoğruca, apaçıkça*). Fakat yine de bu süreç, çoğunlukla sıfat sınıfına özgü üretken bir biçimbilimsel strateji oluşturur. Bu nedenle, pekiştirme yapılarının uygulanabilirliği, bir birimin sıfat sınıfına aitliğini test etmede hem teorik hem de uygulamalı açıdan güçlü ve geçerli bir parametredir.

(102)

- a.** beyaz – bembeyaz
- b.** mavi – masmavi
- c.** kırmızı – kıpkırmızı
- ç.** sarı – sapsarı
- d.** sıcak – sımsıcak
- e.** kuru – kupkuru
- f.** yalnız – yapyalnız/yapayalnız
- g.** uzun – upuzun
- h.** çıplak – çırılçıplak
- ı.** kahverengi – kapkahverengi

3.1.1.7. Daraltma (*Restriction*) ve Donatma (*Modification*)

Sıfat, adı niteleyerek aynı zamanda kümeyi, baş olan adı daraltma ve donatma özelliğine sahiptir. Daraltma ve donatma özellikleri, sadece sıfat sınıfına ait kategorik bir özelliktir.

(103)

a. Mehmet, *kırık* (Sf) telefonu (A) servise vermişti.

b. Nisa'nın *çok* (Zf) *solgun* (Sf) yüzü (A) vardı. *Beyaz*, *canlı* (Sf) yüzü (A) kaybolmuştu.

(103-a)'da *telefon* adı *kırık* olmasından dolayı diğer telefondan ayırt edilebilir. Dolayısıyla *telefon* sözcüğü *kırık* sıfatıyla nitelenerek küme (ad) daraltılmıştır. Kümeyi donatma durumuna bakıldığında ise daraltılmış olan bir küme bazı nitelemelerle donatılmakta ve zenginleştirilmektedir. (103-b)'de *yüz* adı önce *çok solgun* SÖ'sü ile daraltılmıştır. Sonra ise *beyaz+canlı* sıfatlarıyla donatılmıştır. Bu bağlamda eğer bir ad sıfat ile nitelenip daralabiliyorsa aynı zamanda donatılabilir. Dolayısıyla bir kümede donatma varsa daraltma da mutlaka olmalıdır.

(104)

a. Evde oldukça (Zf) *büyük* (Sf) oda (A) vardı.

b. Aynı zamanda *sakin*, (Sf) *geniş* (Sf) ve *ışıklı* (Sf) odaydı (A).

Yine aynı şekilde (104)'te de adın özellik bağlamında daraltılması ve daha sonra özelliklerinin donatılması görülmektedir.

3.1.1.8. Kesişme (*Intersectivity*) ve Kesişmeme (*Non-Intersectivity*)

Sıfatların kategorik özellikleri arasında kesişme ve kesişmeme durumu vardır. Flynn'a göre, kesişimsel (*intersective*) ve kesişimsel olmayan (*non-intersective*) sıfatlar arasında bir ayrım yapmak gerekir. Kesişimsel sıfatlar, iki farklı varlık kümesinin kesişimini belirtirken kesişmeyen sıfatlar, böyle bir okumaya sahip değildir. Flynn'e

göre ikinci tür sıfatların kesişimsel okuma sağlayamaması, yüklemcil konumda kullanıldığında dilbilgisi dışı yapı ortaya çıkmasıyla yakından ilgilidir. Yüklemcil konumda ortaya çıkan dilbilgisi dışılık anlambilimsel kısıtlamalardan dolayıdır. Bu kısıtlamalar, sözdizimsel dağılımı da etkilemektedir. Ayrıca Flynn’a göre kesişimsel sıfatların birçoğu zarf olarak kullanılamaz. Fakat kesişimsel olmayan sıfatların birçoğu zarf olarak kullanılabilir (1985, 88-89).

(105)

- a. Hayvanlar şişmandır.
- b. *Hayvanlar eskidir.
- c. Bade güzeldir.
- ç. *Bade eskidir.

Kesişimsel sıfat, adın tanımladığı nesneler kümesine ek bir özellik ekler. Ad ve sıfattan oluşan öbek yapı ortak kesişim kümesidir. Bu sıfatlarda her iki sözcük de birbirinden bağımsız doğrulanabilir. Ortaya çıkan kavram iki sözcüğün ortak alanıdır. Kesişimsel olmayan sıfatlar, adın anlamına yeni bir yorum, varsayım veya değerlendirme katar. Sıfatın anlamı ile adın anlamı doğrudan kesişerek daralmaz.

(106)

sıfatın anlamı + adın anlamı = kesişme

- a. kırmızı (Sf) araba (A)
- b. uzun (Sf) köprü (A)
- c. sıcak (Sf) çorba (A)

(106)’daki örneklerin tümü kesişimsel bir okumaya sahiptir. (106-a)’da *kırmızı araba*’da o şey hem *kırmızı* hem de *araba* olmalıdır. İki sözcük de birbirinden bağımsız olarak doğrulanabilir. (106-b,c)’de de benzer durum söz konusudur. Kesişimsel sıfatlarda anlam nettir. Yeni bir yorum, varsayım veya değerlendirme yoktur. Ayrıca bu

sıfatlarda denklik (*paraphrasing*)¹⁵ yapılabilir. Denklik, bir sıfatın kesişimsel olup olmadığını öğrenmek için test olarak kullanılabilir. (107) denkliğe örnektir.

(107)

a. kırmızı (Sf) olan araba (A)

b. uzun (Sf) olan köprü (A)

c. sıcak (Sf) olan çorba (A)

(108)'deki sıfatların tümü kesişimsel olmayan sıfatlardır. (108-a)'da iyi kümesi bağımsız olarak bir grubu/kişiyi tanımlamada net değildir. (108-b,c)'de de benzer durum söz konusudur. *Güzel kadın*'ın *kadın* kümesine, *sözde doktor*'un da *doktor* kümesine ait olup olmadığı belli değildir.

(108)

sıfatın anlamı + adın anlamı = kesişme yok

a. iyi (Sf) öğrenci (A)

b. sözde (Sf) doktor (A)

c. güzel (Sf) kadın (A)

Bunun yanında kesişimsel olmayan sıfatlarda denklik yapılamamaktadır.

(109)'da bu durumu gösteren örnekler verilmiştir.

(109)

a. iyi öğrenci ≠ iyi olan öğrenci

“iyi olan öğrenci” → genel olarak “iyi” bir insan

“iyi öğrenci” → derslerinde başarılı

b. güzel kadın ≠ güzel olan kadın

“güzel olan kadın” → fiziksel güzellik

¹⁵ Bir ifadenin anlamını değiştirmeden, onu farklı bir biçimde yeniden söyleme işidir. Bir tümcenin ya da öbeğin, anlamı korunarak başka bir dilsel biçimle yeniden ifade edilmesidir. İki ifade arasında *anlamsal eşdeğerlilik* vardır.

“güzel kadın” → iyi, hoş, sevecen

c. sözde doktor ≠ sözde olan doktor

“sözde doktor” → doktor olmayan

3.1.1.9. Zaman (Time)

Ad, zaman kararlılığı (değişmeme, zamana bağlı olmaksızın varlığını sürdürme) açısından en yüksek kararlılığa sahiptir. Ad, nesne/kavramların kalıcı özelliklerini temsil eder. Bundan dolayı sözcük sınıfları içinde en sabit ve öngörülebilir olandır. Sıfat ise orta düzeyde kararlılığa sahiptir. Sınıfını daha çok temsil eden sıfatlar (prototip), daha kalıcı (*permanent*) özellikler gösterirken sınıfını daha az temsil eden sıfatlar (prototip olmayan), daha geçici (*temporary*) durumları gösterir. Eylem ise bu konuda en az kararlılığa sahip sınıftır. Çünkü doğası gereği zaman içinde değişen/bitene durumları gösterir.

Tablo 24: Zaman Kararlılığı Ölçeği (Givon, 2001: 54)

daha kalıcı.....az kalıcı					
ağaç	yeşil	üzgün	bilmek	çalışmak	ateş etmek
ad	sıfat	sıfat	eylem	eylem	eylem

Sıfat sınıfı, göreceli (orta kararlı) zaman dengesi (*intermediate time-stability*), değişmezlik (*stativity*) gibi kategorik özelliklere de sahiptir (Givon, 2001: 53). Sıfatın bu özellikleri nitelediği ada göre değişmektedir. Bazı sıfatlar anlık, bazıları ise sürekli bir zaman dilimini ifade etmektedir.

(110)

a. kırmızı (Sf) araba (A)

b. kırmızı (Sf) yüz (A)

c. beyaz (Sf) ten (A)

(110-a)'da göreceli zaman dengesi açısından *kırmızı* sıfatı *arabanın* daha uzun zamanı kapsayan bir özelliğini belirtmektedir. (110-b)'de ise doğuştan olmayan özellik olarak utanma, allık sürme vb. nedenlerden dolayı *yüz* adını niteleyen *kırmızı* sıfatı, daha geçici, anlık bir durumu bildirmektedir. Sıfat bu özelliği ile birlikte göreceli zaman dengesi ifade etmektedir. Bunun yanında (110-c)'de *ten*'in *beyaz* olması değişmezlik, kalıcılık durumunu arz etmektedir.

3.1.2. Sıfatın Kategori Dışı Özellikleri (Sınıf Tanımlamayan)

Sıfatın kategori dışı özellikleri, bu sözcük sınıfını tanımlamak için öne sürülen sınıf tanımlayıcı özelliklerin kısmen devre dışı kaldığı kullanımları ifade etmektedir. Bu tür kullanımlarda sıfatlar, prototip sıfat davranışından uzaklaşarak ad ya da eylem gibi farklı sözcük sınıflarına özgü anlamsal, biçimsel veya sözdizimsel özellikleri kısmen sergilemektedir. Dolayısıyla kategori dışı özellikler, sıfatın sınıf sınırlarının belirsizleştiği ya da geçici olarak yeniden yapılandığı bağlamlar olarak varsayılabilir. Bu kullanımlar, sıfatın dil içindeki işlevsel esnekliğini ortaya koymakla birlikte, sıfat sınıfının tanımını geçersiz kılmak yerine, kategori dışı özelliklerin zorunlu değil işlevsel/eğilimsel olduğunu ve sıfat sınıfının prototip merkezli bir yapı sergilediğini göstermektedir. Şunu tekrar belirtmek gerekir ki sıfatın kategori dışı kullanımları, işlevsel değişim değildir.

3.1.2.1. DURUM Yükleme (CASE Assignment)

SÖ ve EdÖ'lerde tamlayıcı/eklenti (*complement/adjunct*) ayrımının “zayıf kanıtlara” dayanması, dilbilimsel analizlerde sıkça tartışılan bir konudur. AÖ ve EÖ'lerde bulunan yapısal netlik, buralarda biraz daha gri bir alana çekilir (Carnie, 2013: 183). Özellikle eylem, edat ve bazı sıfatlar ile bazı durumlarda adlar, öbek yapı içerisinde birlikte görünmek üzere başka dilbilgisel birimleri yankategorilemektedir.

Yankategorileme, sözlüksel birimlerin sözdizimsel dağılımda beraber görünebileceği diğer sınıflara yönelik seçimleri sunar (Tallerman, 1998/2015; Uzun, 2000: 97). Dolayısıyla sözlüksel birim için belirlenen bir yankategori çerçevesi vardır. Bu bağlamda yüklemcil konumunda bulunan sıfat, ROL yükleyicidir ve AÖ'ye biçimbilimsel içsel DURUM yükler.

Sıfatlar tipik olarak DURUM yüklemeyen, üye istemeyen bir sınıftır. Bu bağlamda niteleyici konumunda bulunan sıfatların kategorik özellikleri arasında sözlüksel yapı içerisinde üye ve ROL yapısı taşımak yoktur. Bundan dolayı SÖ yapılarında tamlayıcı olarak AÖ'ler görünmez. Çünkü niteleyici konumunda bulunan sıfatlar, seçim özelliği (*selection feature*) taşımaz. Bir başka ifadeyle niteleyici konumdaki sıfat, ne tür bir sözdizimsel kategori taşıyacağını belirleyemez. Bu bağlamda tamlayıcı konumunda bir AÖ olmadığı için sıfatın DURUM yüklemediği düşünülür. Fakat yine de Türkçede, bazı sıfatların tamlayıcısı konumunda AÖ bulundurmaya izin verdiği görülmektedir (Uzun, 2000: 210). Bu durum sıfat sınıfı içerisinde kısıtlı sayıda üyede görülmektedir. Yani bu dilbilgisel özellik, sıfat sözcük sınıfını tanımlayan kategorik özellik değildir.

Durum (*case*) ya da rol (*role*) yükleyen, yani yankategorileme yapan yüklemcil sıfatlar, öbek yapısındaki adları seçerek onlara durum ve rol atayabilir. Yüklemcil sıfatlar, seçim ilişkisini bir varlığa özellik atama (*predication*) işleviyle birleştirir. Bu yapılar yüzeyde ad önünde bulunarak niteleyici (*attributive*) konumda görünse de iç yapıları bakımından yüklemcil bir çekirdeğe sahiptir. Dolayısıyla bu örnekler, yüklemcil bir çekirdeğe sahip olup niteleyici işlev gören SÖ'ler olarak değerlendirilebilir.

(111)

a. müdür (A) herkes+*ten* (A) *memnun* (Sf) du.

b. kasaba (A) şehir+*den* (A) *uzak* (Sf) tı.

c. çocuk (A) okuma+*ya* (A) *hevesli* (Sf) ydi.

(111-a)'daki sözdizimsel dağılıma göre, *uzak* sıfatının *senden* AÖ'süne DURUM yüklediği görülür. Dolayısıyla sıfat, edat ve eylem gibi öbek oluşturduğu adlara durum yükleyebilir. Bundan dolayı bazı sıfatlar DURUM yükleyici (*case assigner*)¹⁶ ve AÖ'ler ise DURUM yüklenicidir (Uzun, 2000: 103).

(112)

- a. SÖ[AÖ[kahve+ye (A)] *düşkün* (Sf)] adam (A)
- b. SÖ[AÖ[insanlığ+a (A)] *küskün* (Sf)] kadın (A)
- c. SÖ[AÖ[vatanın+a (A)] *bağlı* (Sf)] insan (A)
- ç. SÖ[AÖ[gözler+den (A)] *ırak* (Sf)] yer (A)
- d. SÖ[AÖ[benim+le (A)] *ilgili* (Sf)] iş (A)

Örneklerde görüldüğü üzere sıfat AÖ'lere, (112-a,b,c)'de yönelme, (112-ç)'de ayrılma, (112-d)'de vasıta durumunu yüklemiş ve bir SÖ oluşturmuştur. Hem (111) hem de (112)'de durum yükleyen sıfatlar, yüklemcil sıfattır. Bu örneklerde (111)'e göre cümlelerin öznesi olan ad, SÖ'den sonra gelmekte ve SÖ niteleyici konumda bulunarak ad ile bir AÖ kurmuştur. Bu yapıda SÖ, adı niteleyen öbek olmanın yanında özne hakkında yüklem oluşturan bir unsur olarak kullanılmaktadır. Yani (112)'de cümlelerin öznesi olan AÖ'nün niteleyici konumunda bulunan yapı S değil zorunlu tamlayıcı ile kurulan SÖ'dür.

Bunun yanında derin yapıda (*deep structure*) bu yapıların “gözlerden ırak olan yer” veya “benimle ilgili olan iş” gibi sıfatların durum yükleme özelliğinin sıfat+yardımcı eylem birlikteliğiyle kurulduğu da ifade edilmektedir (Uzun, 2000: 211). Bu durum da aslında bu yapıdaki sıfatların yüklemcil çekirdeğe sahip olduğunun göstergesidir.

Sıfatın durum yükleme özelliği, sıfat sınıfındaki tüm üyelerde görülmeyen ve dolayısıyla da sıfat sınıfını tanımlamak için yeterli olmayan bir özelliktir. Bu özellik,

¹⁶ “AÖ'lere içsel bakımdan DURUM yükleme özelliği bulunan öge.” (İmer ve diğ., 2019: 109).

sadece sıfatların bazı alt türlerine ait kategorisel özelliktir. Bu sıfatlar genel olarak anlambilimsel içerik bağlamında “bir şeye yönelik olma, bir kişiye karşı duygusal bağlılık” gibi bağlamları gerektirmektedir. Sıfat bu tür yapılarda tamlayıcı (*complement*) seçmektedir. İngilizcede de bazı sıfatlar zorunlu olarak tamlayıcı seçmektedir.

(113)

- a. fond of singer (şarkıcıya hayran)
- b. interested in books (kitaplara ilgili)
- c. dependent on internet (internete bağımlı)

Sonuç olarak hem İngilizcede hem Türkçede sadece bazı sıfatların zorunlu bir tamlayıcı seçmesi, bu sözcük sınıfının dilbilgisel davranış açısından kategorik bir bütünlük taşımadığını göstermektedir. Bu durum, farklı dillerde benzer yönelimlerle ortaya çıkan yapısal bir seçicilik mekanizmasına işaret ederken, sıfatların cümle içindeki konum ve işlevlerinin sadece adı niteleme ilişkisiyle sınırlı olmadığını da ortaya koymaktadır. Nitekim kimi sıfatlar, zorunlu bağıntılar oluşturarak sözdizimsel dağılımın ayrılmaz bir bileşenine dönüşmekte ve böylece dilin sözcüksel-sözdizimsel etkileşimi açısından dikkat çekici bir örüntü sunmaktadır. Fakat bu dilbilgisel davranış sıfat sınıfının kısıtlı üyelerinde görüldüğünden dolayı prototip kullanıma ait bir örüntü değil, prototip olmayan kullanımlara ait bir örüntüdür.

3.1.2.2. Yükleme (*Predication*)

Eylem sınıfının sınıf tanımlayıcı kategorik özelliklerinden birisi cümlede yüklem konumunda olmaktır. Bundan dolayı da eylem sınıfı, cümledeki öznesi hakkında bilgi sağlamakta ve cümledeki anlamı tamamlamaktadır. Bu durumu, her ne kadar kategorik özellikleri arasında olmasa da adda da görmek mümkündür. Ad sınıfı da yüklem konumunda bulunarak ek eylem aracılığıyla cümledeki anlamı sağlamaktadır. (114-

a)'da eylem, (114-b)'de ise adın yüklem konumunda bulunarak ek eyleme bağımlı yüklemlene yaptığı görülebilir.

(114)

a. Manzara karşısında şaşkınlığını *gizleyemedi* (E)

b. Geçen akşam getirdiğin kitaplar *masadaydı* (A)

Sıfat da aynı zamanda ek eyleme bağımlı yüklemlene özelliğine sahiptir. Yüklemcil konumda bulunan bir sıfat, öznenin bir özelliği veya durumu hakkında bilgi verebilmektedir. Dolayısıyla sıfat, cümledeki anlamı tamamlama özelliğine de sahiptir. Buna aynı zamanda özellik yüklemlene (*attributive predication*) de denmektedir (Bolinger, 1967: 2-3). Arapçada cümle kuruluşu isnat (anlam yüklemek) kavramıyla açıklanmaktadır. Bu kavram cümledeki temel öğeleri bağlar ve cümlelerin anlamı bu şekilde kurulur. Bu kavram aynı zamanda Arapça sözdiziminde müsned (yüklem) ve müsnedün ileyh (özne) arasındaki bağı da ifade etmektedir. Müsned ve müsnedün ileyh cümle kuruluşu için temel unsurlardır. Çünkü Arapçada bir söz (kelam), yalnızca bir parçadan meydana gelemez. Bir şeye söz denilmesi için mutlaka yüklem ve özneye ihtiyaç duyulmaktadır (Yurttaş, 2022: 463).

(115)

a. Bu araba (A) hızlıdır (Sf)

b. Çorba (A) sıcaktı (Sf)

c. Gözleri (A) yorgunmuş (Sf)

Yukarıda açıklanan bilgilerden hareketle (115-a)'da yüklemcil sıfat olan *hızlı* sıfatı, ek eyleme bağımlı öznenin bir özelliğini belirleterek özneye yüklemlene yapmıştır. Yine (115-b,c)'de de yüklemcil sıfatlar, cümledeki özneye yüklemlene yapmıştır. Dolayısıyla cümledeki anlamın tamamlanması için, yüklemcil konumda bulunan sıfatın yüklem işlevi görüp özneye özellik yüklemesi gerekmektedir.

3.1.2.3. Yüklemcil Konum (*Predicative Position*)

Sıfatın bu konumda bulunması, kategorik bir kullanımı değildir. Çünkü yüklem konumunda bulunma, çağdaş kuramsal sınırlılıklar çerçevesinde eylem sınıfının kategorik özelliğidir (Bhat, 1994). Ayrıca sıfat bu konumda kategorik özelliklerinden bazılarını kaybetmektedir. Sıfat sınıfına ait sözcüklerin bazıları bu konumda bulunamamaktadır. Örneğin *sözde* (**sorular sözdeydi/sözde sorular*), *öz* (**evlat özdi/öz evlattı*), *muhtemel* (**sorunlar muhtemeldi/muhtemel sorunlar*) gibi sıfatlar anlambilimsel kısıtlamalardan dolayı yüklemcil konumda dilbilgisi dışı (*ungrammatical*) yapılar oluşturur. Dolayısıyla bu anlambilimsel kısıtlamalar aynı zamanda sözdizimsel dağılımları da etkilemektedir. Sıfat bu konumda hem kendi hem de eylemin kategorik özelliklerini sergilemektedir.

Bu konumda bulunan sıfatlar, sıfat+ek eylem yapısındadır. Aşağıda bu yapıya uygun örnekler verilmiştir.

(116)

- a. elbise (A) *mavi+ydi* (Sf).
- b. şimşek (A) *korkutucu+ydu* (Sf).
- c. kuyu (A) *derin+miş* (Sf).
- ç. sevgi (A) *sonsuz+muş* (Sf).

(116)'da sıfat yüklem konumunda kullanılarak yüklemcil sıfat olmuştur. *Mavi*, *korkutucu*, *derin* ve *sonsuz* sözcükleri, sıfat sınıfının birçok kategorik özelliğini göstermekle birlikte aynı zamanda kategori dışı özelliklerini de gösterir. Bu sıfatlar, hâlâ adın tek bir özelliğini belirtir ve yüklem konumunda bulunduğu için dolayı eylem sınıfının kategorik özelliklerini de üzerinde taşır. Eylem ve sıfat arasındaki bu ilişki ileri bölümde daha detaylı işlenecektir (bkz. 3.3.3).

3.1.2.4. Ad Sonrası Konum (*Post-Nominal Position*)

Sıfatın bu konumda bulunması da kategori dışı bir kullanımdır. Bu kullanım, sözdizimsel dağılım içerisinde dilbilgisel yapılar elde etmeyi sağlar. Bu kullanımlarda sıfat, ad sonrası konumda olduğundan adın alabileceği ekleri almakta ve dolayısıyla da ad işlevi üstlenmektedir.

(117)

a. AÖ[öğrencilerin (A) gezisi (A)]

b. AÖ[masanın (A) ucu (A)]

c. AÖ[sözlerin (A) tesiri (A)]

Öbek yapı kurallarına göre (117)'deki öbeklerin AÖ olması gerekir. Çünkü bu kurallara göre öbeğin sağındaki sözcük öbeğin türünü belirler. (117)'deki örneklerde de öbeğin sağında ad sınıfından bir sözcük bulunmaktadır. Bundan dolayı yapısal açıdan bu öbek bir AÖ'dür.

(118)

a. AÖ[koltuğun (A) *köşeli*+si (Sf)]

b. AÖ[arabanın (A) *yüksek*+i (Sf)]

c. AÖ[gözlerin (A) *yeşil*+i (Sf)]

ç. AÖ[masanın (A) *kırık*+ı (Sf)]

(118)'de görülebileceği gibi sıfat, ad sonrası konumdadır ve bu kullanımla sıfat adın alabileceği iyelik ekini alabilmiştir. Bu yapıdaki sözcükler hâlâ adın bir niteliği hakkında bilgi vermektedir. Fakat bu sözcükler sözdizimsel dağılımdan kaynaklı sebeplerden (kullanım tercihlerinden-edimbilim) dolayı ikincil bir kullanım veya kategori dışı biçime sahip olduğu için ad gibi kullanılmaktadır. Aslında bu sözcükler, sözlüksel olarak hâlâ sıfat sınıfına aittir. Çünkü bu sözcükler soyutluk, bir adın özelliği hakkında bilgi verme, derecelenme gibi sıfatın kategorik özelliklerinin birçoğunu göstermektedir. Aynı zamanda işlevini gördüğü sınıfa bağlı olarak o sınıfın da bazı

kategorik özelliklerini de üstlenmiştir. Bu sözcükler ad olarak belirlenirse yüklem konumunda bulunan, ek eylem sayesinde eylemin alabileceği ekleri üzerine bulunduran ve yüklemcil sıfat olarak varlığı kabul edilen sığata da eylem denilmesi gerekir. Bu yapıdaki sözcükler de kategori dışı kullanıma sahip sıfat olarak kabul edilmelidir. Sıfat ve ad arasındaki bu ilişki ilerleyen bölümde detaylıca işlenecektir (bkz. 3.3.1).

Ek olarak addan sonraki konumda adın alabileceği ekleri alan sıfatlar, derecelenme ve bir zarf tarafından nitelenme konusunda herhangi bir kısıtlamaya sahip değildir. Derecelenme adlara ait bir özellik değildir, bir ad derecelenmez. Bir sözcüğün dereceleme zarfları tarafından derecelenmesi, daha önce belirtildiği üzere o sözcüğün sıfat olduğunun göstergelerinden biridir.

(119)

- a. koltuğun (A) en (Zf) *köşeli*+si (Sf) (Sf-özellik/soyut)
- b. arabanın (A) daha (Zf) *yüksek*+i (Sf) (Sf-özellik/soyut)
- c. *çok (Zf) gözlerin (A) *yeşil*+i (Sf) (Sf-özellik/soyut)
- ç. *tamamen (Zf) masanın (A) *kırık*+ı (Sf) (Sf-özellik/soyut)

Görüldüğü üzere (119-a,b)’de addan sonraki konumda bulunan sıfat dereceleme zarfları ve diğer zarflarla nitelenebilmiş, yani derecelenmiştir. Fakat (119-c,ç)’de bulunan adlar zarf tarafından derecelenememiştir.

Broekhuis (2013) bu tür yapılarıdaki (*partitive genitive*) sözcükleri, seçici sıfatlar (*discriminating adjectives*) olarak adlandırmıştır. Bu sıfatlar, önceden belirlenmiş bir küme içerisinde alt küme seçmeye yarayan ve bu bağlamda yalnızca daraltıcı biçimde yorumlanan sıfatlardır. Sıfat bu konumda, kategorik özellikleri olan betimleyici ya da donatıcı bir işlevi üstlenememektedir. Bu konumdaki sıfatların temel işlevi, gönderimsel olarak ayırt edici bir özellik, yani daraltma sağlamaktır. Özellikle bu yapılarda, sıfatların seçici yoruma zorlanması, sıfatın prototip daraltma işlevinin zorunlu hâle geldiğini göstermektedir.

Sonuç itibariyle bu gibi ad sonrası konumda kullanılan sözcükler, sınıf olarak sıfattır. Fakat bu konumda kullanılan sıfatlar, adın alabileceği ekleri alarak öbek yapıda geçici olarak AÖ işlevi görmektedir. Ayrıca bu konumuyla sıfat, adsıl olmuştur.

3.1.2.5. Ad Düşüm (*Noun Ellipsis*)

Baş düşüm, bir AÖ'de adın kullanılmaması sonucu sıfatın tek başına bir öbek kurması durumudur. Özellikle sıfat ile kurulan AÖ'lerde bu durum, ad tekrarından kaçınmak için yapılmaktadır. Ad düşümü, yalnızca cümle veya metin bağlamında anlam açıkça ortaya çıkıyorsa yapılabilir. Bu tür yapılara Türkçede sıkça rastlanmaktadır.

(120)

a. *Kırmızı* (Sf) kalem (A) sende, SÖ[*mavi* (Sf)] (kalem) bendeydi.

b. Ben *eski* (Sf) masayı (A) aldım, sen SÖ[*yenisini*] (Sf) (masayı) al.

(120)'de görüleceği üzere tekrardan kaçınmak amacıyla ad kullanılmamış ve sıfat tek başına öbek kurmuştur. Baş düşüm yapılarını, diğer bazı dillerde de görmek mümkündür. (121)'de İngilizce ve Almancadan örnekler verilmiştir.

(121)

İngilizce

a. I'll take the red *one*. (kırmızısını/kırmızı olanı alıyorum)

Almanca

b. Ich nehme *den roten*. (kırmızısını/kırmızı olanı alıyorum)

3.2. Sıfat Başlı Öbek Yapılar

3.2.1. Niteleyici SÖ (*Attributive AP*)

Bir sıfat, kuramsal olarak AÖ'ye sonsuz sayıda eklenebilir. Bu, sıfatların AÖ'de sözdizimsel olarak eklenti (*adjunct*) olduğunu gösterir. Bu sebeple AÖ'de SÖ'ler, kuramsal olarak sonsuz sayıda tekrarlanabildiği için yapının kategorisini değiştirmez. Tamlayıcılar (*complement*) ise sadece bir kez kullanılabilir.

Sıfatların en önemli prototip özelliklerinden birisi AÖ'de seçimlik (*optional*) olmalarıdır. Öbek yapıdan çıkarıldığında cümlelerin dilbilgisel yapısı bozulmaz, sadece anlam daralır. Bu durum, sıfatların AÖ'de tamlayıcı (*complement*) değil, eklenti (*adjunct*) olduğunun en büyük kanıtıdır (Carnie, 2006: 200-215). Broekhuis (2013) de niteleyici sıfatların AÖ içinde yerini eklenti olarak tanımlar. Hollandacada da Türkçeye benzer şekilde sıfatlar, ad öncesi konum (*pre-nominal*) olan adın soluna yerleştirilir. Bu sıfatlar N' (*N-bar*) projeksiyonuna¹⁷ eklenir.

Sıfat, sözdizimsel dağılım açısından hem tek başına hem de ad, zarf ve edat sınıflarıyla öbek kurabilir. SÖ, başı sıfat olan öbektir (Uzun, 2000: 135; Radford, 2004; Carnie, 2006). Aynı zamanda SÖ, yankategorileme çerçevesinde zorunlu bir tamlayıcı istemezse tek bir sıfattan oluşabilir (Aydın ve Akdi, 2018: 248). (122-c)'de görüleceği gibi SÖ, adı niteleyen konumuyla öbek yapıda eklenti olarak yer alır.

(122)

a. SÖ[güzel (Sf)]

b. SÖ[akıllı (Sf)]

c. AÖ[SÖ[anne+ye (A) bağlı (Sf)] [[uysal (SÖ-eklenti)] bebek (AÖ-baş)]

¹⁷ N' projeksiyonu, AÖ içsel yapılanmasını açıklamak üzere baş ile maksimal projeksiyon arasında konumlanan, kuramsal olarak zorunlu bir ara düzeyi temsil etmektedir.

Bunun yanında SÖ'lerin gösterici (*specifier*)¹⁸ ve tamlayıcı konumunun aynı anda dolu olması da mümkündür. (123) bu duruma örnektir.

(123)

- a. *kesinlikle* (Z-gösterici) *dostların+dan* (A-tamlayıcı) *emin* (Sf-baş) *asker*
- b. *ziyadesiyle* (Z-gösterici) *görmey+e* (A-tamlayıcı) *istekli* (Sf-baş) *adam*

SÖ içerisinde yer alan zarflar, baş tarafından seçilmeyen ve yapıya isteğe bağlı olarak eklenen unsurlar olarak değerlendirilmelidir. (124)'te SÖ'yü niteleyen zarfların çıkarılması durumunda yapının dilbilgiselliğini koruduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu zarfların baş tarafından seçilen zorunlu tamlayıcı değil, seçimlik (*optional*) gösterici (*specifier*) niteliği taşıdığını göstermektedir. Aynı konumda farklı zarfların kullanılabilmesi, başın belirli bir zarfı seçmediğini ve bu öğelerin anlamsal genişletme işlevi üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu zarflar, sözdizimsel açıdan tamlayıcı olmamakla birlikte SÖ'ye değil SÖ'nün projeksiyonuna (*projection*) eklenen göstericilerdir.

(124)

- a. AÖ[SÖ[ZÖ[*oldukça* (Zf)] *güzel* (Sf)] *günler* (A)]
- b. *güzel* (Sf) *günler* (A)
- c. AÖ[SÖ[ZÖ[*tamamen* (Zf)] *dolu* (Sf)] *bardak* (A)]
- ç. *dolu* (Sf) *bardak* (A)
- d. AÖ[SÖ[ZÖ[*ziyadesiyle* (Zf)] *mutlu* (Sf)] *çift* (A)]
- e. *mutlu* (Sf) *çift* (A)
- f. AÖ[SÖ[ZÖ[*yeterince* (Zf)] *çalışkan* (Sf)] *öğrenci* (A)]

¹⁸ “Üretici Dilbilgisinde öbeklerin Aşamalı-X yapısına göre büyükçül yansımanın en üstteki budağının çocuğu öbek başının tek aşamalı-X yansımasında başın kardeşi konumundaki ulamları içeren üst terim” (İmer ve diğ., 2019: 48).

g. *çalışkan* (Sf) öğrenci (A)

(125-a,b,c)'de özellikle *çok*, *en* ve *daha* gibi dereceleme zarfları, zarf sınıfına ait diğer üyelerden ayrılır. Çünkü bu zarflar, karşılaştırma ve üstünlük anlamı oluşturarak öbek içinde belirli yapısal ilişkilerin kurulmasına imkân tanır ve (125-ç)'de görüleceği üzere bazı yapılarda karşılaştırma tamlayıcılarını zorunlu kılabilir. Bu bağlamda Türkçede *çok*, *daha* ve *en*; SÖ'nün solunda yer alan ve sıfatın derecesini belirleyen pekiştirici (*intensifier*) ögeler olarak analiz edilebilir. Bu durum, SÖ'nün yalnızca sözlüksel bir baştan ibaret olmadığını, SÖ projeksiyonunun üstünde derecelendirme işlevi taşıyan yapısal bir alan bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sözdizimsel açıdan bu konum, gösterici (*specifier*) konumudur.

(125)

- a. AÖ[SÖ[ZÖ[*en* (Zf)] *büyük* (Sf)] bina (A)]
- b. AÖ[SÖ[ZÖ[*daha* (Zf)] *mutlu* (Sf)] insan (A)]
- c. AÖ[SÖ[ZÖ[*çok* (Zf)] *ilginç* (Sf)] konu (A)]
- ç. Ahmet'ten (A) *daha* (Zf) *mutlu* (Sf) öğrenci (A)

Türkçede bazı sıfatlar, anlamsal ve sözdizimsel özellikleri gereği EdÖ'yü zorunlu tamlayıcı (*complement*) olarak öbek yapısında bulundurabilmektedir (Aydın ve Akdi, 2018: 249). (126) buna örnektir.

(126)

- a. SÖ[EdÖ[onun (A) *kadar* (Ed)] *ilgili* (Sf)] öğrenci (A)
- b. SÖ[EdÖ[yaşadıklarına (A) *rağmen* (Ed)] *güçlü* (Sf)] kadın (A)

3.2.2. Yüklemcil SÖ (*Predicative AP*)

Yüklem konumunda bulunmak eylemlerin kategorik özelliği olsa bile sıfatlar da bu konumda bulunup öbek kurabilmektedir. Yüklemcil SÖ, cümlelerin yüklem konumunda bulunur. Sıfat bu konumda kategorik özelliklerinin tümünü yansıtamaz.

Yüklem konumu temelde eylemlere özgüdür ve eylemler bu konumda kendi kategorik özelliklerini tam biçimde sergiler. (127)'de sıfat, yüklem konumunda bulunarak kategorik özelliklerinden bazılarını kaybetmiş (ad önü niteleme) ve ek eylemi üzerine alarak eylemin kategorik özelliklerinin bazılarını (eylem konumu) da göstermiştir.

(127)

a. ÇÖ[SÖ[AÖ[Araba (A)] oldukça (Zf) *hızlı* (Sf)]ydı]

b. ÇÖ[SÖ[AÖ[Çocuklar (A)] *duygusal* (Sf)]dı]

c. ÇÖ[SÖ[AÖ[Evin (A) rengi (A)] *kırmızı* (Sf)]ydı]

(127)'de yüklemcil konumda kullanılan sıfatların kendi sınıfına ait kategorik özelliklerin tümünü gösteremediği görülmektedir. Bu konumdaki sıfat hem kendi sınıfının hem de eylem sınıfının bazı kategorik özelliklerini (ek eylem aracılığıyla) üzerinde barındırmaktadır. Öte yandan bazı sıfatlar anlambilimsel içeriği nedeniyle yüklem konumunda bulunamazlar.

Yüklemcil SÖ'ler, sözdizimsel düzlemde eylemlere özgü bir konumda yer alırken, anlambilimsel düzlemde niteleyici özelliklerini kısmen korumaktadır. Sıfatın ad önünde sergilediği sınırlayıcı ve ayırt edici işlev, yüklem konumunda zayıflamaktadır. Bunun yerine öznenin bir durumu ya da niteliği hakkında betimleyici bir yargı sunma işlevi öne çıkmaktadır. Bu da yüklemcil sıfatların, AÖ'de niteleyici kullanımıyla yüklemcil kullanımı arasında anlamsal bir kayma olduğunu göstermektedir. Yüklemcil sıfatların kullanımı, sözcük sınıflarının katı sınırlarla ayrılmadığını aksine belirli sözdizimsel konumlarda kategorik özelliklerin yeniden dağıtılabildiğini ortaya koymaktadır. Yüklem konumu, eylemler için prototip bir alan olmakla birlikte, sıfatların da bu alanda sınırlı ve koşullu biçimde bulunabildiği görülmektedir.

3.2.3. Edat Tamlayıcı SÖ (AP with a PP Complement)

Türkçede bazı sıfatlar, anlambilimsel içerik gereği bir EdÖ'yü tamlayıcı olarak seçebilir. Bu yapı, sıfatın seçimsel özelliklerini yansıtır ve öbeğin başı olan sıfat, anlamını tamamlamak için bir EdÖ'ye gereksinim duyar. Bu nedenle EdÖ, SÖ içinde zorunlu tamlayıcı konumundadır. Uzun (2000) ve Aydın & Akdi (2018), *kadar, göre, rağmen, dolayı* gibi edatlarla kurulan öbeklerdeki sıfat başının seçimli değil zorunlu gereksinimleri olduğunu belirtmektedir.

(128)

- a. AÖ[SÖ[EdÖ[onun (A) kadar (Ed)] güçlü (Sf)] kadın (A)]
- b. AÖ[SÖ[EdÖ[yaşadıklarına (A) rağmen (Ed)] kararlı (Sf)] birey (A)]
- c. AÖ[SÖ[EdÖ[görev (A) için (Ed)] uygun (Sf)] personel (A)]

Bu tür yapılarda EdÖ'nün kaldırılması öbeği dilbilgisi dışı yapar. Dolayısıyla bu tür sıfatların EdÖ ile kurduğu yapı, zorunlu tamlayıcı ilişkisi içeren bir SÖ türüdür. Bu tür SÖ'lerde EdÖ'nün zorunlu tamlayıcı olarak yer alması, sıfatın yalnızca adı niteleyen bir sınıf olmadığını, aynı zamanda belirli anlamsal ilişkileri yapılandıran başlar olduğunu göstermektedir. *Kadar, rağmen, göre* gibi edatlarla kurulan EdÖ'ler, sıfatın anlamsal alanını sınırlandırmakta ve karşılaştırma, karşıtlık ya da ölçüt belirleme gibi ilişkileri açık hâle getirmektedir. Bu nedenle EdÖ, yalnızca ek bilgi sağlayan bir tamlayıcı değil, sıfatın çekirdek anlamını tamamlayan bir bileşen olarak değerlendirilmelidir.

Edat tamlayıcı SÖ'lerin dikkat çekici bir özelliği, EdÖ'nün sıfatla kurduğu ilişkinin yüksek derecede seçici olmasıdır. Başka bir ifadeyle her sıfat, her EdÖ ile öbek kuramamaktadır. Sıfatın anlambilimsel içeriği, hangi EdÖ'yü tamlayıcı olarak alabileceğini belirlemektedir. Örneğin *güçlü* sıfatı karşılaştırma temelli bir anlamsal yapı sunduğu için *kadar* edatıyla doğal bir birliktelik oluştururken, aynı sıfat *başka* edatıyla kullanıldığında kabul edirlilik (*acceptability*) sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu

durum, EdÖ'lerin sifata rastlantısal biçimde eklenmediğini, sıfatın yankategorileme (*subcategorization*) özellikleri doğrultusunda seçildiğini göstermektedir.

Bu tür SÖ'lerde EdÖ'nün düşürülmesi yalnızca sözdizimsel bir eksiklik yaratmamakta aynı zamanda sıfatın anlamsal yorumunu da belirsizleştirmektedir. Örneğin *güçlü kadın* ya da *uygun yöntem* gibi yapılar dilbilgisel olarak mümkün olsa da (128)'deki EdÖ'lerin sağladığı karşılaştırmalı ya da ölçüt temelli anlam ilişkisi ortadan kalkmaktadır. Bu da EdÖ'nün, sıfatın belirli bir anlamsal okumaya zorlanmasını sağlayan zorunlu bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede edat tamlayıcılı SÖ'ler, Türkçede sıfat–tamlayıcı ilişkilerinin yalnızca durum ekli AÖ'lerle sınırlı olmadığını, EdÖ'lerin de sıfatların seçimsel özellikleri doğrultusunda zorunlu tamlayıcı işlevi üstlenebildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu yapıların sıfatların sözdizimsel davranışlarını inceleyen çalışmalarda, eklenti–tamlayıcı ayrımı açısından özel bir konumda değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2.4. Tamlayıcısı AÖ Olan SÖ (*AP whose Complement is NP*)

Türkçede bazı sıfatlar, zorunlu bir tamlayıcı seçer. Bu tamlayıcı, sıfatın anlamını tamamlayan ve çoğunlukla bir durum eki alan AÖ'dür. Böylece ortaya çıkan yapı SÖ (*Adjective Phrase/AP*) olarak analiz edilir. Bu yapıda sıfat baş (*head*) konumundadır ve tamlayıcı, sıfatın anlamını tamamlayan zorunlu bir bileşendir. Önemle vurgulanmalıdır ki durum eki alan bu tamlayıcı sifata değil, sıfatın seçtiği AÖ'ye uygulanmaktadır. Bu nedenle, sıfatın kategorik özellikleri bozulmaz; yalnızca durum yüklemesi söz konusudur. Göksel ve Kerslake, (2005: 178), bu sıfatları tamlayıcı alan sıfatlar (*complement-taking adjectives*) olarak belirtmektedir.

(129)

a. SÖ[AÖ[işe (A)] uygun (Sf)] çalışan (A)

b. SÖ[AÖ[çalışmaya (A)] hevesli (Sf)] öğrenci (A)

c. SÖ[AÖ[babasına (A)] kızgın (Sf)] çocuk (A)

ç. SÖ[AÖ[arkadaşından (A)] memnun (Sf)] kişi (A)

Bu tür yapılarda sıfatın seçtiği AÖ, anlamsal olarak zorunlu bir tamlayıcı niteliği taşır ve söz konusu AÖ olmaksızın SÖ'nün anlamı eksik kalır. Örneğin *uygun*, *hevesli*, *kızgın* ve *memnun* gibi sıfatlar, anlamlarını ancak belirli bir ilişkiyi ifade eden durum ekli bir AÖ ile tamamlayabilmektedir. Bu durum, söz konusu sıfatların yankategorileme (*subcategorization*) özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, bu sıfatlar sözlüksel olarak belirli bir durum ekiyle işaretlenmiş bir AÖ'yü tamlayıcı olarak seçmektedir.

Söz konusu yapılarda durum eki, sıfatın biçimbilimsel yapısına değil, sıfatın gerektirdiği AÖ'ye uygulanmaktadır. Bu nedenle yapı, yüzeyde durum ekli bir unsur barındırır da sıfatın sözcük sınıfı ya da kategorik özelliklerinde herhangi bir değişim meydana gelmez. Sıfat, baş konumunu korur ve tüm yapı, sözdizimsel olarak bir SÖ'dür. Bu durum, sıfatların adlara özgü bir çekim sürecine girdiği anlamına gelmemekte; yalnızca sıfatın anlamsal gereksinimlerinin sözdizimsel düzlemde karşılanmasını göstermektedir.

SÖ'lerde tamlayıcı konumundaki AÖ'nün düşürülmesi, yapının kabul edilirliliğini ya da anlam bütünlüğünü bozmaktadır. Örneğin *hevesli öğrenci* ya da *kızgın çocuk* gibi kullanımlar, bağlama bağlı olarak mümkün olsa da bu kullanımlar örneklerdeki durum ekli tamlayıcıların sağladığı özgül ilişkiyi yansıtmaz. Bu da durum ekli AÖ'nün, söz konusu sıfatlar için seçimlik değil, tamlayıcı niteliği taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla, durum ekli AÖ ile kurulan bu yapılar, Türkçede sıfatların yalnızca niteleyici konumda “Sf” başıyla oluşan öbekler olmadığını aynı zamanda tamlayıcılarının da olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu özellik, sıfatların sözcük sınıfları içindeki yerini ve diğer sözcük sınıflarıyla olan yapısal benzerliklerini açıklamak bakımından önemlidir.

3.2.5. Bağlı SÖ (*Coordinated AP*)

İki veya daha fazla sıfatın bağlaçla bir araya gelerek aynı adı nitelediği yapılara *bağlı sıfat öbeği (coordinated adjective phrase)* denir (Radford, 2004: 87). Bu tür yapılar sıralı birleşik kurmaktadır. Bu yapılarda her sıfat bir baştır; bağlaç ise sıfatlar arasındaki eşdeğerliği sağlar. Bu başlar arasında yöneten-yönetilen ilişkisi yoktur. Sıfatlar aynı sözdizimsel konumda bulunur ve anlamca birlikte adın niteliklerini belirtirler (Scalise-Bisetto, 2011: 46).

(130)

- a. AÖ[SÖ[genç (Sf) ve (Bağ) güzel (Sf)] kadın (A)]
- b. AÖ[SÖ[uzun (Sf) ama (Bağ) zarif (Sf)] elbise (A)]
- c. AÖ[SÖ[yavaş (Sf) ve (Bağ) dikkatli (Sf)] sürücü (A)]

Bağlı SÖ'ler, tek bir başa değil, birden fazla sıfatın eşdeğer başlık ilişkisine dayanır. Bağlaçların kaldırılması anlamı değiştirir, ancak yapıyı dilbilgisi dışı yapmaz. Bu nedenle bu konumda ve yapıdaki sıfatlar seçimlik (*optional*) olarak kabul edilmelidir.

3.3. Sıfat ve Açık Sınıf Üyeleri

Açık sınıfa ait sözcük sınıfları arasında, başka sınıfların kategorik olarak bulunduğu konumlarda bulunma yoğun bir biçimde gözlemlenmektedir. Bu sınıflar aynı zamanda birbirleriyle işlevsel açıdan da ilişkiler kurmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bir sözcük sınıfı, başka bir sınıfın kategorik özelliklerinin bir kısmını üstlenebilir; bu durum özellikle sıfat sınıfında yaygın olarak görülmektedir. Buna karşılık, kapalı sınıfa ait sözcük sınıfları ile sıfatlar arasındaki dilbilgisel ilişkiler daha sınırlıdır. Örneğin; sıfat AÖ içinde adla, zarf ise EÖ içinde eylemle daha yakın dilbilgisel ve işlevsel birliktelikler sergiler.

Kuramsal Çerçeve’de sözcük sınıflarının prototip özelliğe sahip olduğu varsayılmış ve bir sınıfın prototipi olan bir sözcük, aynı sınıftaki diğer sözcüklerle aynı ortak özellikleri gösterdiğinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla prototip bir sıfat, ad, zarf veya eylem; aynı sınıfın diğer prototip sözcükleriyle ortak kategorik özellikleri paylaşır. Bu açıdan sıfat ve açık sınıftaki diğer sınıfların benzer ve farklı kategorik özellikleri karşılaştırılırken sözcüklerin, kendi sınıfının kategorik özelliklerini daha çok temsil eden prototip örnekleri dikkate alınmıştır. Çünkü her bir sözcük sınıfı, kendi prototip üyeleriyle daha çok ortak özellikler paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra sözcük sınıflarının prototip olmayan üyeleri yani kategori dışı özellik taşıyan üyeleri de bazı durumlarda karşılaştırmaya tabi tutulmuştur.

Bu Bölüm’de sıfat sınıfı ile diğer açık sınıf üyeleri olan ad, eylem ve zarf arasındaki ilişkiler, benzerlikler veya farklılıklar, kuramsal bağlam çerçevesinde anlambilimsel içerik, biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım temelinde incelenecek ve tartışılacaktır.

3.3.1. Sıfat ve Ad

Anlambilimsel içerik açısından açık sınıfa ait sınıf olarak prototip bir ad, canlı veya cansız evrendeki tüm varlık/kavramları temsil eder ve bu varlıklar/kavramlarla ilgili durumları gösterir. Buna karşılık prototip sıfat ise varlıklara ve kavramlara ait nitelikleri/özellikleri ifade eder. Ad, kavram veya varlıkları tek başına göndergesinde bulundururken sıfat, tek başına bir kavram veya varlığı göndergesinde bulunduramaz. Sözdizimsel olarak ad, esnek dağılıma sahipken prototip sıfat (sınıf özelliklerini tanımlayan üye), varlığını ortaya koyabilmek için ada bağımlıdır ve niteleyici konumda bulunan sıfat, bağlı olduğu ad ile hareket etmek zorundadır. Sıfatın gönderimini tamamlayabilmesi için bir ada ihtiyacı vardır.

Ad somut bilgi, sıfat adla var olduğu kabul edilen soyut bilgidir. Dolayısıyla, varlığın/kavramın var oluşu ad ile gerçekleşirken özelliğin/niteliğin var oluşu sadece sıfatın kullanımıyla gerçekleşemez. Bunun sebebi, sıfatın işaret ettiği özelliği/niteliği ifade eden varlığa/kavrama ihtiyaç olmasındandır (Karaağaç, 2016: 426).

(131)

- a. kalem (A) (baş-özellği olmayan bir nesne)
- b. uçlu (Sf) (niteleyici-nesnesi olmayan bir özellik)
- c. uçlu (Sf) kalem (A) (niteleyici/baş-özellği olan bir nesne)

Ad, herhangi bir özellik ile ifade edilmediğinde genel ve belirsiz bir gönderime sahiptir. Adın göndergesinin (*referent*) daha belirgin olması, diğer türlerden ayrımı için sıfat tarafından nitelenmesi gerekmektedir. (131-a)'da verilen *kalem* adı sözlüksel açıdan genel, belirsizdir. Kümenin tamamına gönderimde bulunur ve dolayısıyla göndergesi net değildir. Fakat (132-b,c,ç)'de *kalem* sözcüğünün göndergesinin kademeli olarak daraldığı görülmektedir. Dolayısıyla adı nitelemede kullanılan her bir sıfat, adın göndergesini daha da daraltmaktadır.

(132)

- a. kalem (A)
- b. siyah (Sf) kalem (A)
- c. büyük (Sf) siyah (Sf) kalem (A)
- ç. ucuz (Sf) büyük (Sf) siyah (Sf) kalem (A)

Sıfat, adın kategorik özelliklerini yansıtmayı için gerekli olan birinden/kişiden, farklı bir kavram gerektirmesi ve niteleme işlevinin birincil olması açısından addan ayrılır. Bir sıfatın niteleme gerçekleştirmesi onun kategorik özelliğidir. Bu bağlamda prototip sıfat (*prototypical adjective*), tek bir özelliği ifade ederken ad, genellikle bir

özellik kümesi belirtir. Sıfat, kendi özelliğini öne çıkarırken ad, tanımladığı nesneyi öne çıkarır (Bhat, 1994: 23).

(133)

a. arabanın (A) *beyaz* (Sf) rengi (A)

b. arabanın (A) *rengi* (A)

(133-a)'da *beyaz* sıfatı *arabanın* bir özelliğini ifade eder ve bu özellik önem açısından öndedir. (133-b)'de arabanın *rengi* tanımlanmıştır ve varlık olarak renk önde gelmektedir. Her iki örnekte de *araba* adı sabittir, değişmezdir. (133-a)'da sıfat olarak farklı bir renk olabilir. Ancak *araba* adının *beyaz* renk olduğu belirtilmek istendiğinden odak sıfatın üzerindedir. (133-b)'de ise odak *arabanın* bileşenlerinden birindedir. Bu bileşen, *arabanın* rengi dışında başka özelliği de olabilir. Bu bağlamda sıfat, kendi özelliğine (yani beyaz veya farklı bir renk olmasına) odaklanırken ad, tanımladığı nesneye, kendisini oluşturan parçalara (yani arabanın rengi veya lastiği, direksiyonu, koltuğu vb. başka bir nesnesine) odaklanır.

Sıfat ve ad arasındaki bu ayrım önemlidir. Adın anlambilimsel içeriği oldukça genişdir fakat sıfat, kısıtlı anlambilimsel içeriğe sahiptir. Çünkü sıfat tek bir niteliği/özelliği ifade eder. Ad, kendi özelliğinin büyük bir bölümünü gösterir (araba-spor/kırmızı/küçük vb.). Sözelimi *aslana* ait renk, şekil, boyut, doku gibi *aslanı* niteleyen özelliklerin her biri sıfattır. Bu sıfatlar, *aslanı* niteleyip özelliğini belirtir. Bu özellikler her *aslana* farklı olabilir, değişebilir. Ancak *aslan* varlık olarak temelde her zaman *aslandır*. Bu özelliklerin değişmesi *aslanın* varlığını ortadan kaldırmayacaktır. Yani bir ad, sıfattan bağımsız olarak her zaman kendi varlığını ortaya koymaktadır. Fakat sıfatın değişmesi veya kaldırılması, kendi varlığını yok etmektedir. Dolayısıyla sıfat adı, alt kategori (*sub-category*) haline getirip daha da belirginleştirir yani kümeyi daraltır ve donatır.

(134)

- a. aslan (A)
- b. *güçlü* (Sf) aslan (A)
- c. *zayıf* (Sf) aslan (A)

(134)'te *aslan* adının niteleyicisi olarak farklı sıfatlar kullanılmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi *aslan* adını niteleyen sıfat değiştiğinde, diğer sıfatların varlığı sonlanmaktadır. Fakat, *aslan* adının varlığını devam ettirmektedir. Bu sıfatlar, karşıt anlamlı olmadığı sürece art arda sıralanabilmektedir.

Sözcüğün anlambilimsel sınırlılıklarını barındıran ikili özellik kalıbı (*binary feature matrix*), adın özelliklerinden biridir (Sebzecioğlu, 2017: 314). Bu ikili özellik kalıbı, bir sözcüğün ad olup olmadığını belirlemede kullanılır. Örneğin, *su* sözcüğü sıvı özellikli iken *taş* sözcüğü katı özelliklidir (varlıkların özelliklerinden bahsedilebilir, sıfatlar özelliği içinde barındırır). Dolayısıyla ikili özellik kalıbı, sözcük sınıfı olarak sıfat ve ad arasında bir ayrımı göstermektedir. Bu da bize sıfatı belirlerken geçerli bir parametre sağlamaktadır. İkili özellik kalıbı, ad sınıfına ait kategorik bir özelliktir. Sıfat sınıfının böyle bir özelliği yoktur.

(135)

- a. su (A-sıvı özellik) veya taş (A-katı özellik)
- b. kırmızı (Sf) veya güçlü (Sf)

Sıfatın belirttiği özellik, meydana geldiği AÖ'nün anlamını kurmak için gereklidir ve AÖ'nün göndergesini belirginleştirmesi bu anlama dayanır. Sıfat, AÖ ile eşit sayılmaz. Sıfat, AÖ yapısında eklenti olduğu için adın kategorik öbek özelliklerinin birçoğunu göstermez (Bhat, 1994: 23-24).

(136)

- a. bardak (A) – (AÖ)
- b. *yeşil* (Sf) bardak (A) – (AÖ)

(136-a)'da *bardak* adının göndergesi (136-b)'de *yeşil bardak* AÖ'sünün göndergesine göre daha belirsizdir. AÖ'nün anlamını kurması ve göndergesini belirlemesi sıfatın belirttiği özelliğe bağlıdır. (136-a)'da sıfatın olmaması göndergesini daha belirsiz kılmaktadır. Ancak (136-b)'de *yeşil* sıfatının bulunması *bardak* adının anlamını belirginleştirmesi ve göndergesini belirlemesi açısından anlamsal gereklilik gibidir.

Tek bir özelliği doğrudan gösterme, sıfatın kategorik özelliklerinden biridir. Sıfatın tek bir özelliği ifade etmesi gerekliliği, niteleyici işlevde kullanıldığında bir özelliği seçmesini zorunlu kılar (Bhat, 1994: 24).

(137)

a. *mavi* (Sf) gökyüzü (A) – (AÖ)

b. gökyüzü (A) – (AÖ)

(137-a)'da *mavi gökyüzü* AÖ'sünde, *gökyüzü* sözcüğünün tek bir özelliğini ifade ederek onu nitelemesi *mavi* sözcüğünü sıfat yapar. Ancak (137-b)'de *gökyüzü* sözcüğü tek başına bir AÖ yapısındadır ve *gökyüzü* sözcüğünün göndergesinde bulunan özellikleri üzerinde taşıdığı için addır. Yani *mavi*, *derin*, *sisli*, *dumanlı*, *gri* veya *bulutlu gökyüzü* olarak yine *gökyüzünün* özelliğini ifade edilebilirken, *gökyüzü* adı her zaman bir varlığa karşılık gelecektir. Dolayısıyla *gökyüzünün* bütün özelliklerini üzerinde taşıyacaktır. Bu açıdan bakıldığında sıfatın adı niteleyip onu anlamsal olarak değiştirdiği veya daralttığı da söylenebilir.

Sıfatın sözdizimsel dağılımına bakıldığında, varlıkları ve kavramları niteleyen/değiştiren bir sınıf olduğu için ad sınıfıyla yakın ilişki içerisinde olduğu görülür. Bu bağlamda ad ve sıfatın sözdizimsel dağılımı birbirinden farklıdır. Türkçede niteleyici (*attributive*) işlevde kullanılan sıfat ister basit ister karmaşık olsun her zaman addan önce gelir (Göksel ve Kerslake, 2005: 170). Türkçede prototip sıfatlar, bu

tipolojik görünümü sergiler. Fakat diğer bazı dillerde ad sonrası konumda bulunma da sıfatlara ait kategorik özelliiktir (Stefanova Gündoğan, 2023: 33-34).

(138)

- a. *yüksek* (Sf) ağaç (A)
- b. *şekerli* (Sf) kahve (A)
- c. *beş* (Sf) *yataklı* (Sf) oda (A)

Ad, öbek yapıda AÖ'nün başı; sıfat ise SÖ'nün başıdır. Sıfat, baş olan adın niteleyicisi, eklentisi (*adjunct*)'dir. Sıfat sadece SÖ yapısında baş olur. Prototip ad, AÖ'lerin baş ögesi gibi belirli sözdizimsel konumlarda bulunur ve bu konumda bulunma adın kategorik özelliğidir. Prototip sıfat ise niteleyici (*attributive*) boşluklarında bulunur.

(139)

- a. AÖ[iyi (Sf) (niteleyici-eklenti) insan (A) (baş)]
- b. AÖ[güzel (Sf) (niteleyici-eklenti) bahçe (A) (baş)]
- c. SÖ[ZÖ[en (Zf) (niteleyici-gösterici)] yaşlı (Sf) (baş)]

(139-a,b)'de öbek S+A yapısıyla kurulurken (139-c)'de bakıldığında buradaki öbeğin Z+S birlikteliğiyle kurulduğu görülmektedir. Dolayısıyla (139-a,b)'deki öbekler AÖ, (139-c)'deki öbek ise bir SÖ'dür.

Sıfat tek bir özellik belirtirken ad, bir özellik kümesi (özelliklerinin tümünü üzerinde barındırma) gösterir ve belirli bir nesneyi tanımlaması gerekir. Sıfat ve ad arasındaki bu ayrım aralarında meydana gelen biçim-sözdizimsel farklılıkların bazılarını yansıtır. Buna örnek olarak sıfatların dereceleme zarflarıyla nitelenebilmesi ancak adların nitelenememesi gösterilebilir (Bhat, 1994: 23).

(140)

- a. en (Zf) *büyük* (Sf) masa (A)
- b. daha (Zf) *uzun* (Sf) masa (A)

c. *daha (Zf) *masa* (A)

ç. *en (Zf) *masa* (A)

(140-a)'da *büyük* sözcüğü, Türkçede *en* sözcüğüyle işaretlenen en üstünlük derecesini (*superlative*), (140-b)'de *uzun* sözcüğü, Türkçede *daha* sözcüğüyle işaretlenen karşılaştırma derecesini (*comperative*) işaretlemiş ve dilbilgisel yapı elde edilmiştir. Fakat (140-c) ve (140-ç)'de *masa* sözcüğünün niteleyicisi konumunda bulunan *en* ve *daha* işaretleyicilerinin kullanılmasıyla dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmıştır. Çünkü Türkçede en üstünlük derecesini işaretleyen *en* ve karşılaştırma derecesini işaretleyen *daha* sözcüğü sıfatı niteleyebilir, adı niteleyemez. Dolayısıyla (140-a)'da ve (140-b)'de *güzel* sözcüğü sıfat, (140-c)'de ve (140-d)'de *masa* sözcüğü ad sınıfına aittir. Ek olarak daha önce bahsedildiği gibi adların da niteleyicileri veya niceleyicileri vardır. Fakat bu niteleme veya niceleme farklı sözcük sınıflarıyla yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi Türkçede dereceleme, sıfattan önce *en*, *çok* veya *daha* zarfı getirilerek yapılmaktadır. Bu zarflar, öbek yapı içinde sıfattan önce gelmelidir. Aksi durumda dilbilgisi dışı durumlar ortaya çıkar.

(141)

a. *en/çok/daha* (Zf) *güzel* (Sf) kız (A)

b. **güzel* (Sf) *en/çok/daha* (Zf) kız (A)

Ek olarak ad ve eylem, dereceleme zarflarıyla kullanıldığında kendisine eşlik eden bir sıfat olmadan cümlede kullanılamaz, kullanılırsa yapı dilbilgisi dışı olur (Bhat, 1994: 26).

(142)

a. Galerideki *en* (Zf) *büyük* (Sf) araba (A) satıldı.

b. *Galerideki *en* (Zf) araba (A) satıldı.

c. Ali Ahmet'ten *daha* (Zf) hızlı (Sf) koştu (E).

ç. *Ali Ahmet'ten *daha* (Zf) koştı (E).

Sıfat, var olduğu AÖ'de, tamamlayıcı unsur olarak yer alır ve birleşik varlık olarak işlev görmek zorundadır. Sıfat, böyle bir işlevi yerine getirirken AÖ'de niteleyici konumda bulunduğundan özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlanır. Bu durum, özellikle içinde yer aldığı AÖ'de birleşik varlık olarak işlev görmesinden dolayıdır (Bhat, 1994: 35). Dolayısıyla sıfat, AÖ'de sabit bir konuma sahip olduğu için (143-b)'de görüldüğü gibi yeri değiştirildiğinde dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkar.

(143)

a. Yedi yaşında *akıllı* çocuk sahibiydiler.

b. *Yaşında *akıllı* yedi çocuk sahibiydiler.

AÖ, sözdizimsel dağılımda cümle başlangıç konumuna konu (*topic*) olarak kaydırılabilir (Bhat, 1994: 37). Fakat sıfat sınıfında bu kaydırma yapılamaz.

(144)

a. Ali *yeni* (Sf) *arabaya* (A) bindi.

b. *Arabaya* (A) Ali bindi.

c. **Yeni* (Sf) Ali *arabaya* (A) bindi.

ç. *Yeni* (Sf) *arabaya* (A) Ali bindi.

(144-c)'de görüldüğü üzere sıfat, cümle başlangıç konumuna kaydırıldığında dilbilgisi dışı yapı ortaya çıkmıştır. Fakat (144-ç)'de sıfat, AÖ'nün eklentisi olarak cümle başında bulunabilir.

AÖ, düşünce sonrası işlev (*odak-focus*) görmek amacıyla cümle sonu konuma kaydırılabilir (Bhat, 1994: 38). Fakat niteleyici işlevdeki prototip bir sıfat, bu konuma kaydırılamaz.

(145)

a. Yeni araba çok güzel. (Yeni araba çok güzeldir.)

b. Çok güzel, yeni (Sf) araba (A).

c. *Araba (A) çok güzel, yeni (Sf).

(145-c)'de görüldüğü gibi sıfat, düşünce sonrası işlev (odak-*focus*) görmek amacıyla cümle sonu konumuna kaydırıldığında dilbilgisi dışı yapı ortaya çıkmıştır. Sıfat, AÖ'den bağımsız olarak kaydırılamaz, hatta parçalanamaz. Fakat AÖ (146)'da görüldüğü üzere parçalanabilir.

(146)

a. *Çocuğun* (A) babası (A) öldü.

b. Babası (A) ölen *çocuk* (A)

Türkçede yüklemcil bir sıfat, özne tamamlayıcısı olarak işlev görmektedir. Bundan dolayı bu yapıdaki sıfatlar, tanımladıkları varlığı ifade eden AÖ'yü takip etmektedir. Fakat, cümledeki söz dağılımını belirleyen genel ölçütlere uygun biçimde, tahmine dayalı bir sıfatın özne olan AÖ'den önce gelmesi mümkündür (Göksel ve Kerslake, 2005: 171).

(147)

a. *güzelmış* (Sf) bu ev.

b. hızlıdır (Sf) araba.

Biçimbilimsel yapıya bakıldığında sıfat, genel olarak ad ile meydana gelen çekimsel işaretleyicilerin hiçbirini almaması açısından da addan ayrılır. Bu sınırlılık Türkçede vardır. Fakat Rusça ve Arapça gibi dillerde sıfat, çekimsel işaretleyici olabilir. Bu çekimsel işaretleyiciler arasında göndergelerini belirleyen cins, çokluk işaretleyicileri ve belirleyicileri vardır (Bhat, 1994: 39). Türkçede ad, üzerine gelen yapım (simit+çi) ve çekim ekleri ile belirlenebilmektedir. Bu ekler, sayı (*number*), iyelik (*possession*), durum (*case*), çokluk (*plural*) gibi çekim ekleridir. Adda teklik ve çokluk kategorileri vardır. Prototip bir sıfat, bu eklerle çekimlenemez.

(148)

ilgi/iyelik

a. araba+nın (A) cam+ı (A)

b. *kırmızı+nın (Sf) araba (Sf)

durum

a. dosyalar (A) bilgisayar+da (A)

b. *hızlı+da/dan (Sf) bilgisayar (A)

çokluk

a. büyük (Sf) kapı+lar (A)

b. *büyük+ler (Sf) kapı (A)

Rusçada sıfat ve ad arasında cinsiyet, sayı, durum uyumu vardır. Bundan dolayı da sıfat, niteleyeceği adın cinsiyetine, sayısına ve durumuna göre biçimlenir. (149)'da Rusçada *iyi* sıfatı eril, dişil, nötr ve çoğul olarak işaretlenen ekleri alır. Yani cinsiyet açısından üç ayrı biçim bulunmaktadır. Arapçada da benzer özellikler bulunmaktadır. (150)'de sıfatlarda da müennes (dişil) ve müzekker (eril) olma durumu vardır. Ad müennes ise sıfat da müennes, müzekker ise müzekkerdir. Arapçada da bu sıfatlar ek ile işaretlenir. Türkçede bu gibi dilbilgisel özellikler görülmez.

(149)

Rusça *iyi* sıfatı:

a. Хороший (eril) (Haroşiy)

b. Хорошая (dişil) (Haroşaya)

c. Хорошее (nötr) (Haroşoye)

ç. Хорошие (çoğul) (Haroşıye)

(150)

Arapça *büyük* (kebir) sıfatı:

a. büyük (eril) (kebir) كبير

b. büyük (dişil) (kebiret) كبيرة (Comrie, 2018)

Ad, baş olarak meydana geldiği AÖ tarafından tanımlanan katılımcı sayısını belirtmek için çokluk eki alır. Fakat, bu yapıda olan AÖ’de niteleyici olarak varlık gösteren sıfat, bu işlemelemeden etkilenmez (Bhat, 1994: 39).

(151)

a. Kahverengi (Sf) göz (A) gördüm.

b. Kahverengi (Sf) göz-ler (çokluk) gördüm.

Türkçede insanları belirten bazı adlar, erkeksi ve kadınsı cinsiyet arasında ayrım gösterir. Ancak niteleyicileri olarak varlık gösteren sıfatlarda bu durum yoktur. Yani (152-a)’da görüldüğü üzere her iki kullanımda da sıfat üzerinde herhangi bir biçimbilimsel işlemeleme gerçekleşmez. Fakat bu durum bütün dillerde aynı değildir. (152-b)’de görüldüğü gibi Fransızcada erkek ve kadın cinsiyet adlarını niteleyen sıfatlarda biçimbilimsel işlemeleme gerçekleşir.

(152)

a. Yaşlı *adam* (erkek) nerede? / Yaşlı *kadın* (kız) nerede?

b. Un garçon *blond*. / *sarışın* bir erkek / Une fille *blonde*. / *sarışın* bir kız

Sıfatlar dilbilgisel ve biçimbilimsel düzeyde cinsiyet ayrımı göstermez. Ancak bazı sıfatların kullanımı, anlambilimsel ya da toplumsal cinsiyet temelli sınırlılıklar içerebilir. Türkçede *yakışıklı* ve *güzel* gibi sıfatlar biçimsel olarak cinsiyet taşımamakla birlikte kullanımları toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde prototip dağılımlar sergiler. *Yakışıklı* sıfatı çoğunlukla erkeklerle ilişkilendirilirken, *güzel* sıfatı kadınlar için daha sık kullanılır. Başka bir örnek olarak *bakımlı* kadınlarla *heybetli* ise erkeklerle ilişkilendirilir. Ancak bu kullanım tercihleri dilbilgisel zorunluluk değil, pragmatik ve kültürel eğilimlerdir.

Ad sınıfında ad cıl uyum (*agreement*) vardır. Ad, iyelik eklerini üzerine alarak öbek yapı oluşumlarında uyum gösterir ve bu durum adın kategorik özellikleri arasındadır. (153-a,b)’de adın ad cıl uyuma sahip olduğu görülmektedir. Prototip sıfatta böyle bir uyum söz konusu değildir. Fakat bununla birlikte (153-c,ç)’de görüleceği üzere adın kategorik konumunda bulunan sıfatlar, ad cıl uyuma girmiş gibi gözükmemektedir. Daha önce belirtildiği üzere bazı sınıflar sözdizimsel dağılımda diğer sıfatlara ait bazı kategorik özellikleri üstlenir. Bu bağlamda sıfatın ad cıl uyum göstermesi de ad konumunda bulunduğu için ada ait bazı kategorik özellikleri üzerinde barındırma zorunluluğundandır. Bu dilbilgisel özellik, sıfatın sınıf tanımlayıcı özelliklerinden biri değildir.

(153)

- a. ben+im (A) kalem+im (A)
- b. kapı+nın (A) kol+u (A)
- c. ev+in (A) kırmızı+sı (Sf)
- ç. insan+ın (A) güzel+i (Sf)

Sıfat ve adın parçacık (*particle*) ile kullanımına bakıldığında *mu*, *da*, *bile*, *ise* gibi parçacıklar ek çağrışım belirtmek amacıyla sıfatla genişleyen AÖ’lerde bulunabilir. Fakat bu parçacıklar addan sonra gelmek zorundadır.

(154)

- a. Uzun (Sf) halat (A) *bile* işimize yarar.
- b. Uzun (Sf) halat (A) işimize yarar *mı*?
- c. Uzun (Sf) halat (A) *da* işimize yarar.
- ç. *Uzun *mu* halat işimize yarar.
- d. *Uzun *da* halat işimize yarar.

(154-a,b,c)’de dilbilgisel bir kullanım vardır. Fakat (154-ç)’de *mu*, (154-d)’de *da* parçacığının kullanımı mümkün değildir ve dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla sıfat ile ad arasına herhangi bir parçacığın girmesi dilbilgisi dışı yapılara neden olmaktadır. Bu dilbilgisel durum, SÖ ve AÖ'nün hem anlambilimsel hem de sözdizimsel açıdan parçalanamaz olduğunu göstermektedir.

3.3.1.1. Niteleyici Konumdaki Ad

Türkçede ad sınıfında bulunan sözcüklerden bazıları ad öncesi konumda bulunabilmektedir. Ad sınıfındaki bu sözdizimsel özellik, adın sıfat gibi kullanılabileceği anlamına gelmemelidir. Sıfat ve ad hem niteleyici hem de baş öge olarak sözdizimsel dağılımda bulunabilseler de bu durum oldukça farklıdır (Johanson, 2004: 11). Çünkü ad ve sıfatın AÖ'de aynı konumu paylaşmaları onların aynı sınıfa ait olduğu göstermez.

Ad, sıfatın kategorik konumu olan niteleyici konumda bulunabilir ve bu konumdaki ad, sözdizimsel açıdan niteleyici işlevi kazanmaktadır. Niteleyici konumda bulunan adın, sınıfını değiştirmesi gerekmez ya da ad, biçimbilimsel bir süreçten geçmez (Bağrıaçık, 2018: 8-9). Bu tür yapılar AÖ'dür ve bu yapılardaki adlandırma yönetici ögeye göre yapılmalıdır. Ek olarak, *tahta kaşık* örneğinde *tahta* sözcüğü soyut bir sıfat olamayacak kadar somuttur (Kerimoğlu, 2011: 1494-1497).

Türkçe geleneksel dilbilgisi yaklaşımında bu gibi yapılara takısız ad tamlaması denilmektedir. Bu tür yapılardaki sözcüklerin A+A veya Sf+A birleşimlerinden hangisi olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar bu yapıların A+A birleşimine sahip olduğunu belirtirken (Hatipoğlu, 1972: 18; Gencan, 1979: 188-189; Atabay ve diğ., 1983: 56; Koç, 1996: 432-436; Eker, 2003: 366) bazıları ise bu yapıların sıfat tamlaması olduğunu ve Sf+A birleşimine sahip olduğunu belirtir (Banguoğlu, 1974/2015: 345; Ediskun 1992: 122-123; Zülfikar, 1995: 789; Gökdayı, 2007; Karaağaç, 2009; Karahan, 2010: 52; Korkmaz, 2014).

Daha önce ifade edildiği üzere niteleyici konumda bulunma prototip sığata özgü kategorik özelliktir. Fakat ad, kategori dışı kullanım sayesinde sıfatın tipik konumu olan niteleyici konumunda bulunabilir. Bu yapılar *iyi adam, kırmızı ev, büyük araba* gibi AÖ'lerde görünen bir ilişkiye sahip değildir. (155)'teki yapılara bakıldığında ad öncesi konumda bulunan sözcükler, öbeğin anlamının tamamlanması için zorunlu olan tamlayıcı (*complement*) öğelerdir. Bu sözcükler adın bir parçasıdır.

(155)

- a. AÖ[altın (A) bilezik (A)]
- b. AÖ[erkek (A) polis (A)]
- c. AÖ[demir (A) kapı (A)]
- ç. AÖ[taş (A) ev (A)]
- d. AÖ[çelik (A) kale (A)]
- e. AÖ[cam (A) bardak (A)]

AÖ yapısında sıfat, AÖ'nün baş ögesini tamamlayan ve onunla uyum içerisinde bulunan seçimlik üyesidir. AÖ yapısında niteleyici konum öncelikle sıfata ait olduğundan bu konumda bulunabilen adlar çoğunlukla sıfat olarak varsayılmaktadır. Fakat, kategorik kullanımdan ikincil bir niteleyici kullanımına geçme ad sınıfından sıfat sınıfına geçiş değildir (Johanson, 2004: 12). Bu durum sözcük sınıflarının ikincil/kategori dışı kullanımlarıyla açıklanabilir.

(155)'te niteleyici konumda ad sınıfından bir sözcük bulunmaktadır. Bu örnekler ad sınıfına ait bir sözcüğün kategori dışı kullanım örneğidir. Çünkü Türkçede adlar, sıfat anlamı ve işlevi kazanabilmek amacıyla türetme eklerine ihtiyaç duymaktadır. AÖ'de, niteleyici konumda bulunan adlar, belirtisiz türeme aşamalarıyla biçimlenmiş ya da bazı uzun dilbilgiselleşme aşamaları sonucunda sıfat olarak kullanılmalarını sağlayan izleri kaybetmiş sıfatlar değildir. Bu adlar hâlâ varlıkları ifade eder ve bulundukları ad ile birlik oluşturur (Johanson, 2004: 12).

Niteleyici konumda bulunan adlar, tanımladıkları varlığın tipik özelliklerini ifade etmez. Bunlar, nitelenen varlığın niteleyici konumda olan nesneden/kavramdan oluştuğunu, yani doğrudan kaynağını ifade eder (Johanson 2004: 13). Dolayısıyla bu yapılarda sıfatın adı nitelemesi gibi bir niteleme söz konusu değildir. Bu varsayımı destekleyecek örnekler aşağıda verilmiştir.

(156)

- a.** AÖ[taş (A) ev (A)]
- b.** AÖ[SÖ[taşlı (Sf)] ev (A)]
- c.** AÖ[taştan (A) ev (A)]
- ç.** AÖ[demir (A) salıncak (A)]
- d.** AÖ[SÖ[demirli (Sf)] salıncak (A)]
- e.** AÖ[demirden (A) salıncak (A)]
- f.** AÖ[tahta (A) araba (A)]
- g.** AÖ[SÖ[tahtalı (Sf)] araba (AÖ)]
- h.** AÖ[tahtadan (A) araba (A)]

(156-a,ç,f) ve (156-b,d,g)'deki örnekler hem anlambilimsel içerik hem biçimbilimsel yapı hem de sözdizimsel dağılım açısından birbirinden farklıdır. Sıfatla kurulan AÖ'lerde nesnenin bir özelliği belirtilirken, ad ile kurulan AÖ'lerde ise nesnenin hangi materyalden yapıldığı, kaynağı belirtilmiştir. Sıfat olan sözcüklerin biçimbilimsel yapısında sıfat yapan eklerden biri varken ad olan sözcüklerde böyle bir ek yoktur. Sözdizimsel açıdan dilbilimsel evrensel diziliş ilkelerine göre (Scott, 2002), kaynak/hammadde bildiren ögeler, ada (*head*) niteleme sıfatlarından çok daha yakındır.

Bunun yanında alanyazında ilişkisel sıfat/bağıntı sıfatı (*relational adjective*) olarak adlandırılan sıfatlar da bu yapılarda farklı bir durum gösterir. (156-c,e,h)'deki örneklerde niteleyici konumda bulunan sözcük +dAn durum ekli AÖ olsa da işlevsel

açıdan sıfat gibi davranmaktadır. Bu tür yapılarda niteleyici konumda bulunan sözcükler, nitelediği adı betimlemekten ziyade başka bir adla ilişkilendirilen kaynak, malzeme gibi anlamları kurmaktadır.

Hemen hemen sıfatların tümü AÖ'de niteleyici konumda yer alırken adların niteleyici konumda bulunması, oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılıklardan dolayı özdeşlik eşleyicileri (*identity appositions*) olarak kullanılan adların, sık şekilde varlığı meydana getiren materyali ifade etmesi doğal bir durumdur. Johanson, özdeşlik eşlemeleri örneklerine Türk dillerinde de rastlanıldığını ifade eder ve bu durumu açıklayan *qañ-ım qayan* (babam kağan), *temir qapıy* (demir kapı), *qız oyul* (kız evlat) örneklerini verir. Ayrıca *temir* ve *qız* adlarına ait anlamsal içeriğin *aq* ve *eđgü* sıfatlarına ait anlamsal içeriğe göre düşündürücü oranda farklılık gösterdiğini de belirtir (2004: 13).

Bir baş öge ad ise, niteleyici-baş dizilimi değiştirilemez. (157)'de görüleceği üzere tek bir ad, *-kırmızı ve mavi kalemler* örneğinde görüldüğü gibi- sıfat sınıfından birden fazla niteleyiciyi içerirken ad sınıfından birden fazla niteleyici ile nitelenemez (157-a,c,d). Bunun yanında, (157-b,ç,e)'de görüleceği üzere ad ve sıfat sınıfı niteleyicileri aynı niteleme içerisinde bulunamazlar (Johanson, 2004: 13).

(157)

- a. *tahta (A) ve demir (A) kapı (A)
- b. *tahta (A) ve eski (Sf) kapı (A)
- c. *kadın (A) ve erkek (A) polis (A)
- ç. *kadın (A) ve yaşlı (Sf) polis (A)
- d. *çelik (A) ve taş (A) ev (A)
- e. *çelik (A) ve yüksek (Sf) ev (A)

Örnekler dilbilgisi dışıdır. Fakat (157-a,c,d)'de bağlam içerisinde birden fazla *kapı*, *polis* veya *ev* belirtiliyorsa ikili niteleme mümkündür.

(158)

- a. güzel (Sf) ve renkli (Sf) çiçek (A)
- b. güzel (Sf) altın (A) bilezik (A)
- c. güzel (Sf) pahalı (Sf) bilezik (A)
- ç. *altın (A) ve ince (Sf) bilezik (A)
- d. *tahta (A) ve açık (Sf) kapı (A)
- e. *demir (A) ve uzun (Sf) salıncak (A)

(158-a)’da *güzel* ve *renkli* sıfatlarının bir arada bir adı niteleyebilmesi bu sözcüklerin sıfat olduğunu gösterir. (158-ç,d,e) örneklerinin dilbilgisi dışı olmasının sebebi ise, sıfatların niteleyici konumda kullanıldığında addan önce gelmek zorunda olmasıdır. Yani (158-ç,d,e)’de sıfat olan sözcükler ad olan niteleyicilerden önce gelseydi dilbilgisel bir yapı elde edilebilirdi. Aynı zamanda AÖ’deki niteleyicinin sıfat ya da ad olduğunu anlamak için iki niteleyicinin arasına “ve” bağlacı veya virgül konulabilir.

Niteleyici konumunda bulunan adlar, sıfata ait bazı kategori dışı kullanım özelliklerinde de kısıtlayıcı bir yapıya sahiptir. Sıfat sınıfına ait sözcüklerin neredeyse tamamı, addan sonra adın alabileceği bazı ekleri üstlenerek kategori dışı kullanıma sahip olurken söz konusu yapılar, bu gibi kategori dışı kullanıma sahip olamamaktadır. Yani (159)’da niteleyici adlar, nitelediği addan sonraya alındığında ortaya çıkan adın bir özelliği değil, adın bir parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında da bu tür yapılarıdaki ilk sözcüğün sıfat sınıfına ait olmadığı anlaşılmaktadır.

(159)

- a. tahta ev – evin tahtası
- b. kadın polis – *polisin kadını
- c. demir salıncak – salıncağın demiri
- ç. altın bilezik – *bileziğin altını
- d. çubuk kraker – *krakerin çubuğu

- e. tahtalı ev – evin tahtalısı
- f. güzel kadın – kadının güzeli
- g. hızlı araba – arabanın hızlısı
- h. demirli salıncak – salıncağın demirlisi
- ı. çubuklu kraker – krakerin çubuklusu

(159-a,b,c,ç,d) örneklerinde görüldüğü üzere özdeşlik eşlemesi olan yapılarda kategori dışı kullanımda ya dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmakta (b, ç ve d) ya da adın bir bölümünü/parçasını ifade etmektedir (a ve c). Dolayısıyla bu tür yapılarda niteleyici konumunda bulunan sözcük bir sıfat olsaydı, sözdizimsel dağılım açısından kategori dışı kullanımın gerçekleşmesi gerekirdi. Fakat (159-e,f,g,h,ı)'de görüldüğü gibi niteleyici konumda bulunan sözcük bir sıfat olduğunda bu sözcük addan sonraki bir konuma yerleşebilmekte ve dilbilgisel bir yapı elde edilmektedir. Bu yapılar aynı zamanda yüklemcil olarak kullanılma konusunda da kısıtlamalar ve dilbilgisi dışı durumlar göstermektedir.

(160)

- a. *ev tahtaydı.
- b. *salıncak demirdi.
- c. *bilezik altındı.
- ç. *kraker çubuktu.
- d. *ev çelikti.

Fakat, yukarıda ifade edildiği gibi +dAn durum ekli AÖ'ler Türkçede ilişkisel sıfat olarak varsayılmaktadır. Bu açıdan (161)'de yüklem konumunda bulunan sözcükler ad olmasına rağmen ilişkisel sıfat işlevindedir ve dilbilgisel bir yapı elde edilmiştir.

(161)

- a. ev tahtadandı.
- b. salıncak demirdendi.

c. bilezik altındandı.

ç. kraker çubuktandı.

d. ev çeliktendi.

Bu tür yapılarda niteleyici konumdaki sözcük ad olduğu için aynı zamanda dereceleme zarflarıyla nitelenme konusunda da kısıtlayıcı bir yapıya sahiptir. Bu yapılar, dereceleme zarflarıyla nitelendiklerinde (162)'de görüleceği üzere dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu dilbilgisi dışı yapı ancak dereceleme zarfları ve ad arasına getirilen bir sıfat ile giderilebilir.

(162)

a. çok (*Z/BEL) demir (A) kapı – çok (Zf) büyük (Sf) demir (A) kapı

b. *daha (Zf) demir (A) salıncak – daha (Zf) sağlam (Sf) demir (A) salıncak

c. *en (Zf) kadın (A) polis – en (Zf) çalışkan (Sf) kadın (A) polis

Ad sınıfına ait bir sözcüğü birden fazla sıfat niteleyebilmektedir. Fakat (163)'te görüldüğü gibi bu tür ad cinsinden niteleyiciler aynı anda bir adı niteleyemezler.

(163)

a. *altın/gümüş/bronz madalya (A)

b. büyük, ağır, uzun madalya (A)

c. *tahta/prefabrik/betonarme ev (A)

ç. sağlam, dayanıklı, sorunsuz ev (A)

Sıfatların karşıt anlamlı çiftleri olduğundan daha önce bahsedilmişti. (164-a)'da *güzel* sıfatının karşıt anlamlısı *çirkin* sıfatı iken (164-b)'de *beyaz* sıfatının karşıt anlamlısı olarak *siyah* sıfatı görülmektedir. Bu sözcükler adın bir özelliğini belirtmektedir. Fakat (164-c,ç)'de görüldüğü gibi niteleyici konumunda bulunan adların karşıt anlamlısı yapılamamaktadır. (164-c)'de *tahta* adının (164-c)'de de *demir* adının karşıt anlamlısı yoktur. Bu yapılarda niteleyici sözcüklerin yerine başka bir sözcük getirilmek istendiğinde bu sözcükler, karşıt anlamlı sözcükler değil, *ev* ve *salıncak* nesnelerinin

kaynağını, yapıldığı materyali belirten başka sözcükler olmalıdır. Dolayısıyla bu durum da sözcüklerin sıfatın kategorik özelliklerini yansıtmadığı bir parametredir. (164-d) ve (164-e)'de bunun örnekleri verilmiştir.

(164)

- a. güzel (Sf) resim – çirkin (Sf) resim
- b. beyaz (Sf) gemi – siyah (Sf) gemi
- c. tahta (A) ev / ?
- ç. demir (A) salıncak / ?
- d. demir/taş (A) ev
- e. tahta/ip (A) salıncak

3.3.2. Sıfat ve Zarf

Zarf da sıfat gibi, açık sınıfa ait bir sözcük sınıfıdır. Hem Türkçede hem de diğer dillerde sözvarlığı stoğu açısından açık sınıf içindeki en küçük sınıflardan biridir. Doğal dillerde sözvarlığı stoğu açısından ad ve eylem sayısı daha fazla olduğundan dolayı bu sınıfları ayırt etmek daha kolaydır. Buna karşın zarf, adlara ve sıfatlara göre sınırlı sayıda olduğundan dolayı ayırt edilmesi daha zordur. Sıfat ve zarf sınıflarının tek başına sınıf oluşturduğu dillerde, bu sınıflar farklı biçim-sözdizimsel özellikler sergiler (Bhat, 1994: 68).

Zarf sınıfı, çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında en heterojen sözcük sınıflarından biri olarak değerlendirilmektedir. Zarflar, ortak bir biçimbilimsel işaretleyiciden yoksun oldukları için biçimbilimsel açıdan bütünlüklü bir sınıf oluşturamaz. Anlambilimsel içerik olarak da zaman, yer, biçim, derece, tutum gibi birbirinden oldukça farklı alanlara dağılırlar. Sözdizimsel dağılımına bakıldığında ise zarflar; eylemleri, sıfatları, diğer zarfları niteleyen geniş bir dağılım sergiler. Bu çok yönlülük, zarf sınıfının işlevsel bakımdan geniş, yapısal bakımdan ise parçalı bir sınıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla zarflar, sözcük sınıfları içinde en az bütünlük gösteren ve sınırları en belirsiz sözcük sınıflarından biri olarak kabul edilmektedir (Nilsen, 1972: 179; Huddleston, 1984: 96; Bhat, 1994: 68; Pinkster, 2005: 45).

Sıfatlar, başka bir sözlüksel ögenin göndergesini daraltma işlevine sahip olmada zarflarla benzerlik gösterir. Her iki sözcük sınıfı da iki farklı sözlük birimi niteler. Sıfatlar, kalıcı (*permanent*) olan kavramları veya varlıkları ifade eden adları; zarflar ise genellikle geçici (*temporal*) olayları veya durumları belirten eylemleri niteler (Bhat, 1994: 82). (165-a)'da bir sıfat adın niteleyicisiyken (165-b)'de ise bir zarf eylemin niteleyicisidir:

(165)

a. Mağazadaki en *pahalı* (Sf) bilgisayar (A) o markaya aitti.

b. Müdür mesai yapılacağını *açıkça* (Zf) söyledi (E).

Zarf sınıfı (166-a,b,c)'de görüldüğü gibi sadece sıfatın değil aynı zamanda hem eylemin hem de başka bir zarfın niteleyicisi konumunda bulunabilir. Ayrıca zarf, eylemin niteleyicisi olarak kullanıldığında, doğrudan eylemin veya onun üyelerinden birinin anlambilimsel içeriğini değiştirebilir.

(166)

a. Karşıdaki SÖ[*çok* (Zf) güzel (Sf)] arabaymış.

b. Adam EÖ[*çok* (Zf) yürüdü (E).]

c. Çocuk ZÖ[*çok* (Zf) zekice (Zf)] davranıyor.

(167-a)'da görüleceği üzere sıfat, AÖ içerisinde niteleyici olarak bulunur. Zarf ise EÖ ve aynı zamanda SÖ ile ZÖ içerisinde niteleyici olarak bulunur (167-b,c,d). Her iki sınıf arasındaki en temel farklılıklardan birisi sözdizimsel dağılımlarıdır.

(167)

a. AÖ[*Güzel* (Sf) kadın (A)] konuştu (E)

b. Kadın EÖ[*daima* (Zf) konuşuyordu (E)]

c. SÖ[*Çok* (Zf) *güzel* (Sf)] kadın (A) konuştu

ç. Kadın ZÖ[*çok* (Zf) *zekice* (Zf)] konuştu (E)

Belirtildiği üzere zarf sadece eylemi nitelemez aynı zamanda sıfatı ve kendisini de niteler. Bu bağlamda sıfatın zarf tarafından nitelenmesi, sıfatı -eylem hariç- diğer sınıflardan ayıran bir parametredir. Sıfat, cümlede tek başına öbek kurabildiği gibi zarf tarafından dereceleme yoluyla da kurabilir.

(168)

a. SÖ[*oldukça* (Zf) büyük (Sf)]

b. SÖ[*pek* (Zf) mutlu (Sf)]

c. SÖ[*daha* (Zf) kırmızı (Sf)]

Hem zarf hem de sıfat öbek başı olmadığı zaman çoğunlukla diğer öbek yapılarında (SÖ, AÖ, EÖ) seçimlik (*optional*) sözcük olarak yer alır. Seçimlik olan sözcük, öbek yapıdan çıkarıldığında öbeğin temel sözdizimsel yapısını bozmayan ve öbeği dilbilgisi açısından geçersiz kılmayan birimdir. Ayrıca öbekte var olan seçimlik sözcüğün yerine, nitelenen sözcüğün anlamsal içeriğine uygun (anlambilimsel kısıtlamalar çerçevesinde) aynı sınıftan başka bir sözcük getirilebilir, yani tekrarlanabilir (*recursive*).

(169)

a. Ali *pahalı* (Sf) bir araba almış.

b. Ali *yeni* (Sf) bir araba almış.

c. Ali bir araba almış.

ç. Ali arabaya *yavaşça* (Zf) bindi.

d. Ali arabaya *hızlıca* (Zf) bindi.

e. Ali arabaya bindi.

(169-a,b,c)'de sıfat olan *yeni* ve *pahalı* sıfatları, adın farklı bir özelliğini belirtmektedir ve adı nitelemiştir. Aynı şekilde (169-ç,d,e)'de *yavaşça*, *hızlıca* ve

kızararak zarfları da eylemin durumu hakkında ek bilgi sağlamıştır ve eylemin niteleyicisi olmuştur. Ayrıca (169-c,e)'de sıfat ve zarf olmamasına rağmen cümle dilbilgisi dışı değildir, düzgün (*well-formed*) bir yapıdır.

Dereceleme zarfları SÖ'de esnek sözdizimsel dağılıma sahip değildir. Sıfat ve ad arasındaki duruma benzer bir ilişki, zarf ve sıfat arasında görülmektedir. Yani bir derece zarfı, sıfatı nitelemek için mutlaka bir sıfattan önce gelmelidir. Sıfat ve zarf, cümlelerin farklı konumlarına ancak birlikte hareket edebilmektedir. Zarf zarfı nitelediğinde de nitelediği zarf ile beraber hareket etmek zorundadır. Eylemin niteleyicisi zarf da eylem ile birlikte hareket etmekle birlikte bazen cümlede farklı konumlarda bulunabilir.

(170)

- a. Çocuk *hızlıca* (Zf) koştu (E)
- b. *Hızlıca* (Zf) koştu (E) çocuk.
- c. Çocuk koştu (E) *hızlıca* (Zf).
- ç. Sokaktaki *en* (Zf) güzel (Sf) araba oydu.
- d. *Sokaktaki güzel (Sf) araba *en* (Zf) oydu.
- e. *Sokaktaki güzel (Sf) araba oydu *en* (Zf).
- f. *Çok* (Zf) *daha* (Zf) güzel (Sf) bir çiçektir.
- g. **Daha* (Zf) güzel (Sf) *çok* (Zf) bir çiçektir.
- h. **Daha* (Zf) güzel (Sf) bir çiçektir *çok* (Zf).

(170-a,b)'de *hızlıca* zarfı eylemin niteleyicisidir ve eylemle birlikte hareket etmektedir. (170-c)'de ise sözdizimsel dağılım açısından daha esnek bir yapıya sahiptir. Fakat zarf, (170-d,e)'de sıfatın niteleyicisi, (170-g,h)'de de kendisinin niteleyicisi olarak farklı konumlara kaydırıldığında dilbilgisi dışı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla zarf sözcük sınıfı, sıfatı veya kendisini nitelediğinde sözdizimsel dağılım açısından kısıtlamaya sahiptir ve bu birimlerle beraber hareket etmek zorundadır. Bu durum tümce zarfları dışında eylemi niteleyen zarflarda da çoğunlukla böyledir.

Sıfatların karşılaştırma ve en üstünlük dereceleri bulunduğundan daha önce bahsedilmişti (bkz. 3.1.1.5). Bu derecelendirme *en*, *daha* ve *çok* gibi dereceleme zarfları ile sağlanır. Derecelenmenin zarf tarafından yapılması ve zarfların da sıfatlar gibi derecelenmesi, sıfat ve zarf sınıflarının hem anlambilimsel hem de sözdizimsel açıdan sıkı ilişkilere sahip olduğunun bir göstergesidir. Ek olarak (172)'de görüleceği üzere SÖ yapısında bulunan derece değiştirici kümesi ile ZÖ yapısında bulunan derece değiştirici kümesi tam olarak aynıdır.

(171)

- a. *çok* (Zf) güzel (Sf) çocuk (A)
- b. *en* (Zf) güzel (Sf) çocuk (A)
- c. *daha* (Zf) güzel (Sf) çocuk (A)

(172)

- a. O araba benim aldığımdan SÖ[*daha* (Zf) *pahalı* (Sf)] arabaydı (A).
- b. Mehmet oraya benden ZÖ[*daha* (Zf) *çabuk* (Zf)] ulaştı (E).
- c. Tablo SÖ[*hayli/oldukça* (Zf) *yüksek* (Sf)] yerdeydi (A).
- ç. İçerideki su bazen ZÖ[*hayli/oldukça* (Zf) *çok* (Zf)] birikiyor (E).

(172-a,b)'de *daha* zarfı, (172-c,ç)'de ise *hayli/oldukça* zarfı hem sıfatı hem de zarfı nitelemiştir. Dolayısıyla SÖ ve ZÖ'de zarf ve sıfatı niteleyen ve biçim olarak tamamen aynı olan dereceleme zarfları vardır. Bu dilbilgisel durum, dereceleme alanının hem sıfata hem de zarfa ait olan yapısal bir işlev olduğunu göstermektedir. Daha da açılırsak bu yapılar, farklı öbek yapılarda işlevsel açıdan benzer biçimde ortaya çıkmaktadır.

Sözdizimsel dağılımda -“da, de” parçacığı hariç- zarf ile ad arasında sadece sıfat sınıfı bulunabilir. Zarf ve ad arasında başka bir sınıftan üye bulunduğu bu yapı dilbilgisi dışı olmaktadır.

(173)

- a. çok (Zf) *güzel* (Sf) kadın (A)
- b. *çok (Zf) kadın (A) güzel (Sf)
- c. en (Zf) *büyük* (Sf) oda (A)
- ç. *en (Zf) araba (A) büyük (Sf)
- d. onun gibi çok (Zf) *büyük* (Sf) oda (A)
- e. *çok/pek/en (Zf) onun (Zm) gibi (Ed) büyük (Sf) oda (A)
- f. Sokakta çok (Zf) *da* güzel (Sf) araba (A) var.
- g. Çok (Zf) *da* büyük (Sf) masa (A) değil (Ed).

İşlevsel Değişim Bölümü’nde de belirtildiği üzere Türkçede sıfatın çoğu zaman zarf olarak kullanıldığı, yani sıfatın işlevsel değişimle sınıf değiştirip zarf olduğu ve bu yapıdaki sözcüklerin biçimbilimsel yapısında bir işlemlemenin olmadığı varsayılmaktadır (Sarı, 2000; Zengin, 2003; Bağrıaçık, 2018). Bu sözcükler, öbek yapıda sıfatın değil, eylemin niteleyicisidir. Bunun yanında bu sözcüklerin anlambilimsel içeriği büyük ölçüde aynıdır. Bu sözcüklerde değişen şey kavramsal içerik değil yükleme alanıdır. Sıfat, AÖ’de niteleyici olarak varlığa/kavrama özellik yüklemektedir. Fakat EÖ’de niteleyici olarak bulunan zarf, olaya/eyleme durum, tarz ve zaman yüklemesi yapmaktadır.

(174)

- a. Ahmet çok *uzun* (Zf) koştu.
- b. Ayşe *güzel* (Zf) bakıyor.
- c. Öğrenci *dikkatli* (Zf) dinledi.

ç. Kargo *yeni* (Zf) gelmiş.

d. Bebek daha *iştahlı* (Zf) yiyor.

(174)'te verilen örneklerin tümünde cümlenin yüklemi oluşturan eylem, bir niteleyici tarafından sınırlandırılmıştır. Eylemin niteleyicisi olan bu sözcükler, eylemin/olayın tarzı hakkında bilgi vermekle birlikte, adla herhangi bir bağ kurmamakta ve prototip zarfın kategorik konumunda bulunmaktadır. Ayrıca bu sözcükler, anlambilimsel açıdan sıfat-ad ilişkisinde bulunan bir kalıcılık (*permanentess*) belirtmez, geçicilik (*temporariness*) belirtir.

Bu sözcükler Bhat (1994)'in işlevsel yaklaşımına göre zarf sınıfına ait sözcüklerdir. Sıfat kökenli olmaları bu sözcüklerin zarf olmasına engel değildir. İşlevsel Değişim Bölümü'nde bahsedilen ve işlevsel değişim için gerekli olan özellikler (bkz. s.104), bu sözcüklerde görülmektedir.

Prototip kuramında daha önce bahsedildiği üzere sınıfını daha çok temsil eden üyeler (prototip) ve sınıfını daha az temsil eden (prototip olmayan) üyeler vardır. Bu bağlamda bu sözcükler *hemen, oldukça, aniden, yalnızca* gibi zarf sınıfının merkezinde değil çevresinde olan üyelerdir. Yani bu üyeler daha az prototip olsa bile işlevsel değişimin özelliklerini gösterdiğinden dolayı zarf sınıfına ait sözcük olarak varsayılmalıdır.

(175)

a. Köpek *iyi* (Sf) görünüyor.

b. Çocuk *mutlu* (Sf) göründü.

c. Çocuğu *yorgun* (Sf) sandım.

ç. Elbise *şık* (Sf) durdu.

Bunun yanında (175)'teki yapılarda dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bu yapılar da yüklemcil tamlayıcı (*predicative complement*) olarak değerlendirilmektedir. Yüklemcil sıfat yapılarında SÖ eylemin değil, öznenin ya da nesne konumundaki bir

ögenin niteliğini yüklemektedir. Bu eylemler (*görünmek, durmak, kalmak, olmak*) anlamsal olarak zayıflamıştır, temel işlevleri yüklemisel ilişkiyi kurmaktır. Dolayısıyla sıfat, bu eylemlerin zorunlu tamamlayıcısı konumundadır ve yapı yüklemcil (*predicative*) olarak değerlendirilir. Bu kullanımlarda sıfat, dereceleme zarflarıyla (*çok, daha, en*) doğrudan nitelenebilmekte ve yüklemcil tamlayıcı özelliklerini korumaktadır. Ayrıca bu yapılarda sıfat zorunlu ögedir ve cümleden çıkarılırsa dilbilgisellik sağlanamaz.

Buna karşılık, işlevsel değişime uğrayıp zarf olarak kullanılan yapılarda sözcükler, öznenin kalıcı bir özelliğini değil, eylemin gerçekleştirilme biçimini nitelemektedir. Bu yapılarda eylemler tam anlamsal olup (*yemek, konuşmak, koşmak*), işlevsel değişime uğrayan sözcükler eylemin niteleyicisi olarak EÖ'yü nitelemektedir. Bu durum, sözcüğün biçimbilimsel açıdan aynı formda görünmesine rağmen sözdizimsel ve anlambilimsel düzeyde işlevsel değişime uğradığını göstermektedir. Ayrıca bu yapıdaki sözcükler, yüklem hakkında ek bilgi sağlar. Bu sözcük olmadan da dilbilgisel, anlamsal bir cümle elde edilebilir.

Özetle, her iki yapı biçimbilimsel olarak benzer görünse de yüklemcil tamlayıcı yapılarında sıfat, özneye veya nesneye yüklenen bir nitelik işlevi görürken; zarfın eylem niteleyicisi olarak bulunduğu yapılardaysa eylemin tarzı ya da derecesi belirtilmektedir.

3.3.3. Sıfat ve Eylem

Her iki sınıf da açık sınıftadır. Sıfat, varlıklarla/kavramlarla ilgili nitelikleri/özellikleri ifade eder. Eylem ise iş, oluş, kılış belirten; varlıktaki hareketleri, olayları, devinimleri ve durumları belirtir.

(176)

a. *sarı/uzun/büyük* (Sf) *çiçek* (A)

b. *bebek* (A) *oturuyor/koşuyor/büyüyor* (E)

(176-a)'da görüldüğü gibi *sarı*, *uzun* ve *büyük* sıfatları adın özellikleri hakkında bilgi verirken (176-b)'de *gülüyor*, *oturuyor* ve *büyüyor* eylemleri ise varlıktaki hareketlilik, durum ve süreç hakkında bilgi sunar.

Sıfat, Sıfat-Ad Bölümü'nde belirtildiği üzere (bkz. 3.3.1.) öbek yapıda adlara bağlı onların eklentisi (*adjunct*) olan sözcük sınıfıdır. Prototip bir sıfatın varlığını ortaya koyabilmesi, kategorik özelliklerinin tümünü yansıtabilmesi için öbek yapıda ada bağlı olması gerekir. Buna karşın prototip bir eylem cümlede bağımsızdır ve öbek yapısına adı üye olarak alır. Bu bağlamda dağılım açısından sıfat ve eylem arasında oldukça belirgin bir farklılık vardır (Bhat, 1994: 43). Ayrıca sıfat, baş ada sıkıca bağlı olduğu için genellikle edimbilim (*pragmatics*) amacıyla cümlede başka konumlara kaydırılmaz.

(177)

a. Delikanlı (A) *yaşlı* (Sf) adamı (A) otobüse (A) *bindirdi* (E).

AÖ[*yaşlı* (Sf) adam (A)]

EÖ[otobüse (A) *bindirdi* (E)]

b. *Yakışıklı* (Sf) çocuk (A) salondaki (A) yerini (A) *almıştı* (E).

AÖ[*yakışıklı* (Sf) çocuk (A)]

EÖ[salondaki (A) yerini (A) *almıştı* (E)]

(177-a)'da *yaşlı* sıfatı başı olan ada bağlıdır ve gönderimini adla birlikte tamamlar. Cümlelerin gönderimini tamamlayabilmesi ise *bindirdi* eylemine bağlıdır. Sıfat ise çekirdek ögeye bağlı olan adın niteleyicisidir. Eylem cümledeki çekirdek ögedir. (177-b)'da *yakışıklı* sıfatı ve *almıştı* eyleminde de aynı durum vardır.

Sıfat, çoğunlukla kalıcı özellikleri belirtirken eylem; durum, hareketlilik gibi özellikle geçici veya sürece bağlı olayları belirtir. Bu özellikler, her iki sınıfın kategorik özellikleridir. Sıfatın nispeten kalıcı bir özelliği belirtmesi gerekir çünkü bir kavramı/varlığı tanımlamada zaman açısından istikrarlı olmalıdır. Diğer taraftan eylem,

kategorik bir özelliği olarak, gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmeyen şeyleri; izin verilen veya izin verilmeyen eylemleri (aksiyon, hareket) göstermek zorundadır (Bhat, 1994: 44).

Du Bois, sıfat ve eylemin zamansal durumu arasındaki bu ayrım için bir temel sağlar. Varlıkların niteleyicilerinin konuşur tarafından zaman içinde sürekli bir kimlikte ele alındığını, olayların ise genellikle geçici veya benzersiz olarak görüldüğünü belirtir. Söylemde daha önce açıklanan bir varlıkla ilgili ek bilgiler sunulabilir, ancak genellikle daha önce açıklanan/gerçekleşen bir olayla ilgili bu yapılamaz (1980: 220).

(178)

a. *kırmızı/büyük/geniş* (Sf) araba (A)

b. *kırmızı* (Sf) araba (A) *yandı/gitti/parçalandı* (E).

(178-a)'da arabanın *kırmızı*, *büyük* veya *geniş* olması *arabanın* özelliğine göre kalıcılık arz etmektedir. (178-b)'de *yanması*, *gitmesi* ve *parçalanması* geçicilik ifade etmektedir.

Her iki sınıf arasında biçimbilimsel yapı ve sözdizimsel dağılım açısından bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler genellikle sıfatın yüklemcil konumda (*predicative*) ve eylemin niteleyici konumda (*adnominal*) kullanılmasıyla sınırlıdır. Bu kullanımlar, sıfatın ve eylemin ikincil, kategori dışı kullanımlarıdır. Dolayısıyla bu benzerlikler tez boyunca ifade edildiği gibi hem sıfatın hem de eylemin kategorik konumu dışında kullanıldığında diğer sınıfların kategorik özelliklerini üstlenmelerinden kaynaklanır.

Bhat'ın iddiasına göre (1994: 47-48) sıfatın tek başına bir sınıf oluşturduğu dillerde, sıfat ve eylem birbirinden oldukça farklı kategorik özellikler gösterir. Her iki sınıf arasında birbirlerinin kategorik özelliklerini gösterme durumu ortaya çıkabilir. Bu, ad ile sıfat ve ad ile eylem arasında da görülebilecek dilbilgisel durumdur. Sıfat, kendi kategorik özelliklerinin tümünü, niteleyici konumda gösterir. Kategori dışı olan

yüklemcil konumda, eylemin kategorik özelliklerinin bazılarını ek eylem sayesinde üstlenir. Yüklem konumu, çağdaş kuramsal dilbilgisi yaklaşımlarında sınıf sınırları bakımından kategorik olarak eylemin bulunabileceği konumdur. Sıfat bu konumda bulunduğu eylemin bazı görevlerini üstlenir (Bhat, 1994).

Sıfat ve eylem arasındaki bu işlevsel ayrım, onların farklı kategorik kullanımlarına yansır. Sıfat, kategorik özellikleri çerçevesinde işaretli biçimde niteleyici olarak kullanılır ve yüklemcil kullanım için eke (ek eylem ve üzerine gelecek diğer ekler) ihtiyaç duyar. Eylem, çoğunlukla kategorik kullanımı olan yüklem konumunda kullanılır ve eylemin niteleyici konumda görünebilmesi için sıfat yapan herhangi bir ek (sıfat-eylem ekleri) alması gerekmektedir (Bhat, 1994: 48).

(179)

a. *Yakışıklı* (Sf) çocuk (A) duvardan *atlamıştı* (E).

b. Duvardan *atlayan* (E-sıfat işlevli) çocuk (A) *yakışıklıydı* (Sf).

(179-a)'da görüldüğü üzere eylem kategorik konumu olan yüklem konumunda kullanılmıştır. *Atlamıştı* eylemi biçimbilimsel yapısında değişikliğe uğrayarak (179-b)'da sıfat yapan -An ekini alarak niteleyici olabilmektedir. Burada biçim-sözdizimsel bir değişim söz konusudur. Bu sözcükte sınıf değişikliği olmamıştır. Kuramsal bağlamda değerlendirildiğinde eylem sınıfına ait bir sözcük bu örnekte geçici sıfat işlevinde kullanılmıştır.

Özetle sıfat yüklemcil (*predicative*) işlevde kullanıldığında ek (eylem çekim ekleri) almalıdır. Bu durum daima ek eylem ve üzerine gelen diğer ekler ile sağlanmaktadır (180-a). Sıfat, sınıf değişikliğine uğrayarak düzenli/kurallı eylem işlevi kazanmak için eylem yapan ekleri alabilir (180-b). Ancak, prototip bir sıfat niteleyici konumda herhangi bir ek almaz, çıplak formda bulunur (180-c). Eylem, niteleyici konumda bulunabilmek için sıfat yapan eklerle veya diğer türetilmiş sıfat biçimlerine

dönüşmeye ihtiyaç duyar (180-ç,d). Fakat bir eylemin kategorik özelliği olan yüklem konumunda kullanımda böyle bir kök değişikliği veya türeme gerekmez.

(180)

- a. Bu yol (A) genişti (Sf).
- b. Onlar bu yolu (A) genişletti (E).
- c. Bu geniş (Sf) yol (A).
- ç. Büyüleyici (Sf) adamdı (A).
- d. Kırık (Sf) vazoyu arıyordu (E).

Sonuç olarak açık sınıf üyeleri olan ad, eylem, sıfat ve zarf arasında dilbilgisel açıdan anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel etkileşimler çoktur. Sıfat-Ad, Sıfat-Ad ve Sıfat-Ad Bölümleri'nde bu sözcük sınıfları ile sıfat arasında tespit edilebilen bazı benzerlik ve farklılıklar açıklanmıştır. Bu sınıflar arasında özellikle sözdizimsel dağılımda işlevsel değişimler (sıfatın yüklemcil konumda bulunması veya eylemin niteleyici konumda bulunması vb.) görülmektedir. Bu işlevsel değişimler, genel olarak sınıflara özgü kategori dışı kullanımlardır. Bunun yanında aynı zamanda biçimbilimsel ve anlambilimsel ilişkiler de bu sınıflar arasında sıklıkla görülür.

3.4. Sıfat Sınıfı Belirleme Testleri

Kuramsal Çerçeve'de ve tez boyunca sözcüklerin sınıfları belirlenirken; onların anlambilimsel içeriğine, biçimbilimsel yapısına ve sözdizimsel dağılımına bakılması gerektiği tartışılmıştır. Bazı yapılarda sözcüğün sınıfını belirlemede tek bir ölçüt yeterli olabilmektedir. Fakat İkinci Bölüm'de belirtildiği gibi anlambilimsel ve biçimbilimsel olguların bazı sözcüklerde yetersiz ölçüt olması, sözcüğün sınıfını belirlemek için her bir ölçütle sözcüğü test etmek gerekecektir. Dolayısıyla bu çalışmada sıfat sınıfı belirlenirken sıfat sınıfına ait sözdizimsel dağılım, biçimbilimsel yapı ve anlambilimsel içerik ölçütleri kullanılmıştır. Tüm bunların yanı sıra bir sözcüğün ve özellikle sıfat

sınıfını belirlemede en geçerli ölçüt, sözdizimsel dağılım testidir. Bu bağlamda çağdaş dilbilgisi yaklaşımları ışığında sıfat sınıfını belirlemede kullanılabilecek bazı testler geliştirilmiştir.

3.4.1. Sözdizimsel Dağılım Testi

Sözdizimsel dağılım testleri, sıfat sınıfını diğer sınıflardan ayıran geçerli ve güvenilir parametrelerin başında gelir. Çünkü sözcük sınıfları arasındaki sözdizimsel dağılım, sınıf belirlemede daha somut veriler sunar. Tez araştırması boyunca tespit edilen sözdizimsel dağılım temelindeki sıfat sınıfı belirleme testleri aşağıda verilmiştir.

1. AÖ'de eklenti olan ve adları niteleyen, adın kaynağından bahsetmeyen sözcük, sıfat sınıfında bir dilbilgisel birimdir. Bu sözcükler niteleyici (*attributive*) konumdadır ve adın tek bir özelliğine ya da niteliğine atıfta bulunur.

(181)

a. AÖ[kırmızı (Sf-eklenti) araba (A-baş)]

b. AÖ[duygusuz (Sf-eklenti) insan (A-baş)]

2. SÖ'de baş (head) olan sözcük sıfat olarak belirlenmelidir. Sıfat, edat ve adı tamlayıcı, belirleyici sınıfını gösterici (*specifier*) ve zarfı da çoğu zaman eklentisi nadir olarak da gösterici biçiminde öbek yapısında bulundurabilen birimdir. Sıfat, öbek kurucu birim olarak SÖ'lerin başıdır.

(182)

a. SÖ[pek (Z-niteleyici) iyi (Sf-baş)] insan (A)

b. SÖ[epey (Z-niteleyici) güzel (Sf-baş)] çocuk (A)

c. SÖ[oldukça (Z-niteleyici) tıkrında (Sf-baş)] iş (A)

3. Yüklemcil konumda bulunup adın niteliği hakkında bilgi veren sözcükler sıfat olarak belirlenmelidir.

(183)

araba (A) *kırmızıdır*. (Sf) (yüklem konumu-yüklemcil)

(183)'te *kırmızı* sıfatı kategori dışı bir kullanıma sahiptir. Sıfat, kendi kategorik özelliklerinin yanında (183)'te yüklem konumunda bulunarak kategorik işlevi yüklem konumunda bulunmak olan eylemin bazı özelliklerini bünyesinde barındırmıştır. Bu sözcük, kategori dışı kullanıma sahip olsa da sınıf olarak hâlâ sıfattır.

4. Öbek yapıda adın sağında yer alan, adın niteliği hakkında bilgi veren sözcükler sıfat sınıfına aittir. Bu sözcükler adsıl (*nominal*) sözcüklerdir.

(184)

a. arabanın (A) *kırmızı+sı* (Sf) (ad sonrası konum-adsıl)

5. Zarf sınıfına ait dereceleme zarflarıyla (*degree words*) (karşılaştırma ve üstünlük dereceleri) nitelenebilen sözcükler sıfat sınıfına aittir.

(185)

a. çok (Zf) *güzel* (Sf) kız (A)

b. en (Zf) *büyük* (Sf) kule (A)

c. daha (Zf) *kolay* (Sf) işler (A)

6. Sözdizimsel dağılımda zarf ile ad arasında sadece sıfat bulunabilir. Bu durum özellikle karşılaştırmalı yapılarda görülmektedir. Bu açıdan zarf ve ad arasında başka bir sınıftan üye bulunduğu bu yapı dilbilgisi dışı olmaktadır. Dolayısıyla zarf ve ad arasındaki sözcük, sıfat sınıfına aittir.

(186)

- a. çok/daha/en/yeterince (Zf) *büyük* (Sf) masa (A)
- b. *çok/daha/en/yeterince (Zf) *tahta/demir/taş* (A) masa (A)
- c. *çok/daha/en/yeterince (Zf) *gibi/için/göre* (Ed) masa (A)
- ç. *çok/daha/en/yeterince (Zf) *benim/onun* (Zm) masa (A)
- d. *çok/daha/en/yeterince (Zf) *kırıldı/bükülüyor* (E) masa (A)

Ek olarak (187)'de görüleceği üzere sıfat ile zarf arasına sadece *da/de* parçacığı (*partitive*) girebilmektedir.

(187)

- a. çok (Zf) *da büyük* (Sf) oda (A)
- b. daha (Zf) *da büyük* (Sf) oda (A)
- c. en (Zf) *de büyük* (Sf) oda (A)
- ç. yeterince (Zf) *de büyük* (Sf) oda (A)

7. Türkçede “ve” bağlacının kullanımı, sıfat sınıfını belirlemede geçerli bir sözdizimsel test işlevi görür. AÖ'deki niteleyicinin sıfat ya da ad olduğunu anlamak için iki niteleyicinin arasına “ve” bağlacı veya virgöl getirilebilir. Çünkü eşdeğer ögeleri bağlayan bağlaçlarla aynı sınıftaki birimler birbirine bağlanabilir, farklı sınıftaki birimler bağlanamaz.

(188)

- a. büyük (Sf) ve kırmızı (Sf) top (A)
- b. hızlı (Sf) ve güzel (Sf) araba (A)
- c. *altın (A) ve pahalı (Sf) yüzük (A)
- ç. *kadın (A) ve güzel (Sf) oyuncu (A)

8. Türkçede belirleyici (*determiner*) ve tanımlık (*article*) ile ad arasında bulunan sözcük, sıfat sınıfına aittir. Bu iki sınıf arasında başka sınıftan sözcük bulunduğunda dilbilgisi dışı bir durum ortaya çıkmaktadır.

(189)

Belirleyici + sıfat + ad

a. bu (BEL) *güzel* (Sf) elbise (A)

b. şu (BEL) *yeşil* (Sf) ev (A)

c. o (BEL) *yakışıklı* (Sf) adam (A)

Tanımlık + sıfat + ad

a. bir (BEL) *kırmızı* (Sf) araba (A)

b. bir (BEL) *büyük* (Sf) hastane (A)

3.4.2. Biçimbilimsel Yapı Testi

Biçimbilimsel testler, sıfat sınıfını diğer sınıflardan ayırmada biçimsel açıdan kısıtlıklar gösterebilmektedir. Çünkü Türkçede İkinci Bölüm’de belirtildiği üzere biçim olarak tamamen aynı olan bazı ekler hem ad hem sıfat hem de eylem yapımında kullanılmaktadır. Yine de sözcüklere gelen eklerin belirli olması sayesinde bir sözcüğün sınıfı belirlenebilmektedir. Çünkü addan ad, zarf, sıfat yapım ekleri ad tabanı; eylemden ad, sıfat, zarf yapım ekleri ise eylem tabanı seçmektedir.

1. Prototip bir ad, üzerine gelen yapım ve çekim ekleriyle belirlenebilmektedir. Bu ekler, sayı (*number*), iyelik (*possession*), durum (*case*) gibi kategorileri işaretleyen eklerdir. Sıfat, bu eklerle çekimlenemez. Bu ekleri alan bazı sıfatlar olmasına rağmen sıfatın bu durumu kategori dışı bir kullanımdır. Sıfat bu ekleri alarak adsıl olur. Fakat işlevsel değişimdeki gibi dilbilgisel bir süreç gerçekleşmez.

(190)

- a. *temiz* (Sf) okul (A) – okulun *temiz*+i (Sf-ad işlevi)
- b. *yeni* (Sf) yıl (A) – yılın *yeni*+si (Sf-ad işlevi)
- c. Ahmet tatlıyı (A-işlevsel değişim) çok sever.

2. Türkçede *+rAk*, *+mtırak* ve *+sıl* (yaklaşık, gibi anlamı veren) ekleri sadece sıfat tabanı seçmektedir. Özellikle *+rAk* eki tarihî Türk dillerinde sıfat çekim ekiyken bugün donuk bir biçimde sözcüklerde yaşamaktadır. Dolayısıyla bu ekleri seçen sözcüklerin sınıfı sıfattır.

(191)

- a. *küçü(k)+rek* (Sf) öykü (A)
- b. *büyü(k)+rek* (Sf) çocuk (A)
- c. *kara+sıl* (Sf) gözler (A) (TUD, Erişim 28.11.2025)
- ç. *mavi+mtırak* (Sf) gökyüzü (A)

3. Bir sözcüğün sıfat olup olmadığını belirlemede çokluk (*plural*) eki *-lAr*'a karşı direnç, biçimbilimsel yapı testi olarak kullanılabilir. Eğer bir sözcük *-lAr* ekini aldığı anda anlamca bir grup insan/varlık ifade ediyorsa (*gençler* = *genç insanlar* gibi), bu durum sözcüğün sıfat değil, ad işlevinde kullanıldığını açık biçimde ortaya koyar. Böylece çokluk eki, Türkçede sıfat sınıfını diğer sözcük sınıflarından ayıran güvenilir bir ölçüt işlevi görür.

(192)

- a. *acı* (Sf) haber (A)
- b. **acı-lar* haber (A)

4. Pekiştirme (*reduplication*), birim olarak yalnızca sıfatlara uygulanabildiği için, bir sözcüğün sıfat olup olmadığını belirlemede ayırt edici bir biçimbilimsel test işlevi görür. Bir başka deyişle sözcüğün pekiştirme alabilmesi, onun sözcük sınıfı bakımından sıfat sınıfına ait olduğunun önemli parametlerinden biridir. (193-e,f)’de görüleceği üzere pekiştirme, diğer sınıflarda dilbilgisi dışı sözcükler ortaya çıkarır.

(193)

- a. bomboş (Sf) kova (A)
- b. yepyeni (Sf) araba (A)
- c. tertemiz (Sf) kalp (A)
- ç. sapsarı (Sf) limon (A)
- d. sersefil (Sf) yaşam (A)
- e. *apağaç, kipkitap, mapmasa (A)
- f. *bapbakıyor, sepsemdi, kopkoşmuş (E)

5. Sıfat, üzerine gelen yapım ekleriyle belirlenebilir. Örneğin türemiş sıfatlar türedikleri ad veya eyleme gelen yapım ekinden tahmin edilebilir. Hem ad hem de eyleme eklenilen ekler vasıtasıyla sıfat sınıfı oluşturulabilmektedir. Ada ve eyleme eklenen bazı ekler eklendiği sözcüğü sadece sıfat sınıfına dâhil etmektedir. Dolayısıyla bu ekleri alan sözcükler sıfat sınıfına aittir.

Tablo 25: Sıfat Sınıfı Yapan Yapım Ekleri

Addan Sıfat Türeten Ekler		Eylemden Sıfat Türeten Ekler	
+II/+IU	<i>sinirli</i> anne	-(A)k	<i>ürkek</i> kuş
+IIk/+IUk	<i>kışlık</i> odun	-(I)k -(U)k	<i>kırık</i> kalp
+CI/+CU	<i>kuralcı</i> adam	-GAn	<i>çalışkan</i> işçi
+sIz/+sUz	<i>sessiz</i> fırtına	-AgAn/-AğAn	<i>gezegen</i> çift
+CA	<i>aptalca</i> hareket	-GIn/-GUN	<i>durgun</i> su
+CAsInA	<i>dostçasına</i> tavır	-I/-U (<ET -Ig)	<i>Ölü</i> adam, <i>dolu</i> bardak
+CII/+CUI	<i>insancıl</i> davranış	-mA	<i>asma</i> köprü
+sI/+sU	<i>çocuksu</i> duygu	-(I)nç	<i>korkunç</i> olay
+AI/+sAI	<i>hukuksal</i> sorun	-GAn	<i>sıkılğan</i> insan
+DA	<i>gözde</i> öğrenci	-Ay	<i>dikey</i> çizgi
+DAn	<i>sıradan</i> insan	-cAn	<i>sevecen</i> anne
+DA+ki	<i>bahçedeki</i> ağaç	-IcI	<i>eğitici</i> kitap
+î	<i>hakikî</i> mal	-mAn	<i>kocaman</i> bina
+î	<i>hakikî</i> mal	-sAI	<i>görsel</i> sanat
		-Ar	<i>yazar</i> kasa
		-ArI	<i>uçarı</i> çocuk
Sıfattan Sıfat Türeten Ekler		Eylemden Sıfat İşlevli Sözcük Türeten Ekler	
+rAk	<i>küçürek</i> öykü	-An	<i>susayan</i> at
+şIn	<i>sarışın</i> çocuk	-AsI	<i>olası</i> kaza
+mAn	<i>kocaman</i> ev	-mAz	<i>geçilmez</i> yol
+(I)msI/+(I)msU	<i>acımsı</i> tat	-Ar	<i>koşar</i> adım
+CIk/+CUk	<i>minicik</i> bebek	-DIk	<i>beklenmedik</i> davranış
+(I)mtırak	<i>mavimtırak</i> renk	-AcAk	<i>yapılacak</i> iş
		-mIş	<i>unutulmuş</i> plan

Türkçede sözcük sınıflarının belirlenmesinde geleneksel olarak başvuru alan biçimbilimsel (morfolojik) özellikler, her zaman doğru bir test ve parametre görevi görememektedir. Özellikle belirli yapı ve çekim eklerinin işlevsel açıdan “çok görevli” bir yapı sergilemesi, sözcüğün biçimbilimsel görünümü ile sınıfı arasında bir sapmaya yol açabilmektedir. Örneğin, bir ek biçimbilimsel düzlemde hem ad hem sıfat hem de zarf türetebilme potansiyeline sahip olduğunda, sözcüğü yalnızca aldığı ek üzerinden tanımlamak yanıltıcı olabilmektedir. Bu bağlamda, yukarıda ifade edildiği gibi bir sözcüğün sınıfını belirlemede sözdizimsel dağılım (*syntactic distribution*) testi çok daha güvenilir bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bir birimin bir AÖ içinde eklenti (*adjunct*) olarak mı, yoksa yüklemcil tamlayıcı (*predicative complement*) veya AÖ’nün başı (*head*) olarak mı konumlandığına bakmak, sözcüğün sınıfını belirlemede işlevsel kimliğini biçimbilimsel yapısından bağımsız olarak belirlemede daha güvenilir testler sağlamaktadır. Dolayısıyla sözcüğün sınıfını belirlemede, sözcüğün cümle içindeki dağılımsal konumu, biçimbilimsel yapısına kıyasla daha belirleyici ve metodolojik açıdan daha sağlam bulgular sunmaktadır.

3.4.3. Anlambilimsel İçerik Testi

Anlambilimsel içerik testi, her ne kadar çağdaş dilbilim yaklaşımlarında sınıf belirlemede geçerli ve güvenilir bir test olarak görülmesi de sıfatı belirlemede kullanılabilecek testlerden biridir. Çünkü her sınıfın anlambilimsel içeriği olduğu gibi sıfat sınıfının da vardır ve sıfatın temel özelliklerinden biri adın niteliği hakkında bilgi vermektir. Sıfatın niteleyici konumda bulunması ise sözdizimsel bir olgudur. Tez boyunca tespit edilen anlambilimsel içerik temelinde sıfat sınıfı belirleme testleri aşağıda verilmiştir.

1. Özellik kümesi değil de özellik belirten sözcük, sıfat sınıfına aittir. (194) bu durumu açıklamaktadır.

(194)

- a. araba (A-özellik kümesi)
- b. spor/kırmızı/küçük (Sf-özellik) araba (A)
- c. insan (A-özellik kümesi)
- ç. mutlu/üzgün/düşünceli (Sf-özellik) insan (A)

2. Sıfat anlambilimsel açıdan tek boyut ifade etmektedir. Sözelimi *ince/kalın*, *hızlı/yavaş*, *soğuk/sıcak* gibi sıfatlar incelendiğinde *kalınlık*, *hız*, *ısı* gibi belirli, tek özelliğe sahip olduğu görülebilir. Örneğin *kalın* sıfatı için *ısı*, *yükseklik* sıfatı için *hız* özelliği önemli bir ayrım değildir. Dolayısıyla tek boyut ifade eden sözcük sıfat olarak belirlenmelidir.

(195)

mutlu/uzun/büyük (Sf-tek boyut)

3. Sıfat, ada ait birçok özelliği/niteliği belirten sınıftır. Bu özellikler anlamsal tip olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamsal tipler; *boyut*, *yaş*, *değer*, *renk*, *fiziksel özellik*, *insan eğilimi*, *hız*, *zorluk*, *benzerlik*, *nitelik*, *konum* ve *kökendir*. Adın bu tür özelliklerini belirten sözcük sıfat olarak sınıflandırılmalıdır.

(196)

- a. Odada *büyük* (Sf) masa (A) vardı. (*Boyut*)
- b. Sokaktaki *yaşlı* (Sf) adam (A) yere düştü. (*Yaş*)
- c. Dün *kötü* (Sf) haber (A) almıştı. (*Değer*)
- ç. Gece *beyaz* (Sf) elbise (A) giymişti. (*Renk*)
- d. Onun *güçlü* (Sf) kolları (A) vardı. (*Fiziksel Özellik*)
- e. *Akıllı* (Sf) öğrenciler (A) sınıftaydı. (*İnsan Eğilimi*)

- f. *Ani* (Sf) ölümle (A) aramızdan ayrıldı. (*Hız*)
- g. Öğretmen, *kolay* (Sf) soru (A) sormuştu. (*Zorluk*)
- h. *Benzer* (Sf) karakterler (A) uyumludur. (*Benzerlik*)
- ı. Yaptığı *doğru* (Sf) hareket (A) değildi. (*Nitelik*)
- i. Ova *uzak* (Sf) şehirde (A) olmalıydı. (*Konum*)
- j. *Türk* (Sf) düşünür (A) çok tanınıyordu. (*Köken*)

(196)'da bulunan sığata ait anlamsal tipler, bir adın özelliğini ifade etmektedir.

Adın özelliklerini belirten bu sözcükler sıfat sınıfına ait sözcüklerdir.

4. Sözcüğün anlambilimsel sınırlılıklarını ifade eden anlambilimsel değıştirgenlerin olduğu belirtilmişti (bkz. 3.3.1.). Bu değıştirgenler, sözcüğün ad olup olmadığı konusunda bize bazı bilgiler sunuyordu ve bu özelliğı barındıran sözcük ad olarak belirlenmeliydi. Bu açıdan sıfat-ad ilişkilerinde/dağılımında ikili özellik kalıbı barındırmayan sözcük, sıfat olarak sınıflandırılıyordu. (197-a)'da *su*, sıvı; *taş*, katı özelliklidir. (197-b)'de *kırmızı* ve *güçlü* sadece bir özelliktir. İkili özellik kalıbı barındırmaz.

(197)

- a. *su* (A-sıvı özellik) veya *taş* (A-katı özellik)
- b. *kırmızı* (Sf) veya *güçlü* (Sf)

5. Sıfat sınıfını belirlemede kullanılabilecek anlambilimsel içerik testi *nasıl*, *ne çeşit* gibi soruların ada sorulmasıdır. Bu sorular ada sorulduğunda beklenen cevabın sıfat olması gerekir. Bu bağlamda (198)'de verilen AÖ'lerde adlara sorulacak *nasıl*, *ne çeşit* sorularının cevabı sıfattır.

(198)

- a. AÖ[kırmızı (Sf) ev (A)]

b. AÖ[şekilli (Sf) pantolon (A)]

c. AÖ[güzel (Sf) gün (A)]

ç. AÖ[kocaman (Sf) göz (A)]

d. AÖ[tıkırında (Sf) iş (A)]

e. AÖ[düşkün (Sf) insan (A)]

6. Sıfat sınıfında anlambilimsel içerik açısından karşıtanlamlılık, yakınanlamlılık gibi ilişkilerin olduğu daha önce belirtilmişti. Karşıtanlamlılık ve yakınanlamlılık ilişkilerine sahip sözcük, sıfat sınıfına aittir.

(199)

karşıtanlamlılık

a. *güzel* (Sf) insan (A) – *çirkin* (Sf) insan (A)

b. *uzun* (Sf) araba (A) – *kısa* (Sf) araba (A)

c. *iyi* (Sf) durum (A) – *kötü* (Sf) durum (A)

(200)

yakınanlamlılık

a. *güzel* (Sf) kadın (A) – *hoş* (Sf) kadın (A)

b. *sevimli* (Sf) çocuk (A) – *tatlı* (Sf) çocuk (A)

c. *fena* (Sf) kaza (A) – *kötü* (Sf) kaza (A)

Açık sınıf üyeleriyle sıfat sınıfının anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel özellik durumlarına yönelik aşağıdaki matris hazırlanmıştır. Bu matris, sıfatın diğer açık sınıf üyeleriyle konumunu, karşılaştırmalı olarak göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu bir analiz çerçevesidir.

K: Kategorik

KD: Kategori Dışı

S: Sınırlı

Y: Yok

Tablo 26: Açık Sınıfın Çok Ölçütlü Karşılaştırmalı Özellik Matrisi

Sözdizimsel Özellik	Sıfat	Ad	Eylem	Zarf
Niteleyici Konumda Bulunma	K	KD	KD	K
Yüklemcil Konumda Bulunma	KD	KD	K	Y
Üye (Tamlayıcı) Seçimi	KD	KD	K	Y
Durum Yükleme Özelliği	KD	Y	K	Y
Öbek Başı Olma Durumu	K	K	K	K
Tamlayıcı Konumunda Bulunma	S	K	K	Y
Eklenti Konumunda Bulunma	K	Y	Y	K
Gösterici Konumunda Bulunma	Y	Y	Y	S
Adla Birleşme	K	K	K	Y
Eylemle Birleşme	Y	K	K	K
Sıfatla Birleşme	K	K	Y	K
Zarfla Birleşme	K	Y	K	K
Biçimbilimsel Özellik	Sıfat	Ad	Eylem	Zarf
Durum Eki Alma	KD	K	Y	Y

Zaman İşaretleme	Y	Y	K	Y
Çokluk Eki Alma	Y	K	Y	Y
Pekiştirme Sürecine Girme	K	Y	Y	S
Uyuma Girme	KD	K	K	Y
Yapım Ekiyle Türeme	K	K	K	K
Çekim Eki Alma	KD	K	K	Y
Ek-Eylem Alma	K	K	S	KD
Anlambilimsel Özellik	Sıfat	Ad	Eylem	Zarf
Ad Özelliği Gösterme	KD	K	Y	Y
Eylem Özelliği Gösterme	KD	Y	K	Y
Adın Niteliği Hakkında Bilgi Verme	K	Y	Y	Y
Eylemin Tarzını, Durumunu Sınırlama	Y	Y	Y	K
Derecelenme Durumu	K	Y	Y	Y
Karşıtanamlılık Özelliği	K	S	S	Y
Yakınanamlılık Özelliği	K	S	S	Y
Daraltma ve Donatma	K	Y	Y	Y
Yüklemleme Yapabilme	KD	KD	K	Y
Zaman Durumu	Kalıcı ve Geçici	Kalıcı	Geçici	Sınıflandırılmaz.

3.5. Ara Değerlendirme

Bu Bölüm’de sıfatların; kategorik ve kategori dışı özellikleri, baş olarak yer aldığı öbek yapılar, açık sınıf üyeleriyle ilişkileri çağdaş kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde tartışılmıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak sıfat sınıfını belirlemede anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel olgu temelinde sınıf belirleme testleri belirlenmiştir. Bu Bölüm’ün temel amacı; sığata ait sınıf tanımlayan ve sıfat sınıfının tanımını zorlaştıran özellikleri belirlemektir.

Sıfatın kategorik (sınıf tanımlayan) özellikleri; niteleme işlevi ve niteleyici konum başta olmak üzere, çokanlamlılık, karşıtanlamlılık ve yakınanlamlılık, soyutluk, derecelenme ve pekiştirme gibi özellikleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu özelliklerin, sıfatların prototip kullanımlarında belirgin biçimde ortaya çıktığı ve sıfat sınıfını diğer açık sınıf üyelerinden ayırmak için önemli parametreler olduğu görölmüştür. Ayrıca daraltma–donatma ve kesişme–kesişmeme gibi anlamsal ilişkiler, sıfatların adla kurduğu ilişkinin sistematik bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Zaman özelliğı ise, sıfatların bağlama duyarlı olarak kalıcı ya da geçici durumlar ifade edebildiğini ortaya koyarak sınıf içi çeşitliliğı görünür kılmıştır.

Buna karşılık sıfatların kategori dışı (sınıf tanımlamayan) özellikleri, bu sözcük sınıfının sınırlarının her zaman net olmadığını göstermektedir. Durum yükleme, yükleme ve yüklemcil konumda bulunma gibi özellikler, sıfatların kimi bağlamlarda ad ya da eylem benzeri davranışlar sergileyebildiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, ad sonrası konum ve baş düşünüm gibi kullanımlar, sıfatların prototip niteleyici işlevden uzaklaştığı durumları temsil etmektedir. Bu özellikler, sıfatların kategori dışı kullanımlarının sınıf değışimi olarak değil, bağlama bağı işlevsel kullanımlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini desteklemektedir.

Bölüm’de incelenen sıfat başlı yapılar, sıfatların sözdizimsel davranışlarını daha açık biçimde ortaya koymuştur. Niteleyici SÖ ve yüklemcil SÖ ayrımı, sıfatların farklı sözdizimsel konumlarda üstlendikleri işlevleri açıklamaktadır. Edat tamlayıcılı SÖ, tamlayıcısı AÖ olan SÖ ve bağlı SÖ, sıfatların sözdizimsel iç yapısının sanılandan daha karmaşık olduğunu göstermiştir.

Sıfatların açık sınıf üyeleriyle ilişkisi, Bu Bölüm’ün önemli bulgularından bazılarını içermektedir. Sıfat–ad ilişkisi, özellikle niteleyici ad kullanımları üzerinden değerlendirildiğinde, sınıflar arası sınırların geçirgen olduğunu göstermektedir. Sıfat–zarf ve sıfat–eylem ilişkileri ise, sıfatların zarf sınıfıyla yakın anlambilimsel, sözdizimsel ilişkiler kurduğunu ya da bazı bağlamlarda eylemsel özellikler gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu durum, sıfatların ayrı bir sözcük sınıfı olarak varlığını ortadan kaldırmamakta; aksine, sınıf içi ve sınıflar arası etkileşimi görünür kılmaktadır. Bu çerçevede ele alınan sıfat sınıfı belirleme testleri, Bölüm’ün yöntemsel katkısını oluşturmaktadır. Sözdizimsel dağılım, biçimbilimsel yapı ve anlambilimsel içerik testi temelinde sıfatların nasıl belirlenebileceği ortaya konmuştur.

Bu Bölüm’de ulaşılan temel sonuç, sıfatların sözcük sınıflandırmasında tek bir özellik ya da ölçüt üzerinden tanımlanamayacağıdır. Sıfatlar, çoğunlukla prototip özelliklerini koruyan; ancak bağlama, sözdizimsel konuma ve işlevsel role bağlı olarak farklı davranışlar sergileyen bir sözcük sınıfı oluşturmaktadır. Bu nedenle, sıfatların sınıflandırılmasında çok ölçütlü, prototip temelli ve işlevsel bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu Bölüm, sıfatların hem kategorik hem de kategori dışı özelliklerini sistematik biçimde ortaya koyarak, çalışmanın genel tezini deneysel ve kuramsal olarak desteklemiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkçede sıfat sınıfının geleneksel yaklaşımlarda öngörüldüğü üzere sabit ve sınıfın tüm üyeleri bakımından aynı kategorik özellikleri taşıyan bir yapı sergilemediğini ortaya koymayı; bu doğrultuda sıfat sınıfının kuramsal sınırlarını yeniden değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada sıfatın kategorik ve kategori dışı özellikleri, sözdizimsel dağılımı ve diğer sözcük sınıflarıyla (ad, zarf ve eylem) kurduğu yapısal ilişkiler incelenmiş; elde edilen bulgulara, sıfat sınıfının merkez ile çevresel kullanım alanları arasında dereceli yapılara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu çerçevede çalışma, Türkçede sıfatın sözcük sınıfı olarak sınırlarını yeniden değerlendirmiş ve sıfat sınıfını belirlemenin ölçüt temelli ve çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda sıfat sınıfı incelenirken sözlükçe (*lexicon*), Türkçe Sözlük ve Türkçe Ulusal Derlem (TUD)’den elde edilen örneklerden yararlanılmıştır.

Prototip kuramı temelinde sıfatı tanımlamak, sıfat sınıfını belirlemede hem kuramsal hem betimleyici açıdan daha tutarlı sonuçlar sunmaktadır. Prototip yaklaşım, bir sınıftaki tüm üyelerin o sınıfa ait tüm kategorik özellikleri temsil edebildiğinden ziyade o sınıfı daha çok temsil eden üyelerin merkezde yer aldığı, çevresinde ise daha az temsil eden üyelerin bulunduğu dereceli bir yapıyı öne sürmektedir. Böylece bu yaklaşım, sıfatın kategori dışı kullanımlarını (farklı sınıf özellikleri gösteren) sıfat dışında bir sınıf olarak belirlemek ya da sıfat sınıfını “karma/kompleks” sınıf olarak belirlemek yerine, dilin doğal örüntüleri olarak açıklamaya olanak tanımıştır.

Sıfat sözcük sınıfını belirlemede yalnızca anlambilimsel veya biçimbilimsel ölçütleri temel almanın yol açtığı kuramsal tutarsızlıklar, sözdizimsel olguya dayalı ölçütlerin de belirlemelere dâhil edilmesiyle büyük ölçüde giderilmiştir. Böylece hangi birimin sıfat sınıfına ait olduğunun belirlenmesinde çok ölçütlü bir yaklaşım geliştirilmiş ve sıfat sınıfının sınırları daha tutarlı çizilmiştir.

Çalışmada sıfatın en temel kategorik özelliğinin adın niteliği hakkında bilgi vermek olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında sıfat sınıfına ait kategorik özellikler tespit edilerek Üçüncü Bölüm’de listelenmiştir. Bu kategorik özellikler, sıfat sınıfının tüm üyelerinde olmamakla birlikte sıfat sınıfına ait üyelerin birçoğunda olduğundan dolayı sınıf tanımlayıcı özellikler olarak varsayılmıştır.

Çalışmada incelenen örnek yapılardan elde edilen bulgular ışığında, sıfatların AÖ içinde tipik niteleyici konumlarında prototip özellikler sergilediği; buna karşılık yüklemcil konum, adsıl konum ya da bileşik yapılarda ortaya çıkan kullanımların kategori dışı ancak sistematik örüntüler oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, söz konusu kullanımların dilbilgisel bir sapma ya da sınıf belirsizliği olarak değil, sıfat sınıfının merkez-çevre yapılanması içinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Prototip kuramı, bu tür kullanımları sınıfsal karşıtlıklarla açıklamak yerine, dereceli üyelik anlayışıyla açıklama olanağı sunmuştur. Bu bağlamda geleneksel yaklaşımlarda Türkçede sıfatın katı ve değişmez ölçütler üzerinden belirlenmesinin sıfatın gerçek kullanım alanlarını yeterince yansıtmadığını göstermiştir.

Sıfat sınıfının kategori dışı özellikleri incelenen örnek yapılarda ortaya konmuştur. Aynı zamanda bu örnekler, alanyazında yer alan sözcük sınıflarının ve özellikle de sıfat sınıfının kategori dışı özelliklerinin varlığını doğrulamaktadır. Sıfat, bazı durumlarda adın veya eylemin kategorik özelliklerini yansıttıkları konumlarda görünmüştür. Bu da sıfatların alanyazında yer alan hem eylem hem de ad özellikleri gösterdiğini doğrulamaktadır. Bu kullanımlardaki sıfatlar hâlâ sıfat sözcük sınıfına ait olduğu incelenen örnek yapılarda kanıtlarıyla birlikte gösterilmiştir. Bu bağlamda sıfat sınıfıyla ilgili elde edilen bulgular hem prototip kuramı hem de Bhat (1994)’in sözcük sınıfları ve sıfat sınıfıyla ilgili yaklaşımlarını desteklemektedir.

Türkçede özellikle sıfat-ad ve sıfat-zarf arasında işlevsel değişimin sıklıkla gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu değişimlerde, kategori dışı kullanımın aksine sözcük

sınıfı değişikliğinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla kategori dışı kullanımlar ve işlevsel değişimin farklı dilbilgisel süreçler olduğu örneklerle ortaya konmuştur.

Çalışmanın özellikle son bölümü sıfatların belirlenmesinde önem arz etmektedir. Çalışma boyunca elde edilen bulgular temelinde; bir birimin sıfat olup olmadığını belirlemek amacıyla anlambilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel olguya dayalı sıfat sınıfı belirleme testleri geliştirilmiştir. Geliştirilen testler hem betimleyici zmlmelerde hem de karşılaştırmalı çalışmalarda uygulanabilir bir yöntemsel ereve sunmaktadır. Bu yönüyle söz konusu ölçüt seti, Türkçede sözcük sınıflarının belirlenmesine yönelik tartışmalara kuramsal ve uygulamalı düzeyde katkı sağlamıştır.

Araştırmanın sınırlılıkları arasında, veri setinin sözlükçe, Türkçe Sözlük ve Türkçe Ulusal Derlem ile sınırlı olması yer almaktadır. Ayrıca bu çalışma sadece açık sınıf üyelerini kapsayacak şekilde yapılmıştır. Gelecek alışmalar, farklı türde metinler ve daha geniş veri setleriyle sıfatların kullanım varyasyonlarını ve diğer sözcük sınıflarıyla ilişkilerini daha kapsamlı şekilde ortaya koyabilir. İlaveten prototip kuramının öngördüğü merkez-evre ayırımının farklı dil ailelerinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi, sıfat tipolojisi ve sözdizimsel dağılım kuramlarına katkı sağlayacaktır.

Çalışma prototip sıfat yani A'de niteleyici konumda bulunan sıfat ile sınırlandırılmış; bu doğrultuda, sıfat işlevi üstlenen yan tümceler (sıfat işlevli yan tümceler) inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu tercih, söz konusu yapıların sözcük sınıfı düzeyinden ziyade tümce düzeyinde bir niteleyici mekanizmaya sahip olması nedeniyle yapılmıştır. Çalışma, ağırlıklı olarak eşzamanlı (*simultaneous*) bir yaklaşımı benimsemiş, sıfat sınıfının tarihsel gelişimi ve artzamanlı (*diachronic*) değişimleri kapsam dışında tutulmuştur. Bu durum, özellikle bazı kategori dışı kullanımların kökenine ilişkin olası açıklamaların bu çalışmada daha detaylı ele alınamamasına sebep olmuştur. Ancak bu sınırlılık, çalışmanın kuramsal odağını

dağıtmamak ve prototip temelli çözümlemeyi derinleştirmek amacıyla bilinçli bir yöntemsel tercih olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Türkçede sıfatın kategorik ve kategori dışı kullanımlarının prototip temelli bir çerçevede açıklanabileceğini göstermiştir. Söz konusu yaklaşımın farklı düzlemlerde ve yöntemlerle genişletilmesi, sıfat veya sözcük sınıfı alanına önemli katkılar sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, sıfatın kategori dışı kullanımlarının artzamanlı bir perspektifle incelenmesi, bu kullanımların tarihsel gelişimini ve dilbilgiselleşme süreçleriyle olan ilişkisini daha açık biçimde ortaya koyabilir. Özellikle yüklemcil konum, adsıl konumda bulunma gibi örüntülerin tarihsel seyri, prototip merkezinin zaman içinde nasıl yeniden yapılandığını göstermesi bakımından verimli bir araştırma alanı sunmaktadır. Gelecek çalışmalar açısından bir diğer önemli yönelim, nicel ve korpus temelli yaklaşımların prototip kuramıyla bütünleştirilmesidir. Büyük ölçekli derlemler üzerinden yapılacak sıklık ve bağlam çözümlemeleri, sıfatın prototip ve çevresel kullanımlarının kullanım yoğunluğunu ve dağılımını daha nesnel ölçütlerle ortaya koyabilir. Bu tür çalışmalar, prototip derecelerin sezgisel değerlendirmelerle değil, kullanım verisine dayalı olarak desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Adams, V. (1973), **An Introduction to Modern English Word-Formation**, London, Tübingen: M. Niemeyer.
- Aksan, D., 2015, **Türkçenin Sözcük Varlığı**, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Akşehirli, S. (2015), **Türkçede Sıfat Dizilim Sınırlılıkları** (Bildiri), Kocaeli Üniversitesi, 21-22 Mayıs, 29. Ulusal Dilbilim Kurultayı.
- Atabay, N., Kutluk, İ., Özel, S., 1983. **Sözcük Türleri**, Haz. (Ed.) Doğan Aksan, Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Aydın, İ., Akdi, V., 2018, “Türkçede Kelime Grupları ya da Öbek Yapı”, **International Journal of Languages Education and Teaching**, Volume 6, Issue 1, s.241-270.
- Bağrıaçık, Metin, 2018, “Conversion in Turkish: An Overview”, **Word Structure**, 11(2), s.148-174.
- Banguoğlu, T. (1974), **Türkçenin Grameri**, İstanbul, Baha Matbaası.
- Banguoğlu, T. (2015), **Türkçenin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları.
- Bayırlı, İ.K., 2022, “Sıfat Sıralaması Üzerinde Yeni Bir Kısıtlama”, **Dil Dergisi**, 173 (2), 43-67.
- Bayrav, S., (1998), **Filolojinin Oluşumu**, İstanbul, Multilingual Yayınları.
- Bhat, D.N.S, (1994), **The Adjectival Category (Criteria for differentiation and identification)**, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Bloomfield, L., (1979), **Language**, London, George Allen & Unwin LTD.
- Bolinger, D., 1967, “**Adjectives in English: Attribution and Predication**”, **Lingua** s.1-34.
- Booij, G. (2005), **The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology**, New York, Oxford University Press.
- Brinton, L.J., Brinton, D. M., (2010) **The Linguistic Structure of Modern English**, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company. Broekhuis, H.,

- (2013), “**Syntax of Dutch (Adjectives and Adjectives Phrases)**”, Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Carnie, A., (2006), **Syntax: a Generative Introduction (Second Edition)**, UK, Blackwell Publishing.
- Carnie, A., (2011), **Modern Syntax a Coursebook**, New York, Cambridge University Press.
- Chomsky, N., (1981), **Lectures on Government and Binding**, Dordrecht: Foris.
- Comrie, B., (2018), **The World’s Major Languages**, Third Edition, New York, Routledge.
- Croft, W. (2000). **Parts of Speech as Language Universals and as Language-Particular Categories**. P. M. Vogel & B. Comrie (Ed.), *Approaches to The Typology of Word Classes* (pp. 65–102). Mouton de Gruyter.
- Croft, W. 1984. “**Semantic and pragmatic correlates to syntactic categories.**” In Testen, D., V. Mishra and J. Drogo, (eds.). *Papers from the parasession on lexical semantics*. Chicago: Chicago Linguistic Society: 53-70.
- Croft, W., (1991), **Syntactic Categories and Grammatical Relations**, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Delahunty, G.P., Garvey, J.J., (2010), **The English Language (From Sound to Sense)**, Colorado, The WAC Clearinghouse, Fort Collins.
- Delice, H.İ., 2012, “Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?”, Ankara, **Turkish Studies**, Volume 7/4, s.27-34.
- Demircan, Ö., 1999, “Türkçede türsel bir ayrım [$\pm$ baş düşümlü]: Türkçede ‘sıfat’ ayrımına düşümsel bir bakış”, Mersin, **XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Mersin Üniversitesi Yayınları**, s.127-140.

- Deny, J; Grammaire de la Languet Turque (dialect Osmanlı), Paris 1920-1921, XXX+1218 s. (Türkçeye çev. ELÖVE, Ali Ulvi) **Türk Dili Grameri** (Osmanlı Lehçesi), Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul, 1941.
- Dixon, R.M.W., (1982), **Where Have All The Adjectives Gone?**, Berlin, Janua Linguarum.
- Dixon, R.M.W., (1991), **A New Approach to English Grammar on Semantic Principles**, Oxford, Oxford University Press.
- Dixon, R.M.W., Aikhenvald, A.Y. (2004), **Adjective Classes A Cross-linguistic Typology**, New York, Oxford University Press.
- Dixon, R.M.W. (2005). **A Semantic Approach to English Grammar**, Oxford University Press.
- Du Bois, J.W. 1980. “Beyond Definiteness: The Trace of Identity in Discourse.” In Chafe, W.L. (ed). *The Pear Stories: Cognitive, Cultural and Linguistic Aspects of Narrative Production*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation: 203-274.
- Ediskun, H., (1992), **Türk dilbilgisi [Turkish grammar]**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2003), **Çağdaş Türk Dili [Modern Turkish]**, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Erdem, M., SARI, M., 2010 “Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi”, **Turkish Studies**, Volume 5/4.
- Ergin, Muharrem, (1958), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Ergin, Muharrem, (2009), **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Basım Yayım.
- Finegan, E., (2008), **Language (Its Structure and Use)**, USA, Thomson Wadsworth.
- Flynn, M.J., (1985), **Structure Building Operations And Word Order**, New York & London Garland Publishing.
- Gencan, T. N., (1979), **Dilbilgisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Givón, T. (1979), **“On Understanding Grammar”** Academic Press.

- Givón, T., (1984), **Syntax, Vol I**, John Benjamins Publishing Co.
- Givón, T., (2001), **Syntax: An Introduction I**, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co.
- Gökdayı, H., 2007, “Takısız Ad Tamlamaları”, University of Szeged, **Studia Uralo-Altaica**, s.243-252.
- Göksel, A., Kerslake, C., (2005), **Turkish: A Comprehensive Grammar**, London and New York, Routledge.
- Harris, R., Taylor, T., (2002), **Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I** (çev. E.E. Taylan-C. Taylan), Ankara, TDK Yayınları.
- Haspelmath, M., (2001), “Word classes and parts of speech”, Amsterdam, The Netherlands: Pergamon, **International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences**, ed. by Paul B. Baltes and Neil J. Smelser, s.16538–16545.
- Hatipoğlu, V., (1972), **Türkçenin Sözdizimi [The Syntax of Turkish]**, Ankara, TDK Yayınları.
- Hengirmen, M., (2006), **Türkçe Temel Dilbilgisi**, Ankara, Başkent Repro.
- Huber, E., (2008), “Dilbilime Giriş”, İstanbul, **Multilingual Yayınları**.
- Huddleston, R., (1984), **Introduction to The Grammar of English**, Cambridge, Cambridge University Press.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S., (2019), **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Johanson, L., 2004, “Güney Sibiry Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar”, (Çev. Sema ASLAN), **Bilig**, Sayı 29, s.1-27.
- Karaağaç, G., (2009), **Türkçenin Söz Dizimi**, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G., (2016), **Türkçenin Dil Bilgisi**, Ankara, Akçay Yayınları.
- Karahan, L., (2014), **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara, Akçay Yayınları.

- Kerimoğlu, C., 2011, “Takısız Ad Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi”, **Turkish Studies**, s.1487-1501.
- Koç, N., (1996), **Yeni Dilbilgisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Z., (2014), **Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi**, Ankara, TDK Yayınları.
- Kroeger, P.R., (2005), **Analyzing Grammar An Introduction**, New York, Cambridge University Press.
- Lakoff, G., (1987), **Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About The Mind**, Chicago, Chicago University Press.ü
- Lier, E.H.V., (2009), **Parts Of Speech and Dependent Clauses (A Typological Study)**, Netherlands, LOT.
- Lyons, J., (Çev. Kocaman, A.), (1983), **Kuramsal Dilbilime Giriş**, Ankara, TDK Yayınları.
- Matthews, P.H., 2014, **The Position of Adjectives in English**, United Kingdom, Oxford University Press.
- Murphy, M. L., 2010, **Lexical Meaning**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Nilsen, D.G.F., (1972) **English Adverbials**, Mouton, The Hague.
- Özezen, M.Y., 2006, “Türkiye Türkçesinde Sıfat İşlevli Birimler: Dizilim, Nitelik, Nicelik, Birliktelik”, **Journal of Turkish Studies**, s.381-405.
- Pinkster, H., (2005), **On Latin Adverbs**, Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Plag, İ., (2002), **Word Formation in English**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. and Svartvik, J., (1972). **A Comprehensive Grammar of The English Language**, London, Longman.
- Radford, A., (2004), **English Syntax: An Introduction**, Cambridge, Cambridge University Press.

- Radford, A., (2009), **An Introduction to English Sentence Structure**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rosch, E. 1978. “**Principles of Categorization.**” In Rosch, E. and Lloyd, B.B. (eds.) **Cognition and Categorization**. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers: 27-48.
- Saeed, J. 2003, **Semantics**, Oxford, Blackwell Publishing.
- Sarı, M., 2000, “**Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması**” Türkoloji Dergisi.
- Scalise, S., Bisetto, A. 2011, **The Classification of Compounds**, Pavol S., Rochelle L. içinde, **The Oxford Handbook of Compounding**, s.34-53, Oxford, Oxford University Press.
- Schönefeld, D., (2005), **Zero Derivation-Functional Change-Metonymy**, Leipzig, University Of Leipzig.
- Scott, G., 2002, “**Stacked Adjectival Modification and The Structure of Nominal Phrases**”, New York, Oxford University Press, s.91-120.
- Sebzecioğlu, T., (2017), **Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi**, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Sproat, R, and Shih, C., 1991, “**The Cross-Linguistic Distribution of Adjective Ordering Restrictions**”, **Interdisciplinary Approaches to Language**, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, s.565-593.
- Stassen, L., (2009), “**Predicative Possession**”, Oxford-New York, Oxford University Press.
- Stefanova Gündoğan, A., (2023), “**Türkçede İlgi Tümceciklerinin Yapısı: -DIK ve -AN Biçimbirimlerinin Seçim Stratejisi**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Štekauer, P., (1998), **An Onomasiological Theory Of English Word-Formation**, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Strazny, P., (2005), **Encyclopedia of Linguistics**, Volume 1-2, New York, Fitzroy Dearborn.
- Sultanzade, V., 2008, “**Türk Gramerlerinde Sıfat Problemi**” Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.3933-3937.
- Tallerman, M., (2015), **Understanding Syntax**, London, Hodder Arnold.
- Taylor, J. R. (2003), **Linguistic Categorization**, Oxford, Oxford University Press.
- Tesniere, L., (1959), **Elements de Syntaxe Structurale**, Paris, Klincksieck.
- Thompson, S.A. 1988. “**A Discourse Approach to The Category Adjective**” In Hawkins, J.A. (ed): 167-185.
- Thraks, D., (2006), **Gramer Sanatı** (çev. Eyüp Çoraklı), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Trask, R.L., (1996), **A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics**, Brighton-England, Routledge.
- Uzun, N. E., (2000), **Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe**, İstanbul, Multilingual.
- Vardar, B., (2002), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Multilingual.
- Vogel, P.M., Comrie, B., (2000), **Approaches to The Typology of Word Classes**, Mouton de Gruyter, Berlin-New York.
- Wierzbicka, A., 1986, “**What’s in a Noun? (How Do Nouns Differ in Meaning From Adjectives?)**” Studies in Language 10, s.353-389.
- Yener, M.L., 2007, “**Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine**”, Turkish Studies, Cilt V, s.606-623.
- Yurttaş, T., 2022, “**Marife Gelen Müsnedün İleyh ve Müsnedin Semantik Boyutu (Ebu Ya’kub es-Sekkaki’nin Miftahu’l-‘ulum Adlı Eseri Bağlamında)**”, Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 8 / 1 (Haziran 2022): 461-487.

- Zengin, D., 2003, “**Sıfatların Başka Sözcük Türüne Kayması**”, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.
- Zülfikar, H., 1995, “**Takısız Ad Tamlaması Sorunu [The Problem of Bare Noun Compounds]**”, Türk Dili 523, s.781-789.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://www.sozluk.gov.tr/>

<https://www.lugatim.com/>

<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce>

<https://www.libgen.is/>

<https://www.v3.tnc.org.tr/>

DİZİN

Açık Sınıf iii, 64, 66, 67, 78, 79, 82, 143, 205	Biçimbilimsel Yapı. i, iii, v, 66, 177, 206
Ad . iii, iv, 18, 27, 54, 55, 64, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 88, 90, 99, 101, 104, 117, 124, 126, 130, 132, 134, 143, 144, 145, 148, 152, 153, 154, 155, 161, 170, 173, 194, 195, 198, 205, 206	Bileşik 99, 100, 101, 207
Ad Düşüm.....134, 205	Bileştirme..... 98, 207
Ad Öbeğiiv, 99, 101, 206	Boyut..... 34, 35, 40, 182, 207
Ad Sonrası132, 206	Cümle..... 49, 65, 69, 84, 207
Adsıl ii, 88, 101, 206	Çokanlamlılık..... ii, 113, 207
Ana Sayı120, 206	Daraltma..... ii, 123, 207
Anlambilimsel İçerik .. i, ii, iii, v, 64, 88, 181, 206	Değer..... 35, 40, 182, 207
Anlamsal Tip40, 206	Denklik..... 125, 207
Bağlaç .iv, 55, 65, 67, 69, 71, 72, 73, 76, 79, 80, 82, 206	Derecelenebilirlik..... ii, 117, 207
Baş19, 134, 206	Dilbilgisel..... 74, 208
Baş-İmleme.....206	Dilbilgisi i, iv, 53, 75, 77, 194, 195, 196, 197, 208
Belirleyici .iv, 43, 44, 55, 76, 79, 80, 81, 82, 177, 206	Donatma..... ii, 123, 208
Belirlilik.....206	Durum 67, 128, 185, 208
Benzerlik.....37, 40, 182, 206	Edatiii, iv, 18, 55, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 138, 139, 185, 208
	Eylem .. iii, iv, 18, 55, 64, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 93, 94, 104, 126, 130, 132, 169, 170, 172, 173, 208, 210
	Fiziksel Özellik..... 40, 182, 208
	Gösterici..... 43, 80, 209

Hız	36, 40, 182, 209	155, 156, 159, 185, 210
İçeriksel	65, 209	Nitelik 33, 37, 183, 195, 210
İnsan Eğilimi	36, 40, 182, 209	Öbek..... iii, 68, 79, 132, 135, 175, 191,
İşlevsel.. ii, 24, 75, 76, 77, 90, 102, 103,		195, 210
104, 167, 168, 199, 209		Pekiştirme ii, 74, 121, 179, 211
İşlevsel Değişim ..24, 90, 102, 168, 199,		Prototip Kuramı i, 10, 20, 199, 211
209		Renk.....36, 40, 182, 211
İyelik.....32, 209		Sayı55, 81, 82, 195, 211
Kalıcı	179, 209	Seçimlik164, 211
Kapalı Sınıf...65, 67, 69, 78, 79, 82, 209		Sıfat. 4, i, iii, iv, v, vi, 10, 11, 13, 15, 16,
Karşıtanlamlılıkii, 114, 115, 184, 209		18, 19, 20, 23, 27, 31, 33, 34, 35, 38,
Kategori . i, ii, 21, 25, 26, 27, 28, 67, 80,		40, 41, 43, 45, 47, 55, 64, 66, 68, 70,
86, 91, 110, 127, 171, 199, 209		71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
Kategori Dışı . i, ii, 25, 86, 91, 110, 127,		82, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97,
199, 209		98, 99, 106, 108, 111, 112, 114, 116,
Kesişme	ii, 123, 210	117, 123, 126, 127, 129, 130, 131, 133,
Kesişmeme	ii, 123, 210	135, 137, 141, 143, 145, 146, 148, 150,
Kip	76, 210	151, 154, 155, 157, 159, 162, 164, 165,
Konu	10, 210	167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174,
Konum . ii, iii, 37, 40, 97, 111, 131, 132,		175, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185,
183, 210, 213		187, 188, 191, 195, 197, 199, 206, 211,
Koşaç	19, 210	213
Köken	37, 120, 183, 210	Sıfat Öbeğiiv, 211
Nicelik	120, 121, 195, 210	Soyutluk.....ii, 117, 211
Niteleme	ii, 40, 111, 210	Sözcük.. 4, i, ii, v, 10, 12, 18, 22, 25, 26,
Niteleyici ii, iii, 94, 95, 97, 99, 111, 135,		29, 32, 46, 49, 50, 52, 55, 56, 57, 58,

64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77,	Yüklemci..... iii, 94, 97, 124, 128, 130,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 102, 105,	131, 137, 138, 169, 175, 213
114, 121, 180, 191, 192, 193, 196, 198,	Yüklemci Olmayan..... 213
211, 212, 213	Zamir...iv, 55, 65, 67, 69, 71, 73, 74, 76,
Sözcük Sınıfı ..4, 10, 52, 56, 80, 83, 211	78, 79, 82, 84, 213
Sözdizimsel Dağılım .. i, ii, iii, v, 67, 92,	Zarf iii, iv, 18, 55, 64, 67, 68, 70, 71, 73,
96, 174, 211	74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 162, 163,
Sözlükçe53, 212	165, 167, 173, 175, 213
Sözlüksel.....54, 75, 76, 77, 209	Zarf Öbeği.....iv, 213
Sözlükselleşme212	Zorluk..... 34, 36, 182, 213
Şey Sözcüğü212	
Taksonomi212	
Tamlayıcı76, 212, 213	
Tanımlık.....43, 55, 77, 79, 80, 177, 212	
Tekrarlamalı.....212	
Temel70, 105, 194, 208, 212	
Ünlem 55, 65, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 80,	
81, 82, 212	
Üye3, 212	
Yakınanlamlılık.....ii, 114, 115, 212	
Yankategorileme127, 212	
Yapım Ekleri.....vi, 179, 212	
Yaş35, 40, 182, 212	
Yönetimix, 68, 213	
Yüklem ii, 25, 93, 97, 137, 138, 172,	
213	

TÜRKÇE-İNGİLİZCE DİZİN

A

Açık Sınıf	Open Class
Ad	Noun
Ad Düşüm	Noun Ellipsis
Ad Öbeği	Noun Phrase
Ad Öncesi	Pre-Nominal
Ad Sonrası	Post-Nominal
Adımsı	Adnominal
Adsıl	Nominal
Adsıl Bileşik	Nominal Compound
Adsıl Konum	Nominal Position
Alt Kategori	Sub-Category
Ana Sayı	Cardinal Number
Anlambilimsel İçerik	Semantic Content
Anlambilimsel Ölçüt	Semantical Criteria
Anlambilimsel Sözcük	Semantic Word
Anlamsal Tip	Semantic Types

B

Bağdaşmazlık	Incompatibility
Bağımlı-İmleme	Dependent-Marking
Bağlaç	Conjunction
Bağlı Sıfat Öbeği	Coordinated Adjective Phrase
Baş	Head
Baş-İmleme	Head-Marking
Belirleyici	Determiner

Belirlilik	Definiteness
Benzerlik	Similarity
Biçimbilimsel Ölçüt	Morphological Criteria
Biçimbilimsel Sözcük	Morphologic Word
Biçimbilimsel Yapı	Morphological Structure
Bileşen/Öge	Constituents
Bileşik	Compound
Bileşik Yapısı	Compound Formation
Bileştirme	Compounding
Birincil-Kategorik	Primary
Birleşim	Combination
Boyut	Dimension
Bürünbilim	Parasody
Bütünlük Kriteri	Integrity Criterion
<u>C</u>	
Cümle	Sentence
<u>Ç</u>	
Çekim Düzenliliği	Inflection Regularity
Çekim Ekleri	Inflectional Morphemes
Çokanlamlılık	Polysemy
Çokluk	Plural
Çok-Ölçütlü	Multi-Criteria
<u>D</u>	
Daraltma	Restriction
Değer	Value
Değişmezlik	Stativity

Denklik	Paraphrasing
Derece	Degree
Dereceleme Zarfları	Degree Words
Derecelenebilirlik	Gradability
Derin Yapı	Deep Structure
Dilbilgisel	Grammatical
Dilbilgisi	Grammar
Dilbilgisi Dışı	Ungrammatical
Donatma	Modification
Dönüştürüm/Envirtim	Conversion
Durak	Pause
Durum	Case
Durum Eki	Case Suffixes
Durum Yükleme	Case Assignment
Durum Yükleyici	Case Assigner
Düz/Temel Anlam	Denotation
Düzgün	Well-Formed
<u>E</u>	
Edat	Preposition
Edimbilim	Pragmatics
Eklenti	Adjunct
En Üstünlük	Superlative
Eşdeğerlik	Equivalence
Eylem	Verb
Eylem Öbeği	Verb Phrase

F

Fiziksel Özellik Physical Property

G

Geçici Temporary

Geçicilik Temporariness

Gönderge Referent

Gönderim Reference

Göreceli Zaman Dengesi Intermediate Time Stability

Görünüş Aspect

Gösterici Specifier

H

Hız Speed

İ

İçek Infix

İçeriksel/Sözlüksel Content

İkili Özellik Kalıbı Binary Feature Matrix

İkincil-Kategori Dışı Secondary

İlişkisel Sıfatlar Relational Adjectives

İnsan Eğilimi Human Propensity

İşlevsel Functional

İşlevsel Değişim Functional Shift

İyelik Possession

K

Kabul Edilirlik Acceptability

Kalıcı Permanent

Kalıcılık Permanentess

Kapalı Sınıf	Closed Class
Karışık Kategori	Mixed Category
Karşılaştırma	Comperative
Karşıtanlamlılık	Antonymy
Kategori	Category
Kesişme	Intersectivity
Kesişmeme	Non-Intersectivity
Kip	Mood
Konu	Topic
Konum	Position
Koşaç/Ek Eylem	Copula
Köken	Origin
<u>M</u>	
Metin Sıklığı	Text Frequency
<u>N</u>	
Nicelik	Quantification
Niteleme	Attribution
Niteleyici	Attributive
Niteleyici	Modifier
Niteleyici Konum	Attributive Position
Nitelik	Qualification
<u>O</u>	
Odak	Focus
Olumsuzluk İşaretleyicisi	Negation Marker
<u>Ö</u>	
Öbek	Phrase

Ölçülemeyen	Non-Scalar
Önek	Prefix
Özellik Sözcüğü	Property Word
Özellik Yükleme	Attributive Predication
<u>P</u>	
Parçacık	Particle
Pekiştirici	Intensifier
Pekiştirme	Reduplication
Prototip Kuramı	Prototype Theory
Prototip Sıfat	Prototype Adjective
<u>R</u>	
Renk	Colour
<u>S</u>	
Sayı	Numeral
Seçim Kısıtlılığı	Selection Restriction
Seçimlik	Optional
Sesbilimsel Sözcük	Phonological Word
Sıfat	Adjective
Sıfat İşlevli Yantümce	Relative/Adjectival Clause
Sıfat Öbeği	Adjective Phrase
Sıfır Türetim	Zero Derivation
Sıfır Türetim Eki	Zero Suffixation
Sonek	Suffix
Soyutluk	Abstractness
Sözcük	Word
Sözcük Sınıfı	Word Classes

Sözcük-Sırası Örüntüleri	Word-Order Patterns
Sözdizim	Syntax
Sözdizimsel Dağılım	Syntactic Distribution
Sözdizimsel Ölçüt	Syntactic Criteria
Sözdizimsel Sözcük	Syntactic Word
Sözlükçe	Lexicon
Sözlükselleşme	Lexicalization
<u>S</u>	
Şey Sözcüğü	Thing Word
<u>T</u>	
Taksonomi	Taxonomy
Tamlayıcı	Complement
Tanımlık	Article
Tekrarlamalı/Yinelemeli	Recursive
Temel-Prototip	Prototype
Tümcecik	Clause
<u>U</u>	
Uyum	Agreement
Uzlaşma	Convention
<u>Ü</u>	
Ünlem	Interjection
Üye	Argument
Üye Yapısı	Argument Structure
<u>V</u>	
Vurgu	Stress

Y

Yakınanlamlılık	Synonym
Yankategorileme	Sub-Categorization
Yapım Ekleri	Derivational Morphemes
Yaş	Age
Yazımsal Sözcük	Orthographic Word
Yöneten	Governer
Yönetim	Government
Yüklem	Predicate
Yüklemcil	Predicative
Yüklemcil Konum	Predicative Position
Yüklemcil Olmayan	Non-Predicative
Yüklemcil Sıfat	Predicative Adjective
Yüklemcil Tamlayıcı	Predicative Complement
Yüklemleme	Predication

Z

Zaman	Tense
Zamir	Pronoun
Zarf	Adverb
Zarf Öbeği	Adverb Phrase
Zorluk	Difficulty

ÖZET

Dünya dillerinde ve Türkçede, herhangi bir sözcüğü sınıflandırmak her zaman kolay olmamıştır. Bu tez çalışması, sözcükleri sınıflandırmada kullanılacak ölçütlerin ne olacağı konusunda bilgiler içermektedir. Bunun yanında prototip kuramı bağlamında Türkçe sıfatın, sözcük sınıfı içerisindeki kategorik özellikleri belirlenecek ve sıfat sınıfını belirlemede test ve parametreler geliştirilecektir. Bu çalışma, sıfatın diğer sözcük sınıflarıyla arasındaki farklılıklarını ve benzerliklerini biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel düzeyde ölçütler belirleyerek ortaya çıkarmayı, sıfat sınıfının kategorik özelliklerini belirlemeyi ve geçerli ölçütler ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmada çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarında sözcük sınıflarıyla ilgili yapılan çalışmalarda bilgilerin yararlanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle Türkçe sıfat sınıfı biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel olgular temelinde tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu hedefe ulaşıldığı takdirde Türkçe sıfat sözcük sınıfının belirlenmesinde önemli bir adım atılacaktır.

Bu tezin kuramsal çerçevesi oluşturulurken prototip kuramı ve çağdaş dilbilgisi yaklaşımlarındaki sözcük sınıflarıyla ilgili biçimbilimsel, anlambilimsel, sözdizimsel bilgilerden yararlanılmıştır. Aynı zamanda bu tezde sözcük sınıflarından bahsedilmiş, kategorik ve kategori dışı kullanımlar hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde ise sıfat sınıfının kategorik özellikleri belirlenmiştir. Sıfat sınıfının ad, eylem ve zarf sınıfı ile dilbilgisel ilişkileri incelenmiş ve sıfat sınıfını belirleme testleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıfat, Prototip Kuramı, Kategorik ve Kategori Dışı Kullanım, İşlevsel Değişim, Sınıf Belirleme Ölçütleri.

ABSTRACT

Categorizing words in both world languages and Turkish has not always been a straightforward task. This thesis provides insights into the criteria to be employed in word classification. Furthermore, the categorical properties of the Turkish adjective within word classes will be identified, and specific tests and parameters will be developed to define the adjectival word class. This study aims to reveal the differences and similarities between adjectives and other word classes by establishing morphological, semantic, and syntactic criteria; to determine the categorical features of the adjectival class; and to propose valid benchmarks.

In this research, data from contemporary linguistic studies on word classes will be utilized. Building upon this information, the Turkish adjectival class will be analyzed through morphological, semantic, and syntactic perspectives. Achieving this objective will represent a significant step forward in defining the adjectival word class in Turkish.

The theoretical framework of this thesis incorporates Prototype Theory alongside morphological, semantic, and syntactic data regarding word classes from contemporary grammatical studies. Additionally, the study discusses word classes in general and provides information on categorical versus non-categorical uses. In the final section, the categorical properties of the adjectival word class are established. The relationships between adjectives and nouns, verbs, and adverbs are examined, and an attempt is made to identify diagnostic tests for defining the adjectival word class.

Key Words: Adjective, Prototype Theory, Categorical and Non-Categorical Usage, Functional Shift, Class Determination Criteria.